

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRIK

1911

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHADEL
NORDISK FORLAG

1911

INDHOLD

AXEL OLRIK, En oldtidshelligdom	1
MARIUS KRISTENSEN og AXEL OLRIK, Stednavnesagen.....	15
I. Undersøgelserne i Danmark.....	15
II. Praktiske ulemper i Danmark.....	17
III. Stednavneudvalget	20
HJ. THUREN, Melodien til „Danmark dejligst vang og vænge“.....	28
J. PALUDAN, Burlesk digtning i Danmark før Holberg.....	49
JAKOB JAKOBSEN, Stednavne og personnavne i Normandiet med særligt hen- syn til den nordiske bosættelse.....	58
ANDERS PEDERSEN, Nogle normanniske lydforhold.....	75

KULTUR OG FOLKEMINDER

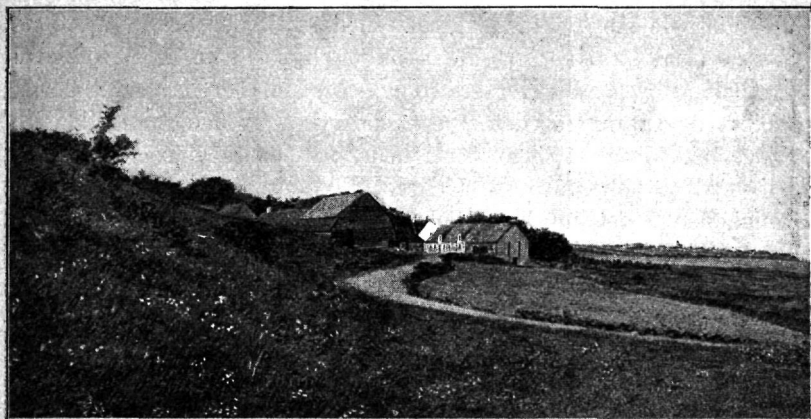
Nyere Myteforskning (<i>Axel Olrik</i>).....	37
Ufødt (<i>H. F. Feilberg</i>)	41
Det nyeste folkemindetidsskrift (<i>A. O.</i>)	124

FRA SPROG OG LITERATUR.

Dansk sproglære (<i>Johs. Brøndum-Nielsen</i>)	44
--	----

NAVNEFORSKNING

Godrum (<i>Marius Kristensen</i>).....	47
Øbrandsø (<i>Marius Kristensen</i>)	48
Studier over danske Stednavne (<i>F. Dyrland</i>)	99
Norsk-islandske personnavne (<i>A. O.</i>)	121
Kancelliforbedringer i Vald. jordebog? (<i>Marius Kristensen</i>).....	122

Den østlige kant af Sevel-bakkedraget, set fra Tallingmose, 3: fra Hellesøes gamle strandkant mod syd; over det højtliggende Stensager ses til venstre trætoppene fra æ Gjæw.

EN OLDTIDSHELLIGDOM

AF

AXEL OLRIK.

Opdagelsen af oldtidens veje og deres sammenhæng med de store rækker af gravhøje, som musæumsdirektør Sophus Müller for få år siden kunde fremsætte, og som med slående klarhed blev oplyst ved et udførligt kort over de midtjyske egne (nu udstillet i Nationalmusæet), har atter bragt røre i spørgsmålene om landets gamle bebyggelse og har givet ganske nye holdepunkter for granskningen. Jeg skal her kun prøve at følge et enkelt steds historie¹.

¹ De vigtigste kilder — foruden selvsyn i sommeren 1906 — er: Præstebereetning til Ole Worm 1638 (Jyske saml. 2 R. IV 24; jævnført med den originale kortskitse i Rigsarkivet, tidligere i Universitetsbibl., E don. var. 45 fol.); Generalstabens målebordsblad Stubbergård (jævnført med de af målerne udarbejdede navnelister og stabens alfabetiske navneblokke); Nationalmusæets store højkort (hvoraf — med musæets tilladelse — et skitseret udsnit meddeles nedenfor) og dets herredsundersøgelser med tilhørende kort; Dansk Folkemindesamling: målebordsbladene for Sevel sogn med tilhørende navneliste ved lærer P. Kristensen, lydskreven af cand. mag. Anker Jensen 1907; O. Nielsen, Beskrivelse af Hjerm og Ginding herred (1895) s. 418 ff; mundt-

Midt i de store flader af goldt hedesand, der fra Limfjordens sydligste bugt strækker sig ind i landet, ligger som en oase Sevel by og dens bymark. Her er frodig lergrund, her har stået herlig egeskov, og endnu gör det et eget indtryk at se den i træer klædte by og bakkedrag at ligge der i heden; et bælte af søer i retning nord—syd (Stubbergård sø, Hellesø, Flynder sø osv.) bryder ensformigheden i det mørke hedelandskab. Her rejste sig i middelalderen Stubberkloster, en adelig nonnebolig ved skov og sø. En endnu ældre tid lærer fortidslævningerne os at kende.

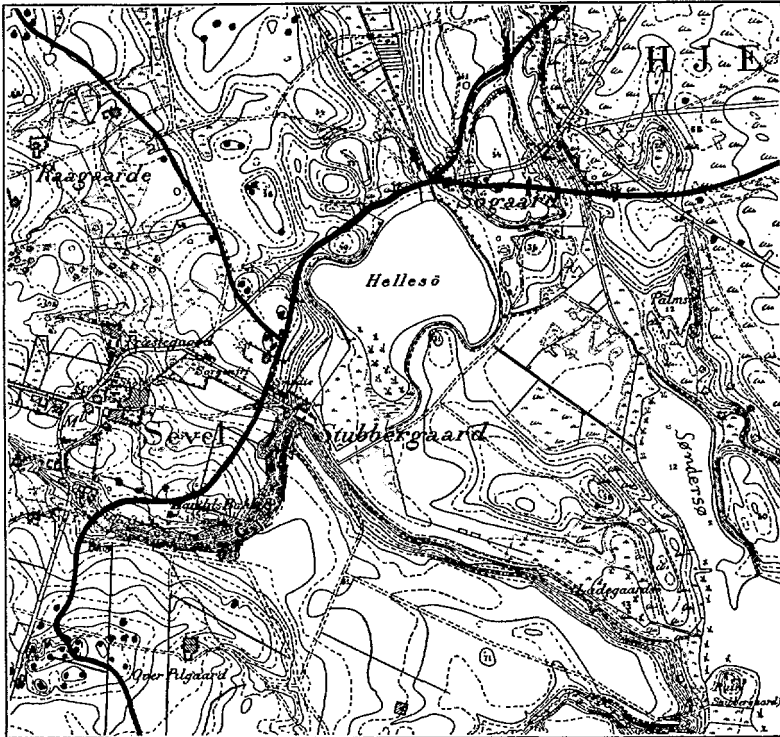
Gravhøjene fortæller om den store rolle, denne egn har spillet i oldtiden. Trods det usle jordsmon i en stor del af sognet rummer det o. 370 høje, — omtrent lige så mange som de andre otte sogne i Gindingherred tilsammen. Fire eller fem oldtidsveje, let kendelige på de store højrækker, løber her sammen. Den største af dem alle kommer fra syd på den vestlige side af Stubbergård sø; den har skilt sig ud fra den store færdselsvej mellem Viborg-egnen og Vesterhav, der antydes af højrækken syd for Stubbergård sø. Højrækken, der løb mod Sevel, er overordentlig fremtrædende, en del af vejen danner den en tæt højgade, udvider sig syd for Sevel by til enhel kirkegårdsagtig klynge af høje, og viser sig atter som række på Sevelbakkens sydlige rand. Østfra over Hjælm hede kommer en høj række fra nordøst, en fra øst, og en svagere række fra sydøst; de mødes på nordsiden af Hellesø, hvor flere vejspor i skrænterne endnu er synlige. Lidt længere fremme, på Sevelbakkens affald mødes disse østlige veje med en meget kendelig fra nordvest (fra bakkeegnene vest for Flynder sø).

Hvad har givet disse steder en betydning som skæringspunkter for vejlinjer?

Passet nord om Hellesø er den eneste gennemgang gennem sørækken. Men som eneste forklaring for disse vejes betydning strækker dette ikke til; den fører ikke til nogen forbindelse af lignende art som de store vejlinjer der stiler imod Viborgeggen. Og nordvestvejen interesserer sig ikke det mindste for passet; den løber i lige linje mod det nordlige affald af Sevel bakke. Derimod er der ingen af vejene som bryder sig om Sevel by; den sydfra kommende nærmer sig kun til byen for at svinge uden om kløften

lige meddelelser og fotografier fra professor ved Landbohøjskolen K.r. Rørdam. Jeg bringer alle pågældende embedsmænd og private min bedste tak for deres uundværlige hjælp.

æ Gjæw og følge bakkeranden østpå indtil den standser lige foran dennes naturlige højdepunkt, Harildsbakken. På samme måde nordvestvejen; den undgår Sevel by, sigter lige på bakkens østlige side ind mod Hellesø, da den er kommen op på dær, mødes den med

Egnen omkring Sevel og Hellesø
(udsnit af Generalstabens målebordsblad, gravhøje og vejlinjer tilføjede efter højkortet i Nationalmuseet).

østvejene, og de ligesom tar sigte på den samme Harildsbakke; men de når den ikke, ti højserien hører pludselig op og selve bakkefladen er bar.

Det ser ud, som noget har været tilsigtet ved hele denne ordning; men hvad det er, har oldtidslævningerne ikke oplyst.

Det er muligt at hvad stederne ikke selv kan fortælle om, det kan deres navne give forklaring på.

Det er godt først at gå til bynavnene. De plejer både i sig selv at være gamle, og at foreligge i ret tidlige dokumenter, der giver støtte for en sproglig tydning.

Kun et eneste sted ejer en virkelig anselig bebyggelse, selve kirkebyen Sevel. Dens størrelse og dens kirke vidner om tidlig bosættelse. Hermed stemmer det også, at navnet har den opslidte, ugenomsigtige skikkelse, som de ældste lag af navne så ofte har. Det skreves 1340 *Sœuæl*, og udtales nu *Sœw't*. Forsøgene på at tolke det lader jeg ligge til siden.

I vid omkres omkring Sevel by findes ingen anden stor bebyggelse, men kun små bosættelser. Først og fremmest er der alle navnene på *-thorp*. De ligger i bækkelejer eller lavninger ved søen: *Stubthorp*, der i middelalderen blev omdannet til Stubber kloster; *Navtrup*, oprindelig en lille samling af gårdsæder under klosteret; og omme i nord *Jatrup*. På det magre land midt inde i højrekken ligger *Gunderup* og *Herrup*; endnu 1683 havde de ikke drevet det højere end til 1 gård (eller 2 halvgårde) hver. Her har vi altså den kres af udflyttersteder, der i vikingetid eller snarere i middelalder har rejst sig uden om Sevel by.

Foruden „thorperne“ har vi nogle enstedgårde og småbygder af nyere oprindelse. Alt det vidner om, at der intet andet bosted er fra fjærne tider end selve sognebyen.

(Hvad jeg her omtaler, er det egenlige Sevel sogn. I 16de årh. blev Trandum sogn forenet dermed. Det er landet østpå ind over Hjælm hede, og har sit tyngdepunkt ovre i den lidt mere frugtbare side ved Karup å. For øvrigt viser dette Trandum sogn nøjagtig samme formel for bebyggelse: en gammel kirkeby med oldtidspræget navn (på -um) på bedre jordbund og nær vand, foruden den nogle yngre „thorper“ og en enkelt „Skovby“, og endnu yngre spredt bebyggelse.

Jeg gør i forbigående opmærksom på, at når man har troet i højrekkerne at have selve de gamle bebyggelseslinjer, så stemmer det ikke med stednavnenes vidnesbyrd i dette tilfælde. Det er de små middelalderlige „thorper“ der ligger ind mellem højene; den gamle storby ligger vel med rig højbygd i nærheden, men er ikke blandet sammen med højene. Jeg skulde tro, at denne sætning har ret stor almen gyldighed; det er som regel kun de unge småbyer der ligger mellem højene.)

Efter dette vender jeg mig atter til selve Sevel [*sœw't*] by,

allerede i 1340 *Søuel*¹. Det ligger nær i navnets første del at søge ordet „sø“, da den ligger så nær ved Hellesøen. „Man skulde dog“, bemærker O. Nielsen, „vente formen *Sjöwl*, da sø altid udtales *sjø* eller *syø*“. Men O. Nielsen viser sig at være en lidt tvilsom kilde for dette sogns mål; og den nyere optegnelse har en *Søagre* [*søawær*] ved Hellesøs bred. Snarere kunde hans indvendning passe på en ældre tid. I så fald kan navnet ikke gå tilbage til en form på *Sjø-*, men vel til en på *Sæ-*, der havde ganske samme betydning (jf. *Sæby*, *o*: byen ved søen)².

Sidste del ser meget dunklere ud. Men her møder vi det mærkelige, at sognet rummer tre navne, der alle har samme endelse: *Sevel*, *Trævel* og *Strivel*. *Trævel* er navnet på en gård ved den sydlige ende af Stubbergaard sø, lige ved den store gamle samfærdsvej med højrækken, som her deler sig lidt og paa forskellige steder har vadesteder over den sydfra kommende bæk. Navnet har man villet forklare som „tre væld“; men de tre væld har rigtignok ikke været til at eftervise. Derimod svarer de „tre vadesteder“ ganske til stedets natur og til den rolle det lige fra oldtiden har spillet. — *Strivel* kendes kun i navnet *Strivelagre* 1638, der lå ved Karupå, dær hvor den deler sig (den såkaldte Korså); det nærliggende sted i åen må have heddet *Strivel*, og O. Nielsen har sikkert tolket det rigtigt som „det stride vadested“.

Navnet *Sevel*, *Sø-uæl* må da betegne „sø-vadestedet“, et navn der sikkert har gældt passet ved Hellesøens nordlige bred, hvor vejene fra forskellige sider mødes.

Sidste del af navnet har man forklaret som afsleben form af ordet „vejle“ (grundt vand, vand der kan vades); i så fald skulde navnet være opstået af et ældre **Sæwæthæl*. Der er dog i jyske stednavne (ikke mindst i *Sevel* sogns) en overvejende tilbøjelighed til at bruge „vejle“ om en grund havarm, og det simplere „vad“ om vadested i å. Derimod har — således som O. Nielsen snildt har påvist (UJBl. I 230 f; Beskr. 371 jf. 429) —

¹ 1340 *Søuel* (Ribe Oldemoder 113); 1467 1511 *Søwel* (Harsyss. dipl. 57, ON 422). Jf. gården *Sevelsted* i Nabsognet *Sal* (1489 *Søffweltwedt*) „omgiven af eng og kær, der i en fjærn fortid har stået under vand“ (ON 377). ² En anden tolkning giver lærer P. Kristensen, der sammenstiller det med *Sövsö* i *Davbjerg* sogn. I så fald skal det snarest hænge sammen med ordet „siv“ (oldn. *sef*, jf. sv. *Säfsjö*, en sådan form har formodentlig været til i jysk jævnsides med den nu gængse med *i*). Men hvad er da *-æl*?

disse vestjyske hedebygder en forkærlighed for et ord *fel*, vadested. I Sevels nabosogn mod syd fandtes „en waadested offuer Simmelkier, kaldes Hemmingsfele“; i dettes nabosogn mod vest en lavning Guldfele; i Hammerum herred en å „Strifell“, et vadested Filvad osv. Blandt disse eksempler turde det navnlig være bindende, at der i Storåen er en Strifell, i Karup å en Strivel, for at vise at det i virkeligheden er samme sproglige dannelse. Formen *fel* er den oprindelige; den genfindes i norske og svenske elvenavne, formen *vel* er opstået ved at *f* blev ændret efter selvlyd¹.

Vi har således fået overblik over bebyggelsesnavnene i Sevel-egnen. Det første de viste var typiske eksempler fra den gængse form for bebyggelsens vækst: fra et gammelt centrum ud i videre krese. Det næste, mere særlige, de oplyste, var den rolle som samfærdslen, særlig vadesteder, spillede ved den ældste navnegivning. Detté resultat er for så vidt værd at notere, fordi det stemmer med arkæologiens vidnesbyrd om vejenes og højtrækkernes store rolle. Men vi er egentlig ikke kommet stort nærmere til at forklare det mærkelige forhold, at så mange veje mødtes på bakken eller ved søens bred.

Vi må da gå til navnene på naturforhold. Det er et materiale, som vi næsten aldrig har i helt gamle kilder, og som det ofte er vanskeligt at få fat på. I dette tilfælde foreligger det dog ret righoldigt. Vi har præsten Jörgen Lauritsöns antikvariske indberetning til Ole Worm 1638 (nu i Rigsarkivet), den består i en ganske god kortskitse. Vi har Generalstabens målebordsblad fra 1881, og det utrykte navnemateriale, som er knyttet til det. Dernæst er der i Dansk Folkemindesamling fuldstændige lister over alle navne i sognet (med tilhørende afmærkede eksemplarer af målebordsbladene); de skyldes lærer P. Kristensen, en mand der har tilbragt næsten hele sit liv her i sognet og som står højt i retning af antikvarisk interesse og skønsomhed, Hans optegnelser er fra 1907 og er forsynede med lydangivelse af kand. Anker Jensen. Tidligere har han givet en mængde oplysninger til O.

¹ Tilsvarende overgang findes i personnavn Harwasthæ 1266 (jf. Herfastus, Norman o. år 1000), og i det skånske bynavn Torastaröd (af mandsnavn Thorfasti), samt i mange svenske personnavne på -fast(er). — Forøvrigt kunde Søuel også forklares som *Sæ-fal, o: søslette; men de mange vestjyske benævnelser på vandløb eller steder ved vand peger i anden retning. Jf. Rygh, Norske elvenavne: fjæl-; Hellquist, Sjönamn 123.

Nielsens „Hjerm og Ginding herreder“. Endelig har jeg også selv gjort notitser, dels under et kort besøg i sommeren 1906, dels ved samtale med Stubbergårds tidligere ejer, professor K. Rørdam. Disse efterretninger udfylder og oplyser hinanden, så at det hele sæt af navne ligger ret klart. En udførlig og kyndig sproglig bearbejdelse på selve stedet havde naturligvis været endnu bedre.

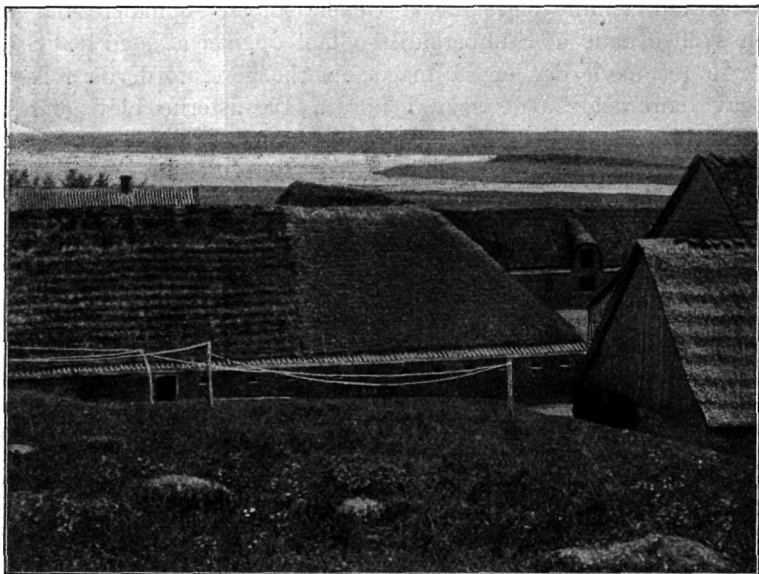
Lad mig, inden jeg går videre, tage et eksempel på, hvordan navne kan gemme sig. En af Generalstabens opmålere har ved den sydlige ende af Stubbergård sø fået opgivet at søen hed Søndersø (et navn der er så meget mærkeligere, fordi de folk der opgav ham det, havde søen i nord). Da listerne blev gennemgåede, blev navnet strøget ud; det blev altså ikke engang taget med i Generalstabens „navneblokke“. Men nu har jeg fra Stubbergård fået opgivet, at den nordlige ende af søen hedder Søndersø, og at hele den øvrige sø hedder Storesø. Sammenholder vi disse oplysninger, kan der ingen tvivl være om at Søndersø er det gamle navn på søen; det at opkalde søen efter en i dens nærhed liggende gård er derimod yngre, snarest bogagtigt. Søndersø er altså søens folkelige navn. Dette er ikke så umådelig mærkeligt — jeg husker hvor Magnus Olsen, den norske professor, smilte, da jeg fortalte ham dette fund af et „ægte“ sønavn. Men jeg nævner det kun for at vise, at den lidetsigende eller tilsyneladende fejlagtige tradition ikke på forhånd bør vrages, den kan indeholde den ægte overlevering. En lille interesse har navnet Søndersø også for os: den viser at navngivningen ikke skyldes dem der bor ved søen, men er sket ud fra et nordligere standpunkt, snarest Sevel bys; — det stemmer altså med hvad jeg udtalte om egnens oprindelige bebyggelse.

Langt betydningsfuldere er navnet på den næste sø, den der ligger nærmere ved Sevel by og ved skæringspunktet for de gamle vejlinjer. Den hedder efter alle kilders vidnesbyrd (også præstebereftningen 1638) Hellesø. Ingen der kender nordiske stednavne vil være i tvivl om hvad navnet betyder: den hellige sø. Til overflod af oplysning har vi en mils vej længer mod vest den lille Helleå (udspringende fra en helligkilde), der endnu i 1454 kaldtes *aa hin helyæ* 3: oldn. *á-in helga*. På samme måde må da Hellesø gemme et **sjór inn helgi*, den hellige sø. Nu forstår vi bedre, at Sevel har haft den store samfærdsel: her var helligsted.

Vandstanden i Hellesø er i 19de årh. blevet sænket ved kun-

stig afvanding, efter at Stubbergård var flyttet herhen fra den gamle klosterplads på øen i Stubbergård sø. Tidligere gik søen højere; i den fjærneste oldtid (afsmæltningstiden efter istiden) endog ind til bakkedragets fod.

Her ved Sevel bakkes østre side ud mod Hellesø forekommer fire mærkelige navne. En bæk, der kommer fra Sevel by, går

Hellesø, i baggrunden Hjælm hede, set fra foden af Sevel-bakkedraget; i forgrunden Ny-Stubbergård.

gennem en lang dyb kløft med gammel egeskov; stedet hedder *æ Gjæw*¹. Kløften krummer sig uden om et bakkedrag med pragtfulde skrænter. Den højeste bakkespids, der rager op over *æ Gjæw* på bakkedragets sydside, hedder *Harilds bakke*. De marker, der strækker sig over den østlige del af bakkedraget fra Harild og hele vejen ud mod søen hedder *Lundene* [*æ lu.n*] eller *Lundemarken*. Endelig opgiver kortskitsen fra 1638, at der her skal

¹ Således [udtalt med „stød“] alle meddelere; kun O. Nielsen opgiver „*æ gjøw*“. Navnet findes tidligst i måler-listen 1881 som *Gjæven*; ved kortets endelige redaktion blev det gjort om til *Gjævet*, en betegnelse der siden har været brugt i litteraturen.

findes en *Gieffn-skoff*. Dette navn må altså være fælles betegnelse for skoven i æ Gjæw og for den der en gang har stået i „æ Lu.n“.

Det mest fremtrædende punkt er „Harilds bakke“. Den opgaves 1887 först af måleren at hedde „Harens bakke“, men den redigerende officer (P. W. Hammer) har bemærket at „udtalen er

æ Gjæw.

Haarnsbakke eller Haarlsbakke med tonen på første stavelse“; ved kortets endelige udarbejdelse blev den derfor skrevet „Harilds bakke“. I virkeligheden kendes ikke anden udtale end *hå.rølsbak*. Navnet må have samme oprindelse som andre jyske stednavne Harild, og Generalstaben har med rette henført det til denne gruppe. Der kan næppe være tvivl om, at anden stavelse indeholder en betegnelse for høj eller bakke, og at den svarer til æ. jysk *-hillæ*, høj (der regelmæssig bliver til *-ild*, *-el*). Den bruges sammensat med gudenavne (Othenshyllæ-Onsild, Nærild) og er en karakteristisk modsætning til øernes brug af *-høghæ* i samme betydning. Første del af navnet må — således som O. Nielsen har gjort med de beslægtede navne — henføres til æ. jysk **harigh*,

oldn. *hǫrgr*, stendynge der tjæner som offersted. I nabosyslet Salling findes en *Harigh* (o: offersted), midtpunktet i *Hargæhæreth*; sammensætninger af ordet findes mængstedes: Hargheby, Harrim, Harild osv.¹. Sammenhængen med disse navne er så nær, at vi må opfatte vort Harild som *Hargh-hillæ o: höjen med offer-dysen.

Nu ser vi, at de tre stednavne der ligger sammen, også hører sammen efter deres indhold: Harild, Lundene og Hellesø. Offer-höjen, offerlundene og den hellige sø er — efter skrevne kilder og stednavne — den ældste form for gudehelligdommen. På en mængde steder findes to af dem eller alle tre forenede.

Stiller vi os med dette udgangspunkt på Harildsbakke, bliver omgivelserne andre end de nuværende. Vi står på gudernes gamle *hillæ*, hævede over de lavere jordiske omgivelser, og har ved siden hargen, det rå stenalter, farvet mørkt af stivnet offerblod (således som hargen skildres i eddakvad). Vi ser ind i „Lundene“, der ikke da var en pløjemark, men en skov af tusendårige ege med rester af offerdyr hængende hist og her mellem grenene; ser også ud over trætoppene til Helligsøens vandspejl. Den hele helligdom ligger samlet for vore öjne. Drejer vi blikket mod syd, ligger æ *Gjæw* og afgrænser det hellige område. Her er ingen bygd nær, men skrås over hedelandet strækker vejen sig med sine højrerækker indtil „Søndersøs“ yderste spids. Vendes blikket vestover fra Harild, møder öjet derimod Sevel og dens bymark; menneskelivet kommer nærmere, vejen går over höjdedraget, gravhöjene ligger i rækker langs bakkeranden mod æ Gjæw, og så standser rækken pludselig her foran helligdommen, og begynder først igen på lavere land lige nord for „Lundene“. Således ligger helligdommen lige op ad den store færdselsvej, og dog i höjtidsfuld enlighed. Den der med sit offer stiger op på Harildsbakken ser på en gang ud over den bygd, hvor han er hjemme, og er tillige hævet nærmere gudernes hjem og trådt indenfor deres jordiske herberg.

Sådan omtrent er helligdommens indre sammenhæng. Om dens praktiske anvendelse véd vi, at harg antyder ofring af blodigt offer (eller af værdigenstande), lund ofrenes hængning i træer,

¹ O. Nielsen UJBL I 271—72. Hvor ingen gamle former foreligger, kunde navnet efter sin lydform henføres til dyrenavnet „hare“; men det vilde jo passe dårlig til den øvrige række, og til den höjtidelig-oldtidsagtige sammensætning på -hillæ.

medens helligsøens karakteristiske dyrkelse er badningen på de store festdage, især som indledning til festen. Naturligvis kan der have været stedlige ændringer eller tilsætninger til denne festsik, som nu unddrager sig vor kundskab.

Vi har således fået svar på en væsentlig del af det opstillede spørgsmål: hvorfor var stedet ved Hellesø et knudepunkt i samfærdslen? Svaret var: fordi det var helligsted. Men hvorfor var det blevet helligsted?

Hvorfor det var helligsted? Den sag var for oldtidens mennesker ganske indlysende. Man kom over de mørke lynggroede hedeblader og pludselig så man for sine öjne et bakkedrag med vældig egeskov og frodig plantevækst. Her måtte bo stærke magter, som gav alting dets trivsel: lod skoven gro og gjorde søerne rige på fisk¹. Overalt er det det sælsomme, det pludselige, i forening med det livsfrodige, der giver indtryk af overnaturlige magters nærvær; den stedsegrønne græsplet, det løvbevarende træ, det tætte krat. Heri blandede sig naturligvis det stærke indtryk, som det giver pludselig at træde ind i skovsalen, når man har færdedes under åben himmel: den forundrede alvorsfulde og anelsesfulde stemning, som det skaber, — og som gjorde at vore forfædre opfattede skove som gudernes bolig og dyrkested.

Vi har et sted af ganske lignende natur i Vestjylland: Nærild på Skærndalens sydside ikke langt fra dens udmunding i Ringkøbing fjord. Her er den samme overraskende skovvækst midt i det åbne land, groende op fra bunden af en kløft og hegnet af brinker og høje; dens navn Nærild : *Niarthæhillæ (Nerthus-højene) svarer til Harild (: *Hargh-hillæ, offerhøjene) og røber det som Nerthus' eller Njords hellige høj eller lund. Den enlige lund midt i den åbne slette har det sælsomme og derfor overnaturlige ved sig.

Vil man se nøjternt på sagen, kan man om stedet ved Hellesø sige, at kun her fandtes i milevid omkres af fladt hedeland et sted, der opfyldte de faktiske betingelser for at være gudested: høj bakke, tæt skov, og vand. Men vi vilde sikkert tage ganske fejl af den tids mennesker, hvis vi troede stedet var valgt blot i kraft af en beslutning; hvad der er „helligt“ for den svundne tidsalders mennesker (: fyldt af en usædvanlig livskraft), bestemtes efter ganske anderledes umiddelbare indtryk.

¹ „Fiskeriet i Hellesø og Stubbergårdsø er endnu ganske enestående rigt, efter mine personlige erfaringer“ (K. Rørdam).

Her har da menneskene en gang i stenalderen bosat sig, søgende et venligt forhold til de vætter der gav grunden dens kraft. De har set den frodige skov midt i hedelandet og opdaget søernes rigdom på store fisk, og tænkt at her havde gode vætter til huse. Ud af deres umiddelbare ofre til jord eller sø har efterhånden formet sig offeret på hargh og hille til himmelske guddomme, der skulde se nådig ned til menneskene.

Lad mig her standse ved endnu et stednavn. På den gamle kortskitse fra 1638 findes navnet *Gieffnskouff* for det der nu hedder æ *Gjæw* og Lundemarken. Dette Gævnskov er et mærkeligt navn. Ikke dets sidste del; vi finder aldrig „skov“ i forbindelse med gamle gudsdyrkelsesnavne, og det rækker overhovedet næppe langt tilbage i tiden. Men hvad er det „Gævn“, hvorefter skoven er opkaldt? Jeg har ved anden lejlighed (DSt. 1910, 26) påvist, at navne på Gævn altid optræder sammen med sø eller å: Gevninge, Gevnevad, Gevnetofte (Gentofte), at sø og elvenavne af tilsvarende form findes i norsk og svensk, og at navnet naturlig forklares „den givende“ med særlig hentydning til vandets fiskerigdom. Gævnskov på Hellesøs bred forudsætter, at der også her har været et Gævn. Og har vi valget mellem den lille uanselige bæk i kløften og den store fiskerige sø, turde det snarest gælde denne sidste¹.

Vi får da dobbelt betegnelse for den: Hellesø og Gævn. „Hellesø“ er det navn den bærer, da gudsdyrkelsen ved dens bred er velkendt for egnens folk; men det er, som sammensat navn og efter sin særlige betydning, ikke det navn der kunde gives den af de mennesker der tidligst slog sig ned. Derimod er „Gævn“ (den givende) det navn som den kan have båret for de første som fiskede i dens vande og nød det umiddelbare syn af stedets frodighed. „Gævn“ og „Hellesø“ spænder da tilsammen over søens

¹ Jeg er ved tolkningen gået ud fra *Gieffnskouff*, og ikke fra det yngre æ *Gjæw*. Udtalen af dette er efter alle vidner *gjæw*; kun O. Nielsen har *gjow*, hvad der vist må betragtes som tilnærmelse til almindelig jysk udtale (jf. ovfor s. 8). Formen *gjæw* er dog påfaldende, netop fordi man ventede *öw* og kun foran *n* skulde have *æw* (Marius Kristensen i Kort over danske folkemål 59). Dette får sin forklaring, hvis æ *Gjæw* er opstået ved afkortning af *Gjæv(n)skov*; *n* kan let være tabt i den tunge medlydsforbindelse. — O. Nielsens tolkning som *gøben*, hul hånd, *o*: kløft, er muligvis lydlig forsvarlig overfor *Gjævn* (med æ); se Feilb., Ordbog: *gjøbning*, jf. M. Kr. i Kort s. 63; men *Gjævnskov* må fra først af have omfattet både kløften og Lundemarken, og en tolkning der strider mod alle de andre ligelydende nordiske stednavne er næppe tilrådelig.

gamle rolle: dens naturfyldte rigdom og dens betydning som disse egnes store dyrkelsessted.

Hvilke guddomme man her har dyrket, derom vil det være overflødigt at spørge, ligesom ved så mange andre jyske stednavne. Stedet var i sig selv helligdommen, og den skiftende tilvækst eller afgang i guddomme kunde gå for sig uden at sætte større mærke i dens benævnelser eller skikke. I disse sparsomt befolkede egne findes sjælden de enkelte guders helligdomme, men sædvanlig kun almenbegrebet af helligsted: Vium, Viberg, Hargh o. desl.; formodentlig har en vis gammeldagshed også holdt igen på den stigende udvikling af enkeltguder; man henvendte sig til guddommene i det hele.

Sevel kender et helligsted foruden hargen og søen. Et stykke sydfør byen træffer vi Helledalsbakkerne, sognets højeste punkt (253 fod). Dette ord Helledal — tidligst nævnt 1638 — betyder slet og ret „den hellige dal“. Her har været skov i gamle dage (den „Sønderskov“ der endnu var til i 1638¹). Sagnet siger at der har været skov lige fra Sevel skovby (nogle gårde i syd-syd-vest) og til Sevel kirke. Sagnet er som sædvanlig ikke nøjagtigt. Skoven har vel gået til Øster-Skovgård og Rishøj (lige tæt nord for Helledalsbakker), men den har ikke gået længer, ti lige syd for disse bosteder ligger de yderste punkter i højrrækken. Der har været en stor (forholdsvis smal) skovstrækning, og Helledal har ligget i dens mod byen vendende indgang. Vi har situationen fra Harild og Lundene om igen; det er skoven lige tæt ved bygden, lige op ad højrrækken, der er helligsted. Denne store Sønderskov har ganske sikkert spillet en rolle i Sevel bys oldtidsliv; den har givet græsning til byens kvæg og deslige. Lige i dens indgang skaber man en helligdom for at gøre de stedlige magter velstemte, — vel også i kraft af det anelsesfulde som griber sjælen lige idet man træder indenfor skoven.

Hvad jeg her har fremsat, er forsøg på at løfte en flig af det slør, der endnu dækker vor bosættelses historie. Mit middel dertil har været granskning af stednavnene. Jeg har gået veje, der endnu

¹ Jeg tilføjer, at selv om vi ikke havde navnet bevaret i præsteberetningen kunde det sluttet af det tilsvarende Nørskov, der mærkelig nok ikke ligger nord men vest for byen og kun fra Sønderskovs standpunkt kan regnes for nordlig.

kun har været trådte af få, og som skal bære spor af mange fodtrin før de virkelig bliver alfar vej. Hvad jeg har stræbt efter, er ikke blot en tolkning af det ene eller det andet navn, men en forståelse af sammenspillet imellem de navne der udmærker en egn, billedet af det samlede livsrøre. Jeg er vis på at andre og kyndigere vil følge efter; og jeg håber, at tiden må være inde, da der kan grundlægges en almindelig undersøgelse, udført med den største sprogvidenskabelige kyndighed og tillige med den spørge-lyst som altid hører til for at aftvinge et æmne de værdifuldeste oplysninger.

[Tilføjelser. S. 5 Sevel. „*Sœuæl* 1340 i Ribe Oldemoders sogne-liste (udg. s. 113). Denne står vel i det hele som ret gammeldags; dog er skrivemåden undertiden ret stærkt forkortet [weghn < wægnae o. 1290, s. 15]. Overgangen *e, æ* > *ø* foran *v* er almindelig (garzløf, iærlof, wenderløf). Altså er vokalen i *Sœuæl* ikke bevisende for det oprindelige *u* i *Sœuæl* tyder på ældre *f* (*o*: *v*-) lyd [mærk dog Dowerth mod Houærth], enten denne nu skal opfattes som oprindeligt *v* (lærer Kristensens forklaring) eller være stemning af *f* (*sæ-fal* ell. *-fel*). At dette sidste også vilde kunne give *Sø-væl*, tvivler jeg ikke om. Lignende overgange har vi i *thre-tiughæ* > *treðiughe*; *ugend* < *úkunnr* (?; Feilberg III 963); *framgolv* > **frang-olv* > *frangol* (Als). At formen kan udgå fra *siō*-, tror jeg ikke. Men aksentuationen henviser også til en anden forklaring, idet formen *sow'l* med stød gør det rimeligt, at vi her ikke har en egentlig sammensætning, men en ordforbindelse (med opr. selvstændig betoning af første ord). Dette får sin forklaring, hvis vi antager, at den oprindelige form var **sæwa fel* (el. *fal*). Formen **sæwa* har (enten den, som von Friesen¹ antager, er lydret udviklet, eller, som Kock² mener, analogisk dannet efter nom.-akk.) åbenbart holdt sig, efter at i ental *siōwan* var trængt ind fra nom.-akk. *siōx*. Mærk således, at byer, som ligger mellem flere søer, hedder *Sæby* (af **sæwa-byr*), men byer, som ligger ved én sø, hedder *Søby* (af **siōwan-byr* el. **siō-byr*). Med grundformen **sæwa* er vi også ude over den vanskelighed, selvlyden vilde frembyde, når vi skulde antage et **siō*-. (M. Kr.).

S. 5. Trævel [udt. *træwæt*]. Samme navn er vel Trevel å (1492 Trevelen, ON 317. 319) der danner skel mellem Ginding h. og Salling; — hvorved navnets sammenhæng med å yderligere bekræftes.

S. 12 n. Gævnskov, æ Gjæw. Måske *Gjæven* i måleroptegnelsen 1881 endnu indeholder den ældre form (M. Kr.).

En helligkilde [*æ hætekjæl*] ved sydvestsiden af Stubbergård sø, nær Blagskær, søgtes for o. 70 år siden S. Hans nat; den har sikkert intet at gøre med dyrkelsen ved Hellesø.]

¹ Nordiska bidrag I og II (Ups. 1901 og 1906). ² Arkiv f. nord. filol. XX 264.

STEDNAVNESAGEN.

AF

MARIUS KRISTENSEN OG AXEL OLRIK.

I. Undersøgelserne i Norge og Sverige.

Det er for en stor del praktiske grunde, der har tilskyndet myndighederne i vore nabolande, Norge og Sverige, til at tage undersøgelsen af stednavnene op. Jordebøgerne har gang på gang lidt under den usikkerhed, der var ikke blot med hensyn til stednavnenes skrivemåde, men tit også med hensyn til deres lyd. Det kan jo kun volde besvær, når i Norge et sted kaldes *Gjuvsland*, men skrives *Dybsland*, eller når jordebogen skriver *Vandvig* eller *Vervig* for *Vedvig* (*Vevik*). Eller er det ikke til stadig forstyrrelse, når i Sverige *Bäckabolet*, *Åryd*, *Börjesbo*, *Väddåkra* og *Sverkestorp* officielt forvrænges til *Backabordet*, *Ärred*, *Björso*, *Vedåkra*, *Svärkilstorp*? Værst var det i Norge, hvor landets gamle tungemål i tidernes løb var blevet afslidt og spaltet i en mængde dialekter, og Dansk indført som bogsprog. Man gav sig til at skrive stednavnene — Norges mange tusende gamle gårdnavne — snart så nær som muligt ved udtalen (eller som udtalen lød for en fra fremmed egn kommende foged), snart med et mere eller mindre vellykket forsøg på at skrive dem om i dansk form. Fortsat gennem århundreder kunde dette nok give nogen afveksling i formerne af samme navn.

Det mærkedes i høj grad, da man udarbejdede Norges nuværende matrikel (begyndt 1863). Alt tydeligere viste det sig, at der krævedes særlig indsigt til at finde ud af alle de forvanskede former, og der blev da 1878 nedsat en kommission, bestående af tre ansete sprogmand (sml. DSt. 1905, 191 flg.). Sjælen i dette arbejde var Olaf Rygh, professor ved universitetet og leder af oldsagssamlingen, en stilfærdig og forsigtig lærd, så langt fra letsindige spekulationer, som nogen kan være. Han blev grundlægger af den nyere nordiske navneforskning. I løbet af 9 år fik han

med utrolig flid indsamlet stoffet, dels ved rejser omkring i landet, dels ved at gennemgå arkiverne; i løbet af de næste ti år renskrev han alt dette — hvært amt i et vældigt foliobind — og hensatte det på rigsarkivet som sin gave til fremtidig norsk og nordisk navneforskning.

Det er det norske stortings ære, at fra det er udgået den afgørende beslutning om at gøre dette stof fuldt tilgængeligt for den sproglige og historiske forskning. I 1896 stillede 8 stortingsmænd, med nuværende professor Marius Hægstad som ordfører, forslag om en bevilling til værkets udgivelse; det blev antaget af budgetkomiteen og vedtaget af stortinget. År for år er denne bevilling blevet fortsat, og nu, da „Norske Gaardnavne“ nærmer sig til at være sluttet, er der udgivet 52.000 kr. Men for dem er rigtignok også skabt et værk, som intet folk har mage til, af udførlig oplysning om hvært enkelt bosteds navn gennem tiderne og forsigtig tydning af dets tilblivelse.

Værket er på grund af sin billige pris blevet spredt viden omkring i Norge. Det har virket til, at den matrikelfaste form af hvært steds navn er blevet almindelig kendt — foruden at det har spredt en skat af hjemlig historisk viden til alle Norges bygger.

I Sverige er det på lignende måde som i Norge de praktiske krav, der har givet stødet til, at en videnskabelig navneundersøgelse er kommen i gang. År 1902 nedsattes her Kungl. Ort-namnskommittén bestående af departementschefen i „Kammarkollegium“, rigsantikvaren og professor Adolf Noreen, en af Nordens betydeligste nulevende sprogmand; denne sidste er nu komiteens formand og sjælen i hele arbejdet.

Målet har været at frænbringe et lignende storværk som Ryghs „Gaardnavne“, eller rettere endnu mere: et værk der skulde nå toppunktet af nøjagtig undersøgelse af alle kilder til viden, og allermest give den nøjagtige optegnelse af stedets mundtlige overlevering, den udtømmende redegørelse for stedets naturforhold og historie, og endelig medtage ikke blot navne på menneskelige bebyggelser, men overhovedet på alt, hvad mennesker havde givet et fast navn.

Hjulpen af unge, ivrige, bygdemålskyndige undersøgere, støttet af staten og tildels også af særlige fonds med rigelige pengemidler har denne Stednavnekomité samlet alle de oplysninger, der kan fås fra middelalderlige kilder, og har gennemarbejdet nogle af

Sveriges landskaber: Älvsborgs läns navne udgives nu herred for herred; der er gjort forundersøgelser i Värmland, i Båhuslän, i Örebro län. Efterhånden som disse arbejder udkommer, indeholder de den fræmtidige statsgodkendte benævnelse på hvær gård i landet, ordnet efter stedernes følgeorden i matriklen. Men desuden har „Ortnamnskommittén“ medvirket ved et par andre offentlige arbejder: den har siden 1904 gennemgået alle kortblade, som den svenske generalstab har udgivet, og den har sidste år medvirket til den store „Post- och Telegraförteckning“ (2236 sider), som det svenske postvæsen har udgivet.

Man kan vel ane, hvor omfattende en gavn der skabes af en så indtrængende undersøgelse både for den videnskabelige forståelse og for den praktiske navnebrug. Det er let at nævne endnu flere eksempler end de foran anførte. Hvem kan f. eks. på forhånd ane, at jordebogens *Väberga* er det samme som i egnen kaldes *Träberga*? Eller det opdages, at et sted, som hed *Tyskö*, i 1581 blev læst fejl af en afskriver som *Tysbo* og derfor har det i 300 år i matriklen stået som *Tisseboda*! Eller der står på landkortet et *Torsketjärn*, som i virkeligheden er *Forstjärn* (torsk plejer jo ikke at leve i fersk vand).

De summer, som et sådant arbejde har kostet, er ikke små. Staten har hidtil ydet i alt 66.000 kr. Men desuden har de enkelte län (amter) samt deres sparekasser eller privatmænd ydet ikke så lidt. Og et af de store forlag („Ljus“) har kunnet påtage sig trykningsomkostningerne, fordi bøgerne købes af mangfoldige mennesker, som har nytte af en sådan udførlig matrikel eller som vil vide nøje rede på deres landsdels historie.

II. Praktiske ulæmpen i Danmark.

Man kan spørge, om vi i Danmark også kender vanskelighederne ved uvished i stednavnenes skrivemåde. Enhvør kan vist af erfaring mælde om nogle. Men et stærkere billede får man, når man går til matrikelkontoret, hvor der året igennem sysles med så mange tusende forskellige navne. Der kommer til kontoret en 20.000 andragender årlig, og kontoret skal bogføre dem i sine protokoller under vedkommende bys navn i alfabetisk orden. Men kontorets personale kan ikke altid finde det navn; eller det halve antal dokumenter om en by findes under én stavemåde, og de

andre halve under en anden. Hvem kan huske, at når han får et dokument om *Glensberg*, saa skal det indføres under *Glamsbjerg*? eller at *Fastrup* står som *Fråstrup*? Der kommer forespørgsler fra landet om et bestemt aktstykke; og så har det ikke været til at finde, fordi et navn deri havde en usædvanlig skrivemåde. Men kunde ikke selve kontoret gennemføre en ensartet stavemåde? Sagen er ikke så let, som man tror. Der er en 15.000 navne på landsbyer og lignende steder; og der er i kontoret 60 mennesker, som skal enes om at skrive de 15.000 navne ens — og hvad har de at holde sig til? Man søger at gennemføre, at alt skrives, som det står i matriklen; men det viser sig mere og mere umuligt. Der har allerede fra langt tilbage været talt om, hvorledes kontoret skulde få en bestemt skrivemåde for hvert navn; men sagen er aldrig kommen helt i gang, ikke fordi den var for uvæsentlig, men fordi den var for stor.

Ved generalstabens og lodsvæsenets kortarbejde står man midt i vanskelighederne på en anden måde. Generalstaben har arbejdet i et omfang som ingen anden med at udfinde den heldigste navneform af de forskellige skrivemåder, egnens udtale og navnenes ældre former. Der er her gjort et virkelig betydeligt forsøg; men ved et kortarbejde, der strækker sig over så mange år, har afgørelsen naturligvis været svingende, og iblandt mange opgivne navneformer kan valget undertiden blive lidt tilfældigt. Der ligger i stabens gemmer et stort stof, som næsten ikke er udnyttet til videnskabelig brug, men som vil kunne få betydning, når et systematisk arbejde bliver taget op. Hvad der gælder generalstabens kortarbejder, gælder tildels også lodsvæsenets; her er dog tallet af gamle navne af naturlige grunde langt ringere.

For almindelige mennesker kommer vanskelighederne især frem i forhold til post- og jærnbancvæsenet. Her er heller ikke på langt nær sikkerhed.

Vi skal belyse dette ved et eksempel, som enhver selv kan drage sine slutninger ud af. Vi vælger et ikke alt for stort område, Fyn, og indenfor dette en navnerække, som har særlig trafikmæssig betydning, navnene på jærnbanestationerne. Disses former efterses i jærnbanens køreplan (stemmende med Priors Lommeatlas), postadressebogen og generalstabens kort (og efter disse Fremss og Politikens kort). Der viser sig da afvigelser i 17 af disse 100 navne, altså op mod en femtedel, og det beror kun på tilfældig-

heder, at ikke femtedelen er fuld. I reglen står generalstaben mod de to trafikværker, sål. *Bynkel, Fjelderup, Hjalløse, Jorløse, Julerup, Kappedrup, Kerteminde, Kverndrup, Revsvindinge, Ure* mod *Bønkel, Fjellerup, Hjalløse, Jordløse, Jullerup, Kappendrup, Kjerteminde, Kverndrup, Refsvindinge, Oure*. Men man kan også træffe generalst. sammen med postadresseb. (*Højby, Kavslunde, Pejrup*) mod jærnb. (*Høiby, Kaustunde, Peirup*), og generalst. med jærnb. (*Erenbjerg, Korinth, Kølstrup*) mod postadresseb. (*Ernebjerg, Corinth, Kjelstrup*), ja en enkelt gang tre former (generalst. *Egby*, postadr. *Ejby*, jærnb. *Eiby*). Tilfældigvis staver alle tre *Gjelsted* med *j*, ligeså *Højrup, Vejstrup* (trods jærnb. *Høiby, Peirup*), og *Christiansminde* med *Ch*. Ellers havde vi været oppe på 21 afvigelser.

Således går det altså med så vigtige navne som stationsnavnene; og selv om de fleste afvigelser er små, er der dog nogle, som *Korinth, Ure, Kerteminde, Kverndrup*, der ikke forrykker navnets plads i en alfabetisk liste så helt lidt. Medens generalstaben og adresseb. har visse retskrivningsregler at rette sig efter, synes jærnbannerne at stave ganske som det træffer sig. Men det er åbenbart meget for meget, når en femtedel af så vigtige navne bliver helt løse i skrivemåden.

Det bliver ikke bedre, når vi tager navne, der ikke findes på jærnbannerne køreplan. Følger vi jærnbanen fra Strib til nærmeste herredsgrense, træffer vi gst. *Røgle*, postadr. *Røjle*, Prior *Røile*; gst. og Prior *Roerslev*, postadr. *Rørslev*; gst. *Aglby, Flugbjerg, Hønderup*, postadr. (og Prior) *Aulby, Fluebjerg, Hønnerup*. Af de sydfynske øer har (i det mindste) *Båge, Lyø, Skarø, Turo, Tåsinge* og *Sjælland* to, tre eller fire(!) skriftformer. Dette kan vist være nok til at vise, at det vilde være en velgerning mod administrationens centralkontorer, om man kunde gennemføre ensartede former af de danske stednavne. Det er derfor også naturligt, at både jærnbaner, postvæsen og lodsvæsen, matrikelkontor og generalstab havde stemme i Stednavneudvalget (ndfor s. 21).

Men skal man have noget håb om at kunne få de forskellige grene af administrationen til at bruge samme navneform, må man kunne gøre det begribeligt, at den foreslåede form har fortrin fremfor den ene eller flere af de nu anvendte. Hvor disse er helt urigtige, d. v. s. hverken har hjemmel i gammel skrivemåde eller i nutidens stedlige udtale, bør de åbenbart afløses af andre. Således bør i *Kverndrup* sogn det ene *Højbjerg* åbenbart i overens-

stemmelse med udtalen ændres til *Høgebjerg* (hvad der oven i købet medfører den fordel, at man ikke får to ens navne i samme sogn), eller *Klavsenssskov* i Marstal landsogn på Ærø ændres til *Klevsensskov* eller måske *Klevsendeskov*, da den første form åbenbart skyldes vilkårlig omlavning. *Herfølge*, som generalstaben skriver i overensstemmelse både med gamle former og nutidsudtalen er langt at foretrække for post- og jærnbanevæsenets misfoster *Herfølge*. *Horsetofte* (Sneslev s. ved Ringsted) har både gammel skrift og nutids udtale for sig, og bør derfor ikke ændres til *Åstofte* (mod generalst., postadrb. m. m.), selv om nogen synes, det lyder bedre.

Et københavnsk eksempel er navnet på den lille bæk, der løber ud i Frederiksberg gadekær. Den hed *Andebækken*, fordi den altid var fuld af ænder. Nu om stunder hedder det Andebakkestien — som om ænder levede på bakker, og som om der var en bakke i nærheden, medens det hele er så fladt som — ja som en præsenterbakke.

I sådanne tilfælde vil det være temmelig let at træffe en afgørelse. Men i mange tilfælde vil det være nødvendigt at gå langt forsigtigere til værks, og dette gælder i en særlig grad de meget vanskelige jyske stednavne. Men dersom man fra alle sider møder med god vilje, og der gøres et virkelig grundigt forsøg på at finde den i det enkelte tilfælde bedste form, så må det kunne lade sig gennemføre, at hvært stednavn kun får én offentlig godkendt form, og denne vil i løbet af kort tid også blive den enerådende i privat brug.

For at nå dette må imidlertid vore stednavne underkastes en alvorlig prøvelse, og det er da naturligt, at denne også benyttes til andre formål.

III. Stednavneudvalget.

Dels for at finde midler til at afhjælpe disse ulæmper, dels for at overveje, hvad der mere bør gøres i anledning af stednavnene, nedsatte ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet under 13. Juli 1910 et udvalg, som bestod af generalmajor Louis le Maire, generalstabens forrige topografiske chef og formand for Danmarks geologiske undersøgelse, og mag. art. H. V. Clausen, som repræsentanter for topografien, prof. Kr. Erslev som historiker, docent Axel Olrik som forstander for Dansk Folkemindesamling,

højskolelærer Marius Kristensen og adjunkt Henrik Ussing som sprogmand, og kontorchef Fr. Dahl som ministeriets særlige repræsentant. Udvalget blev af andre ministerier suppleret med den nuværende topografiske chef, oberst Sand, overlods, kommandør G. Holm, chefen for matrikelkontoret, landinspektør Preis, kontorchef ved statsbanerne Rimestad og udgiveren af „Post-adressebog for Kongeriget Danmark“, postmester Vilh. Finsen¹.

Efter en forhandling om de almindelige grundspørgsmål, som navnesagen omfatter, nedsattes et underudvalg bestående af Clausen, Erslev, Kristensen, Olrik og Ussing til at udarbejde forslag til en indstilling. Dette forslag blev så behandlet på et nyt møde og indsendt til ministeriet.

I denne indstilling betones opgavens praktiske sider. „Der hersker for tiden en ikke ringe forvirring i navnenes skrivebrug; undertiden er der opstået skrivemåder, som blot beror på misforståelse, men som ved tilfældige forhold har fået en vis udbredelse. En offentlig fræmhævelse af den rette form savnes; og omvendt kan der af samme navn findes flere former, hvorefter forskellige offentlige myndigheder søger at gennemføre hver sin. Her bør fra statens side hjælpes til at forvirringen undgås, ikke blot til at statsmyndighederne enes om samme form, men også at den form, der indføres, er forståelig i forhold til egnens udtale. Dette arbejde bør gennemføres med så stor agtelse som muligt for det sædvanemæssigt givne og med takt overfor vort sprogs bygning.“

Men for at finde den rette form må man gøre et stort arbejde, „med det nødvendige grundlag af et fuldstændigt og kritisk sigtet materiale — anlagt i større mål, end nogen enkeltmand kan gennemføre det.“ Og det, som der foreløbig skal arbejdes på, er netop at skabe dette solide grundlag. Dette grundlag skal dannes på forskellig måde, og vi skal her antyde nogle veje, man har tænkt at gå.

De gamle danske kilder fra runestenene til o. 1450 bør fuldstændig udtømmende katalogiseres på sedler, og for den senere tid medtages så meget som muligt. Især gennemgås alle de ældre matrikler og generalstabens opteg-

¹ Anledningen til nedsættelsen af dette udvalg var en henvendelse, som i foråret 1909 skete til ministeriet fra en større kreds af embedsmænd og videnskabsmænd. Omtrent samtidig udtaltes tanken offentlig af en af disse, prof. Johs. Steenstrup (Indledende Studier over de ældste danske Stednavne s. 8).

nelser fra først til sidst. Hertil har der været tænkt på at knytte en samling af uddrag af danske dokumenter fra middelalderen, ordnet på kvartblade i tidsfølge, så man har ét bestemt sted at se efter og ikke skal slå op i en hel række forskellige værker. Denne samling, som efter stednavnesagens fuldendelse skulde gå over til en anden offentlig institution, vilde blive af uvurderlig betydning for historikerne, ikke blot til navnestudier.

Dernæst skulde der tilvejebringes en samling af udtaleformer i nyere tid. Landet skal afsøges af dertil egnede og villige mænd, og det herved indsamlede stof på samme måde ordnes og katalogiseres til senere brug.

Det vil her dreje sig om en undersøgelse af dobbelt art. Dels gælder det om at skaffe oplysninger om alle navne hvor den stedlige udtale er af praktisk betydning, og helst at skaffe den så snart som muligt. Dels gælder det om ved grundig undersøgelse by for by og sogn for sogn at redde kundskab til alle navne, som fra fædrene af har været knyttet til et eller andet sted i jordsmonnet.

Selvfølgelig skulde der til denne navneindsamling høre et fuldstændigt sæt af Generalstabens målebordsblade, eller rettere et par fuldstændige sæt: et til hurtigt overblik, helst med matrikelsenhederne (landsbyer o. desl.) indtegnet på, og et andet hvor alle de nyfundne navne blev indførte på.

Til de danske kort skulde der slutte sig en noget mindre samling af kort fra frændelandene, fra Sverige, Norge, Island, de nord-skotske øer og koloniene i Nordengland.

Endelig skulde der fra de vigtigste navneværker angående nabolandene gøres katalog med henvisninger over de dær forekommende navne, og dette katalog i forening med et lille håndbibliotek skulde gøre det muligt let og sikkert at foretage sammenligninger med frændesprogenes navneforråd.

Med sådanne hjælpemidler vilde det i de aller fleste tilfælde være en sprogmand let at udfinde en passende navneform, d. v. s. en form, som både tilfredsstiller de praktiske krav og ikke lyder stødende for et dansk øre. Når disse hjælpemidler er til stede, vil der altså foreligge den opgave at udarbejde en normal navneliste; efter dennes udarbejdelse må så de offentlige myndigheder rådspørges, om de kan tænke sig at godkende de foreslåede former til offentlig brug. Efter endelig behandling af sprogmænd og historikere på den ene, korttegnere og trafikfolk på den anden side

skulde så disse navneformer gå ind som enerådende i de offentlige kontorer, og for at lette dette må der udarbejdes en liste, som kan anvendes i alle disse kontorer. Efter den foreløbige plan har man tænkt sig, at en sådan liste skulde trykkes dels samlet (ordnet efter amter), dels i små amts hæfter, men at resultaterne også skulde gå ind i værker som Postadressebogen og Den danske Lods, for så vidt de falder ind under disses plan.

Men foreløbig, de første 3—4 år, skulde arbejdet koncentreres om indsamlings- og katalogiseringsarbejdet, for at stoffet kan ligge så vel ordnet og fyldigt som muligt, når den praktiske listes udarbejdelse skal begynde. Der skulde da være et arbejdskontor, som man har tænkt sig med et par faste arbejdere og nogen tilfældig hjælp¹. I sommertiden skulde en række undersøgere drage ud i landet og indsamle levende navnestof, som så i den følgende vintertid skulde indordnes i samlingerne.

Der er en hel flok af mænd, mest yngre, der i de sidste år har syslet med danske stednavne og for en stor del været med i „Udvalg for folkemåls“ foreløbige undersøgelser ude i landet. Udbyttet deraf findes tildels i „Dansk Folkemindesamlings“ gemmer og i årgangene af „Danske Studier“ og „Fra Dansk Folkemindesamling“. Det er småartikler, det meste af hvad der sådan er kommet på tryk, men det er netop vidnesbyrd om, hvordan man på mange steder har sat spaden i jorden samtidig: nøjagtige optegnelser af et sogns, undertiden af et byområdes, stednavne for at prøve at indvinde alt, der har historisk interesse. Der er tanke og studier, som endnu ikke er kommet ud over at fræmlægges i den snævre kreds af fagfæller eller endnu kun udveksles i samtaler på to mands hånd. Men der er nok til at vidne om modvilje til at tage fat på vidtrækkende opgavers løsning og ihærdighed til ikke at regne noget for uvæsentligt, som kan klare sagen.

Den tanke er levende i disse kredse, at nu må et grundlag lægges så sikkert, at der siden kan arbejdes videre på det. „Langt hellere må man være for vidtløftig, end man må blive uklar ved for stor kortfattedhed. Hellere lade en sag stå uforklaret end forklare den med en lille ændring. Den dag kan komme, da det uforklarede får sin betydning. Det er kendsgerningerne og ikke forklaringerne, der har varigst betydning.“

¹ Man kunde tillige tænke sig, at dette kontor på visse timer hver dag skulde være tilgængeligt for hvem der vilde søge oplysning om herhen hørende sager.

Således slutter den instruks for optegnelse af stednavne, som foreningen Danmarks Folkeminder har ladet udarbejde og trykke. Vi står endnu nærmest på Tyge Brahes stadium, om end muligvis en eller anden Copernicus kan optræde og gøre rigtige slutninger trods det mangelfulde grundlag. Vor første opgave er at forberede tiden for en fremtidig Kepler, der kan udnytte vore sikre kendsgerninger på en fuldtud fyldestgørende måde.

Dette er også grundtanken i den del af Stednavneudvalgets betænkning, som taler om den videnskabelige side af sagen.

Opgaven ved dette indsamlings- og ordningsarbejde er heldigvis simplere, end den skulde synes efter de store sidestykker i vore nabolande. Vore enkelte gårdsnavne kan kun sjælden gøre krav på mange århundreders ælde. Det er i overvejende grad landsbynavnene, som spiller den store rolle: en 10—1500 i alt. Det er dem, der gemmer mindet om vor kultur fra en eller anden forhistorisk tid indtil Valdemarerne; og det er dem, det praktiske liv væsentlig er interesseret i at få en bestemt skrivemåde for.

Først når både det indsamlande og ordnende forarbejde og udarbejdelsen af en praktisk navneliste er til ende, vil der blive fuld rumleplads for den videnskabelige gennemarbejdelse af stoffet.

IV. Den videnskabelige betydning.

Når videnskabsmændene i vore dage har kastet sig over stednavneundersøgelsen, er det ikke alene, fordi de derved kan bringe praktiske vanskeligheder til løsning. Ganske vist, nutidens videnskabsmand ved, at hans arbejde har et mål ude i livet, også i videnskabens rent praktiske anvendelse; men det, der dybest driver ham frem, er håbet om at trænge ind i områder, der hidtil lå skjulte.

Det, der drager til navneforskningen, er håbet om at afsløre ukendte tidsrum af vort folks historie. Forskeren ser på navnene som en tæt mængde af påskrifter, sat på landet, som det ligger fra naturens hånd, og fortællende om hvorledes mennesket er kommet til denne natur; der er indskrifter i tusindvis, som de senere henrundne århundreder vel har forvitret på overfladen, men hvis egentlige træk de ikke helt har kunnet udslutte; og med anspændelse af hver ævne kan han endnu vinde langt frem i at læse dem.

Derfor er ingen umage for god til at göres ved denne lejlighed. Derfor skal alle de gamle kildeskrifter — middelalderens breve og bøger, som indeholder de ældste optegnelser — prøves så nøje om deres værdi. Derfor skal bjærge af senere tiders jordebøger gennemgås. Og derfor skal nutidens folkemål (som ikke kan lide af de fejl, der skæmmer en del ældre kilder) afhøres med den fineste opmærksomhed. Lydforskelle eller skriftforskelle, som for den almindelige opfattelse synes uvæsentlige, er for videnskabsmanden ganske bestemte træk, hvoraf han aflæser ordets historie, ligesom en astronom på prismets spektrum iagttager stoffet i fjærne stjærner.

En videnskabelig navnetydning har der været, lige siden med R. Rask en historisk sprogforskning er blevet skabt. Men det er væsentlig den sidste menneskealders forskning, vi har at bygge på. Den store overgang er den, at man ikke mere interesserer sig så stærkt for det enkelte navn som for de ensartede navnegrupper, de, der udspringer af samme kultur og som hænger sammen i udbredelse og i arten af det jordsmon, hvor de træffes. Begyndelsen hertil skyldes Olaf Rygh, der udpegede de norske navne på *-vin* (o: i græsgange) som et særlig ældgammelt lag af bosættelsesnavne. Siden er dette princip yderligere gennemført af professor Johs. Steenstrup, der i en afhandling om danske landsbynavne viste, at navnenes forskellige alder endnu den dag idag havde sat sig spor i landsbyjordens forskellige størrelse; han adskilte den ældste historiske tids navne på *-torp* og *-rød* fra de forhistoriske på *-lev* og *-sted*. Nylig har han udgivet en stor samling strøbemærkninger om danske navne og en letlæselig lille bog om Danmarks stednavne, som — hvis man kan se bort fra de svage enkeltundersøgelser og polemiske småstykker — er en fortræffelig og varmt skrevet bog til indførelse i navnenes historie.

Endnu mærkeligere er, hvad navnene har haft at fortælle om Nordens grænseområder. Færingen dr. Jakob Jakobsen har rejst på Shetlandsøerne, hvor de sidste levninger af nordisk sprog var uddøde for 100 år siden; men ud af stednavnene samlede han et nordisk navneforråd på tusinder af ord, som fortalte både når i vikingetiden vore nybyggere var kommet til øen, og i hvilke egne af Norden de havde haft deres hjemstavn. Nu er han i færd med en tilsvarende undersøgelsesrejse på Orkenøerne.

I Finland har man ved Rolf Saxéns undersøgelser gjort en

lignende erfaring. Dybt inde mellem Finlands elve og søer, hvor i mange århundreder ingen Nordbo havde fæstet bolig, traf man nordiske navne på landsbyer fra så tidlig en tid som de ældste runeindskrifter eller endnu ældre. Og da man først havde gjort denne iagttagelse, kunde man tillige se, at en mængde rent finske navne på søer og elve ikke var oprindelige, men var oversatte fra nordisk: blandt de Nordboer med bronzealders-kultur eller tidlig jernalders-, som opdyrkede landet i disse fjærne egne, havde vandrede Finner bosat sig og optaget deres levevis — i så talrig mængde, at sproget blev finsk, medens kulturen stadig indeholdt stærke nordiske elementer.

Det er en nydelse at se, med hvilken rolig sikkerhed gruppe for gruppe af navne tages op til samlet behandling. Svenskeren Hellquist har f. eks. leveret et stort værk over de svenske sønavne og et andet om stednavne på *-inge*; dette sidste indeholder påvisningen af, hvor ældgamle den store mængde af disse er; de betegner sædvanlig et sted, som bebos af en mand og hans æt eller følge, og de personnavne, som anvendes, hører stærkt til det fællesgotiske forråd, endnu uden nordisk særpræg.

Den unge norske professor Magnus Olsens arbejder er af mere særlig art. Nok så stærkt som for den almene type interesserer han sig for interiøret, for den gruppe af sammenhængende navne på helligsteder, sporene af samfærdselsveje og af stamme- og tinggrænser. Med sin læremester Sophus Bugges ævne til at ane sammenhængen i det enkelte tilfælde forener han fodvandrerens friske selvsyn.

Vi håber og tror, at der med arbejdet også her i landet vil opdrages folk, som kan føre den videnskabelige forståelse yderligere fræmad. Det har ikke hidtil været lysteligt at give sig af med stednavnegranskning, da stoffet var spredt og vanskeligt tilgængeligt, og man hværken kunde vente nogen videre opmuntring fra statens eller publikums side. Dette må nu blive anderledes.

Ti det må huskes, at en national videnskabelig opgave kræver til sin løsning to ting: en stab af uddannede, faste arbejdere og tilslutning af en meget større almenhed. Således blev vor arkæologiske nationalmuseum til, skabt for en stor del ved folkets gaver og uafbrudt ført videre under samarbejde fra begge sider. Således går den store svenske navneundersøgelse sin gang, støttet kraftig af hvær landsdels interesse for sin egen fortid. Så længe der i

Danmark er et krav på ikke at udelukkes fra det store stykke af landets historie, som her ligger gemt, vil der ikke savnes hjælp fra enkeltmænd, der kender folkemål og den stedlige historie; vel heller ikke fra historiske samfund og andre virksomheder, om de påkaldes; og allermindst vil staten unddrage sig fra at skabe den faste rygrad i den hele undersøgelses gang.

Som indgang til stednavnsspørgsmålet har vi mødt kravet fra almenheden og fra statsvirksomhederne om at få en fastslået skrivemåde af navnene. Men er vi kommet igennem denne port, ligger der et andet syn for os: vort fædreland i sin hele udstrækning og hver plet af det med sit navn indskrevet — som vidnesbyrd for kommende slægter om, hvem der fæstede bo: deres bygd og næring, deres tro og tingsted, deres stat og stammer. Og spørgsmålet er da til os: skal vi nå at læse denne skrift, inden den forvitres?

MELODIEN TIL »DANMARK DEJLIGST VANG OG VÆNGE«

AF

HJALMAR THUREN

I Aaret 1809 udsendte Professor R. Nyerup et lille Hefte, der bl. a. indeholdt Visen om Aksel og Valborg. Hensigten med denne Piece var dels at give en Prøve „paa den ny Skikkelse, hvori Abrahamson, Rahbek og Nyerup agte at udgive den saa kaldte Kjempevisesbog“, dels at slaa til Lyd for en Indsamling af Melodier til Kæmpeviserne.

Nyerup har selv ikke megen Tiltro til, at der vil kunne skaffes mange Melodier til Veje. Han skriver nemlig: „Mesteparten deraf er vistnok aldeles forglemt og evig tabt, og Resten er saaledes paa Glid til Undergang, at, samles de ikke nu og blive de ikke ved Pressen opbevarede til Efterslægten, da ere de under næste Generation saa ganske udslettede af Hukommelsen, at ikke en eneste Lyd deraf er mere tilbage.“

Vi maa være Nyerup taknemlige, fordi han udsendte dette Opraab. Det gav Stødet til, at en Mængde af vore ypperste Folkevisemelodier indsamledes Landet over og indsendtes til Visekommissionen, der udgav dem som Tillæg til 5te Bind af Folkevisesamlingen¹. I den nævnte Piece bemærker Nyerup, at der i 1809 kun foreligger 8 Melodier til den planlagte Kæmpevisesamling. Det er Melodier til 7 Folkevisetekster² samt — hvad der sikkert vil forundre de fleste Nutidslæsere — en Melodi til „Danmark dejligst Vang og Vænge“, hvis Tekst som bekendt blev skrevet o. 1690 af Præsten Laurits Kok.

Nyerup fulgte Peder Syvs Eksempel³, naar han optog denne

¹ Abrahamson, Nyerup og Rahbek, Udvalgte danske Viser fra Middelalderen I—V, Kbh. 1812—14. ² Nemlig til DgF 7, 60, 175, 217, 258, 304, 475.

³ „Om Tyre Dannebød“ er trykt S. 545 (4de Part, XXXVII) i P. Syvs Et Hundrede Udvalde Danske Viser, Kbh. 1764.

ynge Sang iblandt Kæmpeviserne. Som Begrundelse anføres Nyerup¹: „For det første er Æmnet interessant, og dernæst mangler Udførelsen heller ikke fra Poesiens Side al Fortjeneste“. Om Melodien til „Danmark dejligste Vang“ meddeler Nyerup, at den findes i „Essai sur la Musique ancienne et moderne“, Tome II p. 397. Dette Værk, der udkom anonymt i Paris (1780) i 4 tykke Kvarthind, skyldes J. B. de la Borde og Roussier. Det indeholder musikteoretiske Afhandlinger og Prøver paa Alverdens Landes Musik og Digtning. For Skandinavien og Islands Vedkommende blev Materialet skaffet til Veje af Videnskabernes Selskabs Sekretær Chr. Fr. Jacobi², der formaaede Koncertmester Hartmann³ til at optegne et stort Antal norske og islandske Melodier.

Naar man i Tillid til Nyerups ovenfor nævnte Henvisning søger efter en Melodi til „Danmark dejligst Vang og Vænge“, bliver man sørgeligt skuffet. Der findes ikke en eneste dansk Melodi i Værket, men derimod Teksten til „Danmark dejligst...“, dels paa dansk, dels i fransk Prosaoversættelse. Værkets Forfatter meddeler, at Hr. Jacobi ikke har kunnet formaa nogen Bonde til at synge denne Sang for sig, saa at han kunde faa Melodien optegnet, og der anføres den Udtalelse af Jacobi, at Bønderne tror, man vil gøre Nar af dem, naar man beder dem derom, navnlig naar det er en Hofmand, der stiller dem et saadant Forslag⁴.

Hvordan Nyerup er kommet til at begaa denne Fejltagelse med Melodien i „Essai sur la musique“ er ikke godt at vide. Muligvis har han ikke selv set det franske Værk, men ladet sig nøje med en Henvisning fra andre og af Værkets Titel ladet sig forlede til at antage Melodiens Eksistens. Han har sikkert opdaget denne Unøjagtighed inden Visebogen blev udgivet, thi i denne omtales Jacobis Oversættelse af Koks Tekst, men ikke nogen Melodi⁵.

Blandt dem, der modtog Nyerups Opraab angaaende Melodiindsamling, var fhv. Auditor Povel Edvard Rasmussen. Han var en Bondesøn fra Farum (f. 1776). Efter Faderens Død tog Digteren Edv. Storm ham til sig som sin Plejesøn. 1794 blev han Student, 1810 fik han juridisk Embedseksamen. Aaret efter blev han Auditor ved Sørensen, men allerede 1809 søgte han og fik sin Afsked med Pension⁶. I Høsten 1810 tog han Ophold hos sin Søster

¹ Udv. danske Viser fra Middelalderen II S. 338. ² Konferentsraad, Forfatter Chr. Fr. Jacobi (1739—1810). ³ Johan Hartmann (1726—1793). ⁴ Essai sur la musique, II S. 398. ⁵ Udv. d. Viser II S. 338—39. ⁶ Om P. Rasmussens Livsførelse se iøvrigt Folkekalender f. Danmark 1861; G. Bricka i „Dansk Biografisk Leksi-

Karen, der var Gaardmandskone paa Karlholm ved Knardrup, et Nabosogn til Farum. Fri for Embedsforretninger havde Rasmussen god Tid til at sysle med sine Interesser. Dels har han vel allerede den Gang arbejdet med sit Stenografisystem — hans „Dansk Kortskrivning“ udkom 1812 — dels indsamlede han Viser og Melodier til Nyerup.

Til Rasmussens musikalske Uddannelse kender vi kun lidt. Vi ved dog, at han i 1794 lærte at spille Klaver. I et Brev, som Edv. Storm skrev i August 1794 — en Maanedstid før sin Død — til Købmand Lars Edv. Jørgensen i Kongsberg¹, omtales den daværende Student Rasmussen i de mest smigrende Udtryk. Storm berømmer hans „Fremgang i alle nyttige Kundskaber“ og nævner,

at han lærer at spille paa Klaver, „hvori jeg holder en Mester for ham“. Det synes, som om Rasmussen ogsaa har kunnet spille Violin, hvorom der vil blive Tale i det følgende.

I December 1810 kunde P. Rasmussen sende Nyerup 4 Folkeviser med Melodier, som han havde optegnet efter nordsjællandske Bønder. Februar 1811 sendte han en ny Forsyning af Tekster og Melodier og i September² en tredje Samling, der har særlig Interesse for vort Emne, idet en af Melodierne var Rasmussens egen Komposition „Danmark dejligst Vang og Vænge“.

Med den sidste Sending Tekster og Melodier fulgte et længere Brev, hvoraf den sidste Halvdel er bevaret blandt den Del af Nyerups efterladte Papirer, der findes paa Universitetsbiblioteket³. I dette

kon“; Nic. Bøgh, Spredte Optegnelser af Komponisten Povl Rasmussen (Personalhist. Tidsskr. 3 Række IV Kbh. 1895); Schytte, Musikleksikon; Augusta Eschricht, Danmark dejligst Vang og Vænge og dens Komponist (Gads d. Magasin 1910). ¹ Bernt Moe, Tidsskr. for den norske Personalhistorie, 1ste Række, 9de Hefte (Kristiania 1840—46). ² Oplysninger om det indsendte Melodistof gives i de Optegnelser, Rasmussen har indført i sit Eksempplar af Syvs Visebog. Disse Optegnelser er afskrevne af Svend Grundtvig (Dansk Folkemindesaml. 14). En nærmere Redegørelse for det af Rasmussen indsamlede Melodistof vil komme til at foreligge i den Udgave af DgF-Melodierne, jeg har under Arbejde. ³ Univ. bibl. Additamenta 65, 4°.

Brev¹ — der er dateret 2—9—1811 — skriver Rasmussen i Anledning af Melodien til „Danmark dejligst...“:

„Den i Fortalen til Commisionens Udgave af Axel Tordsens Vise ommeldte Melodie til 4de Part No. 38 Tyre Danebods Vise er mig hidtil ubekendt; hvisaarsag jeg lader følge under No. XI en anden Melodie, componeret her paa Landet i afvigte Vinter, hvilken har faaet Bifald og voldet, at Visen er siungen med Behag, saavel efter Kæmpevisebogen som efter Hr. Professor Rahbeks Mindesange, og Visen er af Adskillige lært udenad“.

At Rasmussen ikke kendte den af Kommissionen omtalte Melodi, er ikke underligt, da den, som paavist, slet ikke eksisterede. Ved „Kæmpevisebogen“ tænker han selvfølgelig paa Syvs Samling, og „Mindesangene“ er Rahbeks den Gang lige udkomne „Danske og

Norske historiske Mindesange. Kbh. 1810.“ Rasmussen nævner ikke, at han har skrevet Melodien, men nøjes med at konstatere, at den er komponeret i Nordsjælland den foregaaende Vinter.

Af de Melodier, som Rasmussen sendte sammen med Brevet, eksisterer endnu fem i den Del af Nyerups Efterladenskaber, som ejes af Kgl. Bibliotek²; Resten af Melodiotegnelserne, — heriblandt Melodien til „Danmark dejligst...“ — er gaaet til Grunde, da de er anvendt som Trykmanuskript. Rasmussens Fædrelandssang blev trykt S. LXXIV i 5te Bind af Abrahamsons, Nyerup og Rahbeks Samling.

Nu er det imidlertid saa heldigt, at P. Rasmussen gemte sine Udkast til de Melodier, han indleverede til Nyerup. Disse Udkast gaves senere til Sv. Grundtvig og opbevares nu i Dansk Folke-mindesamling³. I denne Klade træffer man ogsaa „Danmark dejligst...“. Jeg vedføjer en Gengivelse af denne Melodi, der optager den nederste Halvdel af to smaa Sider Nodepapir der hver er c. 22 cm. bred og c. 9 cm. høj. Den øverste Halvdel (2 Sider) er for venstre Sides Vedkommende optaget af Melodien til „Skøn Anna“ (DgF 258), og de to øverste Linjer paa højre Side af en ukendt, overstreget

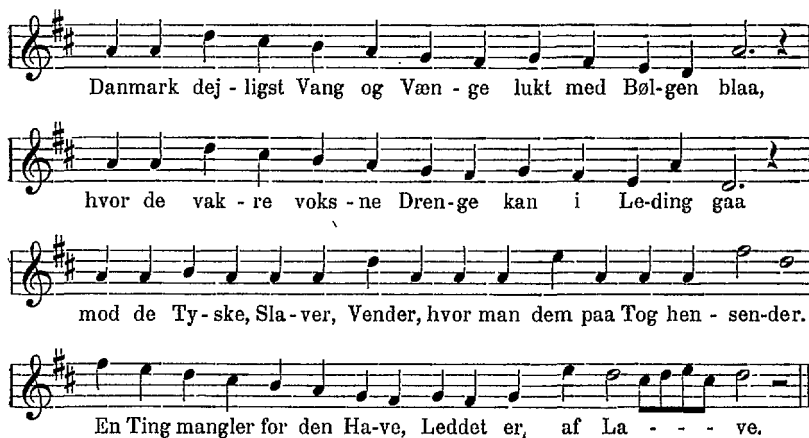
¹ stds. Levninger C. ² Ny kgl. Samling 4°. 2314, Bl. 9. ³ DFS 14, Bl. 401—402.

Melodi. Nodepapiret hører til den Del af Manuskriptet, som bærer Paaskriften August 1811.

Manuskriptet viser, at Rasmussen ændrede sin Komposition førend han sendte den til Nyerup. I 4de Takt er en Pavse forandret og 8de Takt reduceres til det halve af sin oprindelige Længde, saa at Taktinddelingen maa ændres i hele tredje Strofe, i hvis sidste Takt Værdien af den sidste Node formindskes. Endelig udelades den melodiske Udsmykning i næstsidste Takt.

Foroven til højre angiver Rasmussen, at han har komponeret Melodien 1810 — i Følge Brevet til Nyerup i Slutningen af 1810, da den jo blev til „i afvigte Vinter“. Rasmussen har selv meddelt A. P. Berggreen, at han komponerede den, for at den kunde synges i hans nærmeste Familiekreds¹.

Jeg gengiver her Melodien, som den ser ud, naar Rettelserne fjernes og man i Stedet for en almindelig Taktinddeling nøjes med en Inddeling i 4 Strofer.

Danmark dej - ligst Vang og Væn - ge lukt med Bøl-gen blaa,

hvor de vak - re voks - ne Dren - ge kan i Le - ding gaa

mod de Ty - ske, Sla - ver, Vender, hvor man dem paa Tog hen - sen - der.

En Ting mangler for den Ha - ve, Leddet er, af La - - - ve.

Det er ganske naturligt, at Melodien oprindelig har haft denne Form med de to første Strofer lige lange og en Udvidelse af Slutningen af de to sidste Strofer. Manuskriptet viser ikke klart, om sidste Node i 3dje Strofe har været en hel Node, men Sandsynlig-

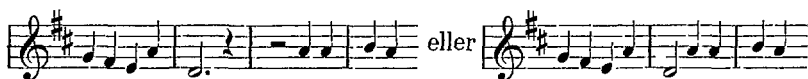
¹ A. P. Berggreen, Melodier til de af „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug“ udgivne fædrelandshistoriske Digte. Kbh. 1840. Fortalen Pag. IX. Berggreen nævner her fejlagtigt, at Melodien blev komponeret 1811. Da Rasmussen selv har været B's Kilde, skyldes det maaske en Hukommelsesfejl hos Rasmussen. Schytte (Musikleksikon) og J. Aarsbo (Fra den danske Musiks Hist. S. 18) har Aarstallet 1910.

heden taler for det, da der ingen Rettelser er foretaget i sidste Strofes Taktinddeling.

Sættes Melodien i denne Form paa Noder i $\frac{1}{4}$ Takt, ser man straks, at de stigende Toner i 3dje Strofe, der maa være accentuerede, skal staa i Spidsen af de Takter, hvori de anbringes:

Dette opnaas kun ved at forlænge eller forkorte Slutningen af 2den Melodistrofe:

Rasmussen har valgt det sidste. I Virkeligheden er ingen af disse Former saa gode som den oprindelige, men det lader sig nu en Gang vanskeligt gøre i en folkelig Sang at anvende skiftende Takt:

At løse Knuden ved at skrive hele Melodien i $\frac{2}{4}$ Takt, kan næppe gaa an, da Rytmen, i ethvert Fald i 3dje Strofe, kræver $\frac{1}{4}$ ¹.

Traditionen hævder, at P. Rasmussen komponerede sin Melodi paa Violin² — en Fremgangsmaade, Muskdilettanter oftere anvender. Antagelig har han da personlig lært sine Omgangsfæller at synge Sangen. Da han senere bestemmer sig til at sende Nyerup Melodien, skriver han den ned, som han tidligere har ladet Folk synge den. Han ser da, at en regelmæssig Taktinddeling kommer i Konflikt med den naturlige Accentuering og foretager sine Ændringer. Det er vel næppe sandsynligt, at der har foreligget nogen skriftlig Optegnelse før vort Udkast, da Rasmussen sikkert straks maatte have faaet Øje paa den uheldige Taktordning og rettet den.

Paa Musikhistorisk Musæum findes en lille Violin (Nr. 396), hvorpaa der er klistret en Seddel med følgende Paaskrift:

¹ Man kan ikke henvise til, at Tekstrytmen lader sig opfatte som $\frac{3}{4}$, da Rasmussen lige saa lidt som andre Folkesangkomponister har taget synderligt Hensyn til Tekstdeklationen. ² Nic. Bøgh skriver i Personallhist. Tidskr. 3 Række IV. „Her (o: paa Karlholm) fandt han en gammel Violin, paa hvilken han 1811 (!) komponerede „Danmark dejligst Vang og Vænge“.

„Ved Notarialforretning af Dags Dato er det konstateret, at nærværende Violin er den, som afdøde Auditor Rasmussen af Farum har benyttet, da han komponerede Melodien til Sangen „Danmark dejligst Vang og Vænge“.

p. t. Farum c: 29^e Oktober 1879.

C. V. Rasmussen,
est. Not. publ.⁴

Forneden bærer Sedlen Hillerød Bys og Frederiksborg Birks Notarial Segl.

Paa min Forespørgsel har Hr. Birkedommer Neumann i Hillerød været saa elskværdig at meddele mig, at „Notarialprotokollen for det nævnte Aar kun udviser, at den kst. Notarius publicus ved sin Tilstedeværelse i Farum har attesteret, at der da af fem Personer: Hjulmand Jørgensen, Enke Andrea Margrethe Anker, pens. Skovfoged Jürgensen, Seminarist Peder Johansen og Skræder Peder Jensen, alle af Farum, underskrevet en Deklaration, men intetsomhelst om, hvorom denne Deklaration handlede“.

Af disse Personer er Hjulmanden den eneste, der endnu er i Live. Han kan imidlertid intet huske. Sandsynligheden taler vel for, at de fem Mennesker har kunnet henvise til Rasmussens Udtalelser om den ved Notarialforretningen fremlagte Violin.

P. Rasmussen var meget omhyggelig med sine Optegnelser og vedføjede i Aarenes Løb nye Oplysninger, der desværre oftest er skrevne med hans „Kortskrift“. Paa nærværende Manuskript har han 25de November 1820 tilføjet, at Melodien er trykt i uforandret Form i Kæmpeviserne (Abrahamson) som Nr. 56. Under 8 Takt staar nogle Bogstaver og Tal, som jeg ikke helt kan tyde¹. Utvivlsomt sigter de dog til, at A. P. Berggreen senere forandrede Noden *h* i denne Takt. Men herom nedenfor.

I 1821 udgav Nyerup og P. E. Rasmussen deres „Udvalg af danske Viser fra 1550—1750“. I denne Samling havde Laurits Koks Tekst og Rasmussens Melodi selvfølgelig langt snarere hjemme end i Folkeviseudgaven 1812--14. Den blev dog ikke optaget i den nye Visesamling. Rasmussen skriver herom til Nyerup samtidig med, at han 29de December 1820 tilbagesendte Korrekturen paa de tre første Ark af „Viser fra 1550—1750“².

„Thyre Dannebods Vise vil vi jo ej have i denne Samling; jeg tillader mig her blot at anmærke:

1) at denne Vise, saadan som den findes hos P. Syv (thi den

¹ De midterste bogstaver betyder rimeligvis „Berggreens 2det Brev“ (M. Kr.).

² Univ. Bibl. Additamenta 65, 4°, N.

ny Udgave af Kæmpeviserne nævnes ej) har Hr. Grundtvig omarbejdet i Dannevirkes 2det Binds 11te Hefte¹; cfr. *ibid.* pag. 6 i Noten; og

2) at nogle af dens Vers (lidt forandrede) udgjorde Begyndelsen af Professor Øhlenschlægers iaar udkomne Tragoedie: Erik og Abel².

Da „Erik og Abel“ opførtes 1821 paa det kgl. Teater, vidste Folk endnu ikke, at Melodien til „Thyre Danebod“, hvormed den blinde Sanger indledede Stykket, skyldtes en dalevende Komponist. Tværtimod mente man den Gang, at det var en gammel Folkevisemelodi³.

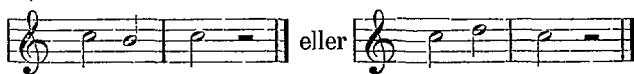
Melodien vandt først rigtig Udbredelse, da A. P. Berggreen i 1810 aftrykte den som Nr. 1 af Melodierne til fædrelandshistoriske Digte. Berggreen afslører her, hvem der er Komponist til „Danmark dejligst Vang og Vænge“ og gør med Rette opmærksom paa det mærkelige i, at det er P. E. Rasmussens eneste Komposition⁴.

Da Berggreen havde Forkærlighed for Melodier, der let lod sig harmonisere, foretog han undertiden Rettelser i de Manuskripter, han fik Raadighed over. Han har da heller ikke ladet P. E. Rasmussens Melodi være uforandret, hvad han iøvrigt selv gør opmærksom paa⁴. At han nedskriver den i C-Dur, mens Rasmussen har D-Dur, betyder selvfølgelig intet. Derimod har han foretaget en Rettelse i 9de Takt, idet han i Stedet for Sekundtskridtet (*g-a*) indføjer et Tertspring (*g-h*).

Det er en rent vilkaarlig Ændring, og det vilde være glædeligt, om man kunde faa genindført den oprindelige Form, der er langt at foretrække for den banale musikalske Vending, Berggreen bærer Skylden for.

Medens Originaludgaven hos Abrahamson overlader det til den syngende, om han vil slutte med

har Berggreen kun den første Form.

Omtrent 50 Aar efter at Kompositionen blev til, paa P. E. Rasmussens 83-aarige Fødselsdag d. 29de Oktober 1859, mindedes Berlingske Tidende den gamle Komponist i en Spidsartikel, der indledes saaledes⁵:

¹ Dannevirke 1817. ² A. P. Berggreen, Mel. t. fædrelandshist. Digte. Pag. IX.

³ stds. ⁴ stds. ⁵ Gennem A. Eschrichts førnævnte Skildring er jeg blevet kendt med denne Avisartikel.

„Danmark, dejligst Vang og Vænge!“
Sang Du før saa smukt;
Nu Du kan til Hvile trænge,
Snart Dit Lys er slukt;
Dog, mens end Din Lampe brænder,
Her min Tak til Dig jeg sender
For din Sang som „Danske Drenge“
Ville synge længe!

Det er vistnok kun faa af vore Læsere, der vide, at den Mand, der har komponeret den smukkeste og folkeligste af alle vore fædrelandske Melodier, hedder Poul Edvard Rasmussen, og endnu Færre, der ane, at denne Mand lever endnu, og at han idag fylder sit tre og firsindstyvende Aar. Naar Københavnerne paa deres Sommerudflugter tage ud til det dejlige Farum, naar den friske Skov og den stille Sø bringer Hjertet til at banke raskere, og Sangen om Danmark dejligst Vang og Vænge i den milde Sommeraften klinger hen over Søen, hvormange af dem have da vel tænkt paa, at disse Toner maaske naaede hen til en gammel Mands Øre, at de kastede et Solblink i hans eensomme og glædesløse Tilværelse, og at ogsaa hans Hjerte bankede raskere ved Tanken om, at disse Toner endnu ikke ere glemte, at han selv er bleven gammel og svag, men at hans Sang endnu er ligesaa ung og kraftig som for et halvt Aarhundrede siden“.

Der er nu forløbet 100 Aar, siden P. E. Rasmussen skabte sin eneste Komposition, og stadig klinger den lige frisk. Uagtet Melodien ikke i mindste Maade er paavirket af Folkevisens Toner, er den dog udpræget dansk. Den lyse, frejdige Durklang og de jævne bølgende Tonerækker, der saa hyppigt trinvis følger Tonestigen, bringer noget af den samme Stemning som det sjællandske Landskabs roligt svungne Linjer.

KULTUR OG FOLKEMINDER

NYERE MYTEFORSKNING

Det er kun få år siden, at myteforskningen udmærkede sig ved de dristige forsøg på at trænge sig ind i de forhistoriske tiders mørke fastland. Standpunktet var det fra Robertson-Smiths semitiske forskning hentede, at bagved hver myte gemte sig en kultus. Frazers kæmpeværk (med titel efter misteltenen: *'The golden Bough'*, den gyldne kvist) æggede forskere af nordiske myter til værker som Kauffmanns *'Balder'* og Henrik Schücks *'Studier i nordisk religionshistoria'*. Men disse gigantiske forsøg på at trænge bag om de kendte kilder, til den gudstjeneste som intet umiddelbart vidne har afsløret, nåede ikke at samle forskerkresen om noget bestemt resultat. Det var let at se fejlgreb og løsgreb; nogle forkastede helt de nye forsøg, andre så i dem nogle bærende nytanker, som dog først en sikrere, mere metodisk og mere kildefast forskning af enkeltheder kunde gøre til virkelig landvinding for myteforskningen.

De seneste års forskning har stået i bagslaget fra den vidtrækkende stræben. Den understreger stærkere det faktiske, den skaffer nye kendsgerninger frem, den afgrænser æmnerne bestemtere.

Negativt ytrer det sig ved at kildekritikken atter har fået ordet som selvstændig granskningsvirksomhed. I århundreder har de lærde betragtet Snorres og andre lærde Islændinges beretning om asernes indvandring som de vigtigste efterretninger vi har; endnu i senere år har forskere, der på forskelligt område har et anset navn, søgt at skrive nordisk religionshistorie på dette kildestof. Andr. Heuslers *Die gelehrte urgeschichte im altisländischen schrifttum* (Abhandl. d. preuss. akad. 1908) er egnet til at gøre ende på disse forsøg; den følger, fra skrift til skrift, hvorledes det er den almindelige middelalderlige euhemerisme, undertiden tilsat med særlige træk som den trojanske oprindelse, der sætter sig fast og efterhånden udformes af de islandske forfattere. En slettere „kilde“ end den islandske euhemeristiske litteratur vil man vanskelig kunne finde.

Et andet tilbageslag fra de kultushistoriske konstruktioner viser E. Mogk's *Menschenopfer bei den Germanen* (Abhandl. der sächs. akad., philol. klasse XXVII nr. 17, 1909), som forkaster de moderne offerteorier af sakramentagtig art, og hævder at det kildemæssig hjemlede kun er offere der gives guderne i stedet for dem der ellers kunde rammes af deres vrede.

Det er dog ikke begrænsningen, der udmærker de sidste års forskning. Det er tværtimod trangten til udvidelse; men således at man vinder

den hidtil savnede kundskab om nordisk gudsdyrkelse ikke ved slutninger ud fra myterne, men ved direkte kildeagttagelser. De senere års fremskridt beror på nyt kildemateriale.

Mest iøjnefaldende er de nordiske lån i lappisk gudsdyrkelse, lån der — ligesom de tilsvarende sproglige — rækker langt tilbage i forhistorisk tid. Lappernes egne myte- og gudeforestillinger var, som hos de andre finske folk, lidet udviklede; da tilegnede de sig nordiske gudeskikkelser og nordisk kultus i former der var ret ulige det vi kender fra det nordiske hedenskabs slutning, men mere svarede til de religiøse skikke vi lærer at kende af offerfund fra bronzealderen. Påvisningerne af disse nordiske lån findes særlig i Axel Olrik „Nordisk og lappisk gudsdyrkelse“ (DSt. 1905, jf. „Tordenguden og hans dreng“ DSt. 1905—6), og „Irminsul og verdensstøtter“ (Maal og Minne 1909); fortsat af Kaarle Krohn, „Lappische beiträge zur german. mytologie“ (Finn. ugr. forschungen 1906). Hvad vi har lært at kende herigennem, er især en mængde primitive former af gudsdyrkelse: de øjebliksskabte gudebilleder, eller verdensstøtter der farves med blod for at give verdens opretholdende magter øget styrke; det er vidnesbyrd om præsternes udklædning for at antyde den guddom de ofrer til, og offerdyrenes forskellige farve og udsmykning osv. Af mytisk-religiøse forestillinger er det tregruppen af en tordengud, en korn gud og en stormgud (en Thor-Frjö-Njordgruppe, ældre end Odins førerskab) der er det mest iøjnefaldende resultat. Men spørgsmålet om de forskellige arter og tider for sydligere indvirkning på lappisk mytologi, derunder også kristen, står endnu på mange andre punkter uløst, bl. a. fordi det ikke er fastslået hvad der er særligt for enkelte egne. — Disse opdagelser har været en af de mange grunde til den omfattende udgivelse af kildeskrifter for lappisk religion som de senere år har bragt: prof. K. Wiklund har givet de svenske præsteberetninger fra 17de årh. (Sv. Landsmål XVII); statsråd J. Qvigstad har udgivet de bedste norske missionærberetninger fra 18de årh.s begyndelse: Nærø håndskriftet og Isak Olsens beretning („Kildeskrifter til lappisk mytologi“, Trondhjemske vidensk. selsk. skrifter 1903 og 1910); og docent E. Reuterskiöld har offentliggjort de til dem knyttede norske og især svenske missionær optegnelser („Källskrifter till Lapparnes mytologi“, Bidrag till vår odlings häfder X, Stockh. 1910). En lidt yngre kilde, provst Fellmans „Anteckningar i Lappmarken“ er bleven udgivne af hans søn, hofretspræsidenten Fellman sammen med J. Qvigstad (især bd. II, Helsingfors 1903). Til disse fortræffelige udgivelser af de skrevne kilder slutter sig forskellige studier over de lappiske magiske trommer og deres billedlige fremstillinger, der synes at være forløbere for en samlet undersøgelse af dette kærnepunkt i lappisk kultus¹. At de samme forskere i løbet af den nærmeste årrække vil kunne opbygge en ny og nøjagtigere lappisk

¹ K. Wiklund, Die lappische zaubertrommel in Meiningen (Le Monde Oriental IV 1910); Reuterskiöld, Linnés lappska trolltrumma (Fataburen 1910); G. Hallström, Traditioner om Lapptrumman (sstds.); A. Palm, Lapptrumma från Åsele (sstds.). Af dr. Reuterskiöld ventes en samlet kritisk behandling af trommerne og deres religiøse billedverden.

religionshistorie, derom er vel ikke tvivl; men allerede nu er disse kilde-skrifter, sammenholdt med den ældre tryklitteratur (især K. Leem, Beskrivelse af Finnmarken, 1767), et væsentligt område, som ingen forsker af vor folkestammes mytologi bør være ukendt med. Blandt de nyere optegnelser, hvormed kundskaben yderligere kan forøges, indtager Lappen Turis skildring af sit folk, skabt under samarbejde med en dansk dame Emilie Demant, en ganske enestående plads ved traditionens rigdom og fremstillingens sjælfulde naivitet¹.

Noget lignende forhold råder ved den finske mytologi; men dog med væsentlige uligheder. Her er efterretningerne om gudsdyrkelse knappere (allerede i middelalderen skete hos Finnerne i alt fald den ydre omvendelse til kristendommen), men de mytiske overleveringer er fyldigere; desuden rummer Finnernes mytedannelse mere selvvirksomhed og tillige indflydelse fra anden side end den nordiske. Den eneste fremstilling ud fra nyere synspunkter findes i en populær artikel af Kaarle Krohn „Finnarnas hednagudar“ (i Finlands kulturhistoria), mere kortfattet i hans „Germanische elemente in der finnischen volksdichtung“ (Zs. f. dt. alt. LI 13 ff). Enkelte særundersøgelser findes i „Finn. ugr. forschung“, således om frugtbarhedsguden „Sampsä“ (1904), ligesom Eisens's „Pekkokultus“ (1906). Undersøgelsen er ført videre af A. Olrik (DSt. 1907, 62 jf. 1908, 240, og især) i hans Danm. Heltedigt. II (1910, § 38 „Stamfader og afgrødevætte“). Den finske mytologis mængde af naturbundne væsener kan ikke så umiddelbart som de lappiske føres tilbage til nordiske forbilleder. Vi har egentlig kun to store nordiske grupper: den ene Tordenguden med hustruen Rauni (egl. rønnetræ), den anden frugtbarhedsguderne: 1) Sämpsä, forårsgud, egl. skovsiv (jf. tysk simse), 2) Rongoteus ell. Rukotivo, rugens gud (af urnord. *Ruga-tiwar), 3) Pekko, kornets gud (af urnord. *Beggw-, oldn. bygg, men sproglig tillige identisk med stamfaderen Beow i angelsaksisk). Disse vætter for sædens og forårets komme har Finnerne tilegnet sig, fordi de nedsatte sig blandt spredte Nordboer i Finland og tilegnede sig deres agerbrugskultur². Myterne om Sämpsä og Pekko ligner noget dem om Frøj, stærkere dem om Skeaf eller Skild; o: hvad Finnerne bevarede som væsner af lavere religiøse typer, er hos Nordboer eller Angelsaksere gået på aftægt som blotte stamfædre. —

Det andet store arbejde har været at fremdrage de kultushistoriske kendsgerninger fra den hjemlig nordiske grund. Det falder i forskellige retninger.

Oldfundenes rigdom har fortsat sig. Efter sølvkedlen fra Himmerland, med dens rige — endnu utydede — gallo-romerske gudekres, fulgte den søllandske solvogn fra bronzealderen³.

Oldtidens helligsteder har man begyndt at efterforske, mest planmæssig for vikingetiden på Island (Daniel Bruun og Finnur Jónsson,

¹ J. Turi, Muittalus samid birra, en bog om lappernes liv, udg. med dansk oversættelse af Emilie Demant (1. og 2. udg. Stockh. 1910). ² Se den kortfattede fremstilling af P. Nordmann i Finlands kulturhistoria, bygget på de grundlæggende arbejder af Rolf Saxén. ³ S. Müller, Solvognen fra Trundholm (Nordiske Fortidsminder II); jf. E. Lehmann og A. Olrik i DSt. 1904; Zs. Verein's Volksk. 1904.

„Om hove og hovudgravninger på Island“ Årb. 1909). Var resultaterne her ikke så overvældende, ligger forholdene dog nu sikrere end med sagalitteraturen som kilde.

Stednavnstolkningen er rundt om i Norden trådt i forgrunden som midlet til at trænge i forhistoriske kulturformer. Dens anvendelse på religionshistorien skyldes især Magnus Olsen, der nu fortsætter Ryghs store navneværk for Norge. Hans ejendommelighed er at se de stedlige kultusgrupper i deres ejendommelighed, både topografisk og de i sammenhæng optrædende gudeskikkelser. Således hans eftervisning af en Nerthus-sø (Vévatn) og en Tys-dyrkelse på Hordeland, eller af Hærn som en svensk, fröjalignende gudinde¹. Med fortsættelse af disse særstudier, og med overblik over de områder og sprogdannelse der tilhører hver enkelt guddom vil vi eje den første store samling af kendsgerninger til at skildre de enkelte guder uafhængig af eddamytologien.

Hertil knytter sig også de første forsøg på at tolke de billedlige fremstillinger af mytiske skikkelser².

Runeindskrifterne, tolkede af Sophus Bugge og Magnus Olsen, har givet deres bidrag — især interessante for den urnordiske periode — men rigtignok rigere på almindelige magiske træk end udmærkende sig ved sikre påkaldelser af enkelte guder (Tys-dyrkelse?)³.

På alle disse områder er nye kilder altså ved at springe frem; men ved flere af dem er vi endnu så stærkt i forskningens begyndelse, at vi ikke helt ser hvor vejen fører hen. Kun ved finsk-lappiske lån og stednavnene foreligger der nogenlunde overskuelige undersøgelser.

Endelig er der den endnu levende folketro, hvis indsamling er fortsat flittig i alle Nordens lande, og hvoraf en del stadig offentliggøres i sagnsamlinger eller tidsskriftartikler. Men med de kendte nordiske gudeskikkelser har den jo endnu kun svag forbindelse, og noget hovedværk på dette område er der (siden H. F. Feilbergs „Jul“ 1905—6) ikke fremkommet. Alene bør dog nævnes Chr. Blinkenbergs „Tordenvåbnet i kultus og folketro“ (1909), hvor folkemindestoffet er mønsterværdigt både i retning af indsamling og offentliggørelse, og hvor en ældgammel periode af tordenstensdyrkelse er lagt klart for dagen, og forbindelsen draget til mere udviklede tiders gudesymboler eller gudeattributter⁴.

(Fortsættes)

Axel Olrik.

¹ Kristiania vid. selsk. forh. 1905 og 1906. Arbejder af samme „skole“ er, A. Olrik, „En oldtidshelligdom“ (DSt. 1911), og til dels „Geflon“ (DSt. 1910). Et lille overblik over problemerne af samme: „Guders navne i nordiske stednavne“ (Budstikke fra Selskab for germansk filologi IV 2). ² Magnus Olsen og Haakon Schetelig, De to runestener paa Tue og Klepp paa Jæderen (Bergens Museums aarbog 1909 nr. 11); jf. M. Olsen, Fra gammelnorsk myte og kultus (Maa og Minne 1909, 17 ff). ³ S. Bugge og M. Olsen, Indskr. paa guldbrakteater (Årb. 1905—6); M. Olsen, Valby-amulettet (Kr. vid. selsk. forh. 1907 nr. 6); sa., Runerne i Urnes kirke (Foren. til norske fortidsmind. bevaring 1907); sa., Trylleruner fra Lund (Kr. vid. forh. 1908 nr. 7); M. Olsen og H. Schetelig, Indskrift fra Fløksand (Bergens Museums aarbog 1909 nr. 7). ⁴ Studier i sprog- og oldtidsforskning, nr. 79; snart også i udvidet engelsk oversættelse.

UFØDT

I en opsats i Uppsalastudier (1892) s. 21 har Arpi gjort opmærksom på, at Finsens Oversættelse af *fé óborit* (Grágás Konungsbók I. I Kbh. 1852, s. 29) som „umærket kvæg“ er utilstedeelig. Den rette tolkning er „ufødt“, og han følger til, at man på Island har knyttet den tro til dyr, der ikke på naturlig måde var fødte, at de havde særlig gode egenskaber.

Denne folketro, udvidet til mennesker, skal jeg her i korte træk gøre rede for¹.

1. Man har til mennesker, der som det hedder i en opskrift af dronning Dagmars vise (DgF. nr. 135, III 217. 24) „er skårne af moders side“, haft særlige navne. På tysk kaldtes de „Ausschindlinge“ el. „Ausschnittlinge“, de var „durch Schwertgeburt“ gæede ind i livet. Som tilnavn findes *óborinn* et par enkelte gange: *Uni hinn danski eða hinn óborni*, Ldnáma IV. 4; *Ulfrún hin óborna*, smsts. I. 10, uden at der yderligere siges noget om disse personer; men regelen er, at mennesker, der på en overordentlig måde er trådte ind i menneskelivet, også får en særlig højstillet og udmærket plads blandt folkene. Dette siges udtrykkeligt i tysk folketro og en „wunderdoctor“ omtales, hvem dette var tilfældet med (Wolf ZfM. I. 200). Af nordiske helte véd jeg kun at nævne Völsung, hvem moderen bar seks vintre, inden han blev skåren af hendes side (Bugge Völs. S. k. 2).

Blandt fremmede folkefærd træffes motivet ikke så sjældent og går langt tilbage. Hos Plinius (Hist. nat. VII. 7) siges, at de kommer lykkeligst til verden, hvis moder dør under fødselen, således Scipio Africanus Major og Cæsar, der fik sit navn, fordi han blev fremdraget af sin moders opskårne liv; slige børn kaldes derfor Cæsones [således consulen Cæso Fabius, 481 a. Chr.]. Til dem hørte også Manilius, der drog med en hær til Karthago (jfr. Gr. Myth.⁴ III. 111).

Til denne gruppe regnes også slige fornemme folk som Asklepios (hos Pindar), Dionysos, skåret ud af Semeles døde legeme, Lychas (hos Virgil), og efter en af de mange legender selve Buddha (Ploss, Weib⁶ II. 317). Efter den persiske Kongebog er heltten Rustem skåren af moderens side (Ploss), efter russiske sagn Rogdai, en af Wladimirkredsens stormænd (Hertz, Tristan (1901) s. 498).

Således er også Tristan kommen til verden. Om hans moder Blancheflur fortælles: „dô wart ir also rehte wê, daz sie nemen musste den tod: von dem kinde quam ir die nôt, do sneit man dem wibe einen son uz ihrem lîbe“ (Ploss 310, jfr. Simr. Volksb. IV. 230). Senere omtales en greve Hoyer af Mansfelt, der lod slå en „Georgs-Thaler“ med indskrift: G. HOIGER VGEBORN H. N. K. S. VLORN, med årstallet 1524. Greven plejede nemlig under krigen at sige: „ich Graf Hoier ungebohrn, hab noch keine Schlacht verlohrt“, og så tilføjer kröniken: „massen derselbe aus einer todten Mutter Leibe, ohne jemens Hülffe, selbst soll

¹ For flere henvisninger skylder jeg prof. J. Bolte i Berlin tak.

hervorgekrochen sein“ (Ploss 649). Der nævnes desuden blandt de ufødte andre fremragende mænd: Eberhardt der Erlauchte (Hertz), Burchardus Ingenitus (Pertz II. 120, jfr. Grimm S.² II. 230. 581), Reinhardt von Dalwig, Gebehardus, biskop af Constanz o. fl. (Gr. Myth.² 361, R. Köhler Kl. Schr. III. 518). Lægen Theophrastus Paracelsus skylder efter nyere sagn sin store begavelse samme forhold (Zingerle S.² nr. 813). Ifølge Heimr. Nordfr. Chron. II. 341 har det samme været tilfældet med en enkelt af de „weise frauen“, frau Hertje (Müllenhoff S. nr. 343). Endelig er der en ufødt spansk helgen at nævne: St. Ramon Non-nato, patron for fødende kvinder (Journ. Am. Folkl. VII. 122, S. Amerika).

2. I en del sagn og æventyr er der helte og vætter, der kun frygter for den ufødte. Den berømteste blandt dem er Macbeth, han siger under den sidste kamp til sin modstander Macduff:

„I bear a charmed life, which must not yield
to one of woman born.“

Hvorpå Macduff svarer:

„Despair thy charm,
and let the angel, whom thou still hast served,
tell thee, Macduff was from his mother's womb
untimely ripped.“

Herved kan sammenstilles, at Bulgareren Tugarin kan kun overvindes af den ufødte Dobruna Nikitisch (Köhler). I et jydsk æventyr sidder bjærgmanden, Samson i Lurebure, „han frygter ingen uden den, som er ufødt, og gid den fødes aldrig!“ (Kristensen, Folkem. V. nr. 36).

Uden synderlig ændring gentages så dette motiv i en hel række af nutids genganger-historier, hvor spøgelse ikke vil vige „for nogen, der er født af kvinde“, så at kun den, „der er skåren af moders side“, kan tvinge genfærdet i jorden. Slige personer frygtes af spøgelser og trolde (Krist. Sagn IV. 197, V. 137, VI. 242). Og så nævnes der en hel række:

Bertel Ufødt (Kr. Folkm. III. 240, IV. 166. 234, VIII. 246. 248; Sagn IV. 149, V. 478);

Hans (Thiele Sagn II. 162);

Jens (Kr. Folkm. III. 99. 237, Sagn IV. 153);

Jörgen (Kr. Folkm. VIII. 244, Sagn IV. 198. 238);

Klemmen (Kr. Sagn VI. 168);

Knud (Kr. Folkm. VIII. 246, Sagn IV. 152; Thiele II. 160);

Morten (Sagn IV. 155);

Ole den ufødte, der frelste præsterne i Ålborg, da den ildesindede genganger havde drevet dem ned til fjorden, så de måtte hænge i rækværket ud over vandet (Grönb. Optegn. 112);

Per (Kr. Sagn IV. 177);

Simon (sts. 209);

Slanter Lavst, der var præst og en stor troldmand (Kr. Sagn IV. 340);

Endelig er der „den fjedrede dreng“, som var præst (Krist. Folkm. VI. 147), og en anden unavngiven præst (Kr. Sagn IV. 168).

En folketro som denne, der findes over store strækninger af jorden, synes simpelt at kunne forklares af det, der sker udenfor naturens orden med et sligt „ufødt“ væsen. Det liv, der frelses så vidunderligt ud af den visse død, må være bestemt til en særlig gerning iblandt mennesker, får en undtagelsesstilling og en livsgerning, der ligger uden for den, der tilfalder almindelige mennesker.

H. F. Feilberg.

FRA SPROG OG LITERATUR

DANSK SPROGLÆRE

J. Byskov: *Dansk Sproglære*. (Det Schønbergske Forlag 1910.)

Det er særdeles sunde og fornuftige principper, der ligger til grund for seminarieforstander Byskovs danske sproglære, nemlig at dansk grammatik og undervisningen deri bør være ræsonnerende („Faget synes mig kun derved at kunne blive interessant“), og at dansk nutidssprog i adskillige tilfælde må belyses ved sammenligning med danskens tidligere sprogtrin så vel som med beslægtede sprog. Denne delvis historiske sproglæreundervisning er jo dog i virkeligheden den eneste, der giver sikker forståelse af det nuværende danske tale- og litteratursprog.

Bogens fortrin for de tidligere brugte (særlig K. Mikkelsens) må da navnlig være en følge af det første af disse principper: i stedet for docerende at opstille regler og „modregler“ undersøger og drøfter forf. de sproglige fænomener; som enkelte eksempler herpå kan blot nævnes undersøgelserne om artsbetegnelse (§ 172), om foreløbigt grundled (§ 205), om mådesudsagnsordene (§ 219), om forskellen mellem „han blev hjemme, fordi han var syg“ og „han blev hjemme, thi han var syg“ (§ 270) osv. Ligeledes de indskudte øvelseseksempler (§ 224 o. fl.).

Hvad der kan indvendes imod bogen, er ikke så meget, at „den er for gammeldags“ (jfr. forordet), som at det ofte skorter på orden og konsekvens, system og overskuelighed, nøjagtighed og klarhed. Bogen er for bred, for passiarende (i st. f. ræsonnerende). Selvfølgeligheder og overflødigheder i fremstillingen kan der nævnes adskillige eksempler på; det er dog vel ikke nødvendigt i et forord at forsikre: „naturligvis har jeg bestræbt mig for efter Evne at ordne Stoffet“ og „Jeg har naturligvis bestræbt mig for at undgaa ligefremme Fejl i Bogen“. En anvisning som det „man skal aldrig —“ på s. 30 hører mere hjemme i Knigge end i en dansk sproglære. Og flere lignende steder kunde nævnes.

Sådanne punkter kan man naturligvis overspringe ved benyttelsen af bogen. Værre er det med de vage udtryk, der ingen ting siger. Der gives fx. ikke en nøjagtig bestemmelse af, hvad „sammenslyngning“ er (§ 272) — kun et konkret eksempel med en forklaring, der ikke passer på alle andre tilfælde („det kan dog ikke lade sig gøre at skille de to Sætninger ad“). I § 56 hedder det: „De andre ... Skille tegn [ø; semi-kolon osv.] fordrer ingen særlig Omtale. Det er ganske vist af stor Betydning, at de anvendes rigtigt; men der kan ikke gives bestemte, udvortes Regler“. Det er heller ikke meget oplysende, når det om forskellige

sproglige fænomener hedder, at de „ser meget mærkelige ud“ el. l. (s. 146. 51¹². 806. 81⁵). Om lydåbningen hedder det, at „vi nu taler mere aabent (!) end i tidligere Tid“ (s. 13₁₁), og s. 29⁷⁻⁸, at „Petroleum har har haft for lidt med Lærdom at gøre (!), til at der har kunnet dannes en Form Petrolect“ — udtryk, der unægtelig „ser meget mærkelige ud“. Og mon det egentlig klarer forståelsen, når det siges, at „en Gang“ skrives i to Ord, naar Gang har den Betydning, det har i den lille Tabel?

Endvidere stødes man stadig af en underlig ubehjælpsomhed og inkonsekvens i anvendelsen af de forskellige typografiske „skrifter“ (s. 14₁₄: 14₁₁, s. 42₁₁: 42₅ osv. osv.)¹ og af de almindelige tegn (s. 17³⁻⁷ osv. osv.). Rent bortset fra, at forståelsen herved ofte vanskeliggøres (se fx. s. 18¹⁸⁻¹⁹), skulde en dansk grammatik dog ikke gerne opfordre læseren til at rette stil på sprog og tegnsætning — eller til at læse korrektur, for trykfejlslisten kunde let øges til det tredobbelte.

Af positive fejl findes der også en del i bogen. S. 28 siges det, at „et Par fremmede Udsagnsord skrive og blive er blevet stærkt bøiede paa Grund af deres lydlige Lighed med de stærkt bøiede Ord rive, hive, knibe, pibe o. s. v.“ Her er jo alle de sidste lige så vel fremmedord som de første — ja til dels langt yngre end disse. Der skulde i stedet for have været nævnt ord som drive, gribe o. l. — Hvilken grund er der til (i § 118) at udelade det stående eksempel meget — mere — mest, når de andre 5 almindelige eksempler nævnes? Så måtte da hellere de gamle travere østre, vestre osv. være strøget, eftersom de slet ikke mere er komparativer². Til gengæld kunde så i § 117 ordet fager være optaget (med böjningen fejre, fejrest, hvoraf igen er dannet det nye ord fejr³).

I § 246 nævnes baade, saavel og enten som bindeord — eller hvordan skal den mystiske parentes forstås? At de er biord, ses af ordstillingen i et eksempel som: „Enten kommer han for sent, eller også —“.

På s. 125 hævdes det, at „i Bisætninger staar Nægtelsen altid mellem Grundled og Omsagn“; men dette er jo slet ikke rigtigt. Selv i helt moderne dansk prosa kan det som bekendt hedde: „Han sagde, (at) du vilde ikke hjælpe ham“ eller: „Hvis ikke forholdene snart forandrer sig, så —“ osv. Og endnu flere undtagelser kan nævnes, hvis man blot går tilbage til forfattere som Oehlenschläger, Grundtvig osv.

Spørgsmålet om „selvstændige sætninger“ og bisætninger er i alle henseender bedre behandlet end hos Mikkelsen, men alligevel er resultatet

¹ Forf. anvender slet ikke anmærkninger (med mindre skrift), skønt det mange steder vilde have været velgørende, om temmelig lange parentes-bemærkninger havde fået en mindre anmassende form (fx. s. 100 øverst). Alle disse småting giver bogen et udseende, som om den var trykt i et typefattigt provins-trykkeri.

² Man kan ikke sige: „Roskilde ligger vestre end København“. Ordene er altså blot „gamle böjningsformer“. Dærmød kunde der have været gjort opmærksom på, at den gamle komparativsbetydning endnu delvis er bevaret i ordene anden og för (= tidligere); de bruges med det sammenlignende end efter sig, og dette ord forudsætter en foregående komparativ. ³ Vi har altså nu både fager — fagre — fagrest, favr — favre — favrest og fejr — fejre(re) — fejrest.

ikke endnu tilfredsstillende. Udtrykket „selvstændig sætning“ (som også Mikkelsen bruger) er i virkeligheden kun dårligere end det gamle „hovedsætning“¹. Når dette er blevet kasseret, er det, fordi det ikke skulde kunne passe på de såkaldte „særsætninger“; men i virkeligheden er det vel ikke i strid med almindelig sprogbrug at kalde en sætning som „nu kommer jeg“ en *hovedsætning*, selv om der ikke slutter sig en bisætning („hvis jeg må“) umiddelbart dertil². Hele dette spørgsmål drejer sig imidlertid blot om benævnelser. Positivt forkert er det dærmød, når Mikkelsen forklarer, at en „selvstændig sætning“ indeholder „hovedtanken“; denne ligger som bekendt meget ofte netop i bisætningen. Byskov hævder med langt større ret, at forskellen mellem de to hovedarter af sætninger ligger i, om de står som led i en anden sætning eller ej — altså at en underordnet sætning (dette udtryk burde vel være tilføjet) er en bisætning. Men hertil er at indvende, at en hovedsætning godt kan være led i en anden sætning (altså: underordnet), nemlig når den står som ordret anførelse sammen med en anførende sætning (eller når den står som parentetisk sætning). Forskellen mellem en hovedsætning af denne art og den tilsvarende bisætning ligger i underordningens form; man kunde vel derfor bedst opstille følgende definition: bisætninger er alle sætninger, der *ved et indledende ord* er *underordnet* under en anden sætning (*anm.*: dette indledende ord kan dog være udeladt, men kan da altid fremdrages og indsættes på sin plads); *alle andre* sætninger er hovedsætninger.

Der kunde fortsættes med endnu adskilligt flere enkeltheder³, men de anførte må være tilstrækkelige. Jeg håber, man heraf har fået indtryk af, at bogen indeholder meget nyt og godt, men at dens mangler, uklarheder og vagheder gør dens anvendelighed som skolebog (o: dens fortrin for fx. Mikkelsens bog) ret tvivlsom. Alligevel har forf. omtrent opnået med bogen, hvad han ønskede, for der er ingen tvivl om, at adskillige, som ikke behøver at læse sproglære for en examens skyld, vil finde, at bogen er „læselig“, „og dette“, siger forf. selv, „vilde egentlig være det, der vilde glæde mig mest“.

Johs. Brøndum-Nielsen.

¹ En hovedsætning er ofte slet ikke selvstændig („Han stoler på, at —“ osv.).

² Ligesom en hovedperson i et skuespil er en hovedperson, hvad enten der i øjeblikket er bipersoner på scenen eller ej. — At der slet ikke er nogen væsensforskel mellem hovedsætninger og „særsætninger“, kan også ses deraf, at de kan forbindes indbyrdes ved et sideordnende bindeord. ³ Således savnes fx. på s. 41 ordet *ferien* i betydningen *ferie* (fx. i Blichers novelletitler) og folkeviseordet *mår* („mø“) som det eneste nuværende eksempel på bevaret nominativs-r.

NAVNEFORSKNING

GODRUM

EN RÆKKE JYSKE STEDNAVNE

Anledningen til, at jeg har fået med disse navne at gøre, er tilfældig. Et medlem af det udvalg, som er dannet for at modvirke vagabondvæsenet, henvendte sig til mig for at få besked om, hvad den rigtigste navneform var for et sted sønden for Bording station, hvor det er tanken at danne en arbejdskoloni. Stedet skreves Godrum eller Godrim; hvilket var nu det rigtige?

De trykte kilder, som stod til min rådighed i øjeblikket, var Post-adressebogen, Johs. Steenstrups „Indledende Studier“ (VSS. 7 R. I, 3) og O. Nielsens „Hjerm og Ginding Herreder“. I Postadressebogen nævnes 6 steder Godrum, 1 (i Sir sogn) Godrim. Hos Steenstrup nævnes tre af disse (dæriblandt Godrim el. gsth. Godrem i Sir s.), og desuden to Godrum og et Godrem (Sønderholm s.). Hermed er imidlertid stoffet sikkert ikke udtømt, idet i det mindste Grene s. også har et Godrum. Steenstrup (s. 302) synes at skelne mellem de to endelser, medens O. Nielsen (s. 239) skriver det i Sir sogn som de fleste andre Godrum.

Medens O. Nielsen (s. 239) om gården i Sir sogn meddeler, at det har navn af, at den ligger yderst til vester i sognet, hvor der var god plads, og nævnes 1766, og (s. 383) om gården i Sal sogn, at den nævnes 1674, nævnes Godrum i Sevel sogn blot (s. 424), endogså uden angivelse af, at den er nabogård til den i Sal sogn. På Frems amtskort ser man, at Gudrum i Grinderslev s. ligger ude ved heden i det vestligste hjørne af sognet. Ligeledes er Godrem i Sønderholm s. en hede-gård (på Tostrup hede), og det samme gælder Godrum i Vrads s. og Godrum i Rind s., medens Godrum i Sal og Sevel sogne er et par gårde på hver sin side af sogneskellet. Godrum i Tranum, Ødis og Greve sogne findes ikke på Frems kort, så lidt som det i Uldum s. Så langt altså kort og beskrivelser viser, ligger bebyggelser af dette navn yderst mod sognegrænsen, uden nære Naboer. Der kan da ikke være tvivl om, at disse bebyggelser har deres navn af, at der er vidt til naboer ved dem, der er godt rum: fælleskönsformen overrasker ikke i Jysk, skönt god er omtrent det eneste tillægsord der har fællesjysk intetkönsform.

Så langt førte bøgerne. Det eneste, som de lod uoplyst, — foruden enkelte beliggenheder, var anledningen til den skiftende skrivemåde, som fandtes ved tre af navnene. Da der på Askov højskole er elever fra hele landet, måtte jeg naturligvis tænke på den mulighed, at disse kunde

udfylde noget af det manglende, og dette viste sig at slå til i højere grad, end jeg havde vovet at håbe.

For det første gav udspørgningen fuld oplysning om Godrum i Uldum s. Det er en afsides liggende del af selve Uldum by, udenfor den sammenhængende landsby. Altså, også her passer betydningen godt.

Men dernæst gav den udtaleformerne for fire af stederne, [gu'ærom'] i Grene s., [gu'ærem'] i Uldum og Sal-Sevel sogne, og [gu'ærem'] i Grinderslev s. Denne sidste form løser fuldstændig den sproglige gåde. idet den viser, at sidste led, ialfald i en del af navnene, ikke er oldda. rum, men *-rými, et intetkønsord, som næppe nogensinde har eksisteret usammensat (sml. sv. utrymme, oldno. rúmsævi, nýlendi, útfiri¹; góðlífi, -menni, -virki). At denne form i største delen af norrøjsk bliver [-rem'], er naturligt (Kort ov. d. folkem. § 61). Ved nogle af de yngste bebyggelser af denne gruppe (sml. lydformen fra Grene s.) er vel andet led ligefræm rum, men for de lidt ældre må vi iflg. udtalens vidnesbyrd sætte som grundform gljy. *gōth-rýmæ eller i lidt senere form *gōdh-römmæ.

Gennem folkemålsformen er da her givet forklaringen til de tilsyneladende meningsløst skiftende skriftformer, men samtidigt givet en antydning af, at en del af de pågældende navne dog ikke hører til det alleryngste lag.

Marius Kristensen.

BRANDSØ

Da kilderne fra ældre tid, som påvist i DSt. 1910, 205, kun tillader at gå ud fra en ældre navneform Øbrands-ø, bliver det næste spørgsmål, hvorledes denne form kan forliges med nutidsformen. Dersom en forklaring ikke kan findes, vil jo vor fortolkning af navnet altid stå svagt funderet.

Det er, her, som så ofte, folkemålet, der giver os svaret. Vi har ovenfor set, hvorledes folkemålets „stød“ tvinger os til at finde en fuldtud fyldestgørende tolkning af forleddet i Sevel, og hvorledes folkemålsformerne giver en fuldstændig oplysning i spørgsmålet Godrum-Godrem. Atter her som ved Sevel [ovenfor s. 14] er det i folkemålets aksentuation, vi finder forklaringen. At Øbrands-ø er blevet til Brandsø beror på, at hovedtrykket hviler — og sandsynligvis længe har hvilet — på sidste led. På samme måde som hospi'talsk blev spe'dalsk er Øbrands'ø blevet Brands'ø. Med førsteleds-tryk havde dette stavelsesetab næppe kunnet ske.

Men dersom dette er rigtigt, er det dobbelt værd at lægge mærke til, at den gamle form endnu var levende ved 1530. Måske kan dette tyde på, at det hyppige efterleds-tryk i vestfynske stednavne ikke har sin rod langt tilbage i middelalderen. Ti først da den moderne trykfordeling blev gængs, kunde forkortelsen af navnet foregå.

Men betydningen af at få optegnet de levende folkemålsformer af navnene med angivelse af aksentuationen er i alle tilfælde soleklar.

Marius Kristensen.

¹ Hægstad-Torp, Gamalnorsk ordbok s. XXXVI.

BURLESK DIGTNING I DANMARK FØR HOLBERG

AF

J. PALUDAN

I

RENAISSANCEBEVÆGELSEN i Europa har vistnok paa den ene Side frigjort Menneskeaanden fra Middelalderens ensidig religiøse Livsbetragtning, udvidet Blikket og sat nye Ideer i Omløb. Men paa den anden Side truede den med at lægge det aandelige Liv ind under et nyt Aag og sætte Børn for Udvikling og Fremskridt ved sin ubetingede Forgudelse af den klassiske Oldtid. I dennes Digtene og Tænkere saa man de fuldkomne og uopnaaelige Mønstre og i den klassiske Mythologi det for alle Tider gyldige poetiske Billedsprog; man søgte tilbage, ikke fremad i Tiden, til en svunden Guldalder, som man næppe turde haabe at naa, aldrig at overgaa. I halvtredie hundrede Aar bevægede Aandslivet sig indenfor denne snævre Horisont, indtil Oplysningsperioden flyttede Idealet fra Fortiden over til en taaget Fremtid og ved sin Overtro paa den ubegrændsede Perfectibilitet rejste ikke mindre skæbnesvangre Skranker paa det virkelige Fremskridts Vej.

Imidlertid forløb dette Antikens langvarige Herredømme naturligvis ikke uden Opposition, som i den franske Litteratur navnlig ytrede sig omkring Aar 1700 i en heftig Strid om Oldtidens eller Nutidens Fortrin, først mellem Brødrene Perrault, Fontenelle, Boileau og Racine, siden mellem Md. Dacier og la Motte, og som forplantede sig til England, til Swift og William Temple. Men allerede langt tidligere var dette litterære Kætteri kommet til Orde i den komiske Digtningens Form og mere med Præg af en skole-drengeagtig Oppositionslyst end af virkelig Principstrid. Den højtidelige, pathetiske Stil og den fine, ofte raffinerede Tone, som Renaissancen havde indført, stod i en haandgribelig Modsætning

til den gamle galliske esprit, og den kaade, ofte drøje Spottelyst fra Middelalderens Fabliau og Farce var ingenlunde uddød. Fra Spanien indvandrede Amadisromanerne, en Efterblomstring af den middelalderlige Heltedigtning, som i den franske Renaissances Hofatmosfære omsattes til langtrukne Ridder- og Hyrderomaner, fyldte med eventyrlige Bedrifter og sødlig galant Erotik. Men fra Spanien og Italien stammede ogsaa Parodien paa disse Overdrivelser, den komiske Roman med Don Quixote og det komiske Heltedigt med Ariosts Rasende Roland, den spottende Gudetravesti siden Braccio-linis Epos Scharno degli dei, 1618, samt Gavtyve- og Landstryggerromanen, som overfor al den kunstlede og overspændte Idealisme stillede Emner af Dagens og Folkets Liv, behandlede i en tilsvarende lav, realistisk Hverdagstone. En af de tidligste satiriske Sædeskildringer af denne Art i den franske Litteratur var Charles Sorels komiske Roman Francion 1622, og 5 Aar efter parodierede samme Forfatter Hyrderomanerne i Le berger extravagant¹, om Hyrden Lysis, der er bleven forstyrret i Hovedet ved Læsningen af d'Urfés populære Astrée, ganske som Don Quixote ved at læse om de vandrende Ridders Eventyr.

I en Snes Aar omkring 1650 blev saa den „burleske“ Digtning (af ital. *burla*, Spøg, Løjer) en ren Modesygdом i Frankrig, og Litteraturen fyldtes med Parodier, der satirisk behandlede hverdagslige og spidsborgerlige Emner i den høje episke Stil, og især med Travestier, den egentlige burleske Poesi, der omsatte mythologiske og heroiske Emner i lavkomisk Stil. Denne Smag stemte godt med Øjeblikkets politiske Forhold, Frondens Operetterrevolution, der mindre udkæmpedes paa Barrikaderne end i Litteraturen, med Pamfleter og Satirer mod Dronning Anna og Mazarin („Mazarinader“). Midtpunktet og Højdepunktet i denne Digtart betegner den bekjendte Scarron, Mad. de Maintenons første Ægtefælle, hvis Roman comique (egtl. „Skuespillerroman“) 1651 beretter en omvandrende Skuespillertrups Hændelser med kvikke Skildringer af Tidens Hverdagsliv, ligeledes efter spanske Forbilleder. Men allerede tidligere havde Scarron givet den burleske Digtning dens Mønstre i sin Typhon ou la Gigantomachie, 1644, en komisk Fremstilling af Olympiernes Kamp med Giganterne, som dog ikke travesterede noget

¹ Paa vort kgl. Bibl. kun 2. Udg. med Titel L'Antiroman ou Hist. du berger Lysis, 1633. Bobertag Ch. Sorels Hist. comique de Francion, i Zeitschr. f. neufranz. Sprache und Litt. III.

enkelt klassisk Digterværk, — og især i Virgile travesti 1648. Dette dristige og lystige Udfald mod den siden Middelalderen mest kjendte og beundrede klassiske Digter hilstes med almindelig Jubel, tildels fordi ingen, ikke heller Scarron selv, saa andet og mere deri end en vel lykket Spas. Nu fulgte en sand Syndflod af Efterligninger, Fortsættelser af Scarrons ufuldendte Arbejde eller nye Travestier af Virgil, Horats, Ovid og Homer. Men efter en halv Snæs Aar havde denne Mode overlevet sig selv, og Klassikernes Autoritet stod saa urokket, at Jesuiten Vavas seur i et Stridsskrift, *De ludica dictione* 1658, kunde føre det Hovedargument i Marken mod Travestierne, at de ingen Forbilleder havde i græsk og latinsk Poesi. Samtidig med, at Boileau selv ofrede til denne Tidens Moloch i sin *Arrêt burlesque* mod Universitetets Fordømmelse af den cartesianske Filosofi, og tildels i *Le lutrin*, fejede han i *Art poétique* 1674 de Digtere til Side, som havde ladet „Parnasset tale Gammelstrandssprog“. Siden er Travestien kun dyrket undtagelsesvis udenfor den rent litterære Polemik, hvor den ofte kan være et virkningsfuldt Vaaben. De bekendteste senere Forsøg er vel Wieneren Aloys Blumauers *Travestirte Aeneide* 1783 og i nyere Tid de offenbachske Operetter. Bortset fra det i og for sig utiltalende i at gjøre berømte og skønne Digterværker til Gjenstand for Latter, er denne Art af Satire jo blot negativ og bliver let ufri og ensformig, idet den saa at sige bider sig fast i Hælen paa sit Offer og vrængende følger det Skridt for Skridt, uden selv at opfinde eller tilføje noget. Mere Livskraft og Selvstændighed har Parodien, der kan vælge sine Emner med større Frihed og Afvexling og kun laaner det højtidelige Stilpræg, hvis Modsætning til Indholdets filstrøse Trivialitet betinger den komiske Virkning¹.

II

I Frankrig fremkaldte altsaa den sentimentalt galante Hofdigtning og den spirende Klassicismes stive Værdighed næsten strax sin egen Caricatur i den kaad løsslupne burleske Poesi. Mærkeligere er det, at dennes Eftervirkninger ogsaa her oppe hos os i det høje Nord spores næsten samtidig med de allerførste Renais-

¹ Fournel *La littérature indépendante* 1866, og *Le Virgile travesti* 1876. Morillot *Scarron et le genre burlesque*, 1888. Junker *Studien über Scarron*, i *Zeitschr. f. neufranz. Sprache u. Litt.* III og V, sml. *Revue de l'hist. litt. de la France* 1901.

sancestrømninger. Hen imod Midten af det 17de Aarhundrede saa det en Tid ud til, at den siden Reformationen overmægtige tyske Indflydelse skulde give Plads for en litterær Tilnærmelse til det romanske Europa og de nye aandelige Kildespring, som havde aabnet sig der. Indtil sin Død 1637 arbejdede Arrebo paa Oversættelsen af Du Bartas' Hexaëmeron, der for første Gang gjorde Brug af de alexandrinske Vers og den mythologiske Stil. Med Laurembergs Festsksespil 1634 begyndte klassiske Emner i alt Fald ved Hoffets dramatiske Forlystelser at fortrænge den gamle Skolekomedie. Kort efter foretog Søren Terkelsen sig at oversætte en Del af D'Urfés *Astrée*, Mønsteret for Hyrderomanerne. For Hyrdedramet slog Rektor Zacharias Lund til Lyd før 1636 ved en tysk Gjengivelse af Luigi Grotos *Pentimento amoroso* i R. Brissets franske Oversættelse af 1592, og paa Dansk fik vi c. 1660 en Prosaomskrivning af Guarinis berømte Pastor fido ved Lic. jur. Broberg; men ingen af Delene naaede i Trykken¹. Ogsaa for de fjernere romanske Litteraturer viste der sig altsaa Opmærksomhed; allerede 1636 overførtes en spansk Folkebog *Carcel de amor* eller Kjærligheds Fængsel, og 1655 syslede Eleonora Ulfeld med Oversættelse af spanske Fortællinger saa vel som af La Calprenèdes franske Helteroman *Cassandre*². Ved næsten alle disse Oversættelser var der imidlertid den Hage, at de ikke gik lige til Kilden, men beroede paa tyske Mellemlid, og i Aarhundredets sidste Halvdel lukkede vor Digtning sig atter for de romanske Mønstre og fulgte næsten udelukkende i Tyskernes Spor.

Det er nu næppe tidligere bemærket, at vi fra netop samme Periode ogsaa have et Par Prøver paa den franske Gudetravesti. *Bibliotheca danica* IV 286 fortegner³ En lystig og artig Dict kaldt Gudernis Giestebud, hvor udi indføres de fleeste af Hedningernes Guder, at haffve været hos Jupiter til Giest, og effter atskillig kortvilligt om dem er fortald, berettis, hvorledes de alle, udi Jupiters Pallatz, ere omkomne. Beskriffvit paa Frantzøsk, og dennem til tjeniste paa Danske udsat, som sig der udi ville forlyste. — Tryckt i Kiøbenhaffn af Peder Morsing paa Jørgen Holst Boghandlers Bekostning. Aar 1655. Arbejdet tillægges af Hof-

¹ Paludan Renaissancebevægelsen i Danmarks Litt. 323 ff., sml. Vierteljahrschr. f. Litteraturgesch. II 577. ² Renaissancebevægelsen 165. 281. ³ Under „franske Digte“ ved Misforstaaelse af Titelen. Arbejdet er Prosa.

man¹ Elisabeth Thott, den lærde Birgitte Thotts ligeledes litterære Broder- og Fosterdatter, som til Forskjel fra de fleste samtidige har oversat directe fra den franske Original, *Le Banquet des Dieux*. Det er en Episode i III Bog af Ch. Sorels nævnte *Berger extravagant*, som er en saakaldet „roman à tiroir“, „Skufferoman“, hvor flere forskellige Fortællinger uden egentlig Forbindelse skydes ind i hverandre for at imødekomme et Publikum, der fra de store Helte- og Eventyrromaner var vant til spændende og afvejlende Handling, men ligegyldigt for Compositionen.

10 Aar før havde Søren Terkelsen udgivet sin nævnte Oversættelse af *Astrée*, og skjøndt den hverken havde fundet synderlig Udbredelse eller vakt Efterligning, kunde man til Nød forstaa, om den havde henvendt Opmærksomheden paa Sorels Værk, der jo netop parodierer *Astrée* og hele Hyrdedigtningen. Men det Afsnit, El. Thott oversatte, har slet ikke noget med denne Parodi at gjøre; det er et rent vilkaarligt Indskud, der drager den klassiske Gudeverden ned i det platte og latterlige efter Lukians Mønster, især i Gudesamtalerne. En egentlig Travesti er det dog ikke, for saa vidt det ikke omskriver noget bestemt Digterværk. Den mythologiske Stil og dens poetiske Misbrug var imidlertid dengang endnu temmelig ukjendt i Danmark, som det blandt andet fremgaar af de naive forklarende Noter, Oversætterinden har ment at maatte medgive sit Arbejde, og af de fejlagtige Navneformer: „Junonæ“ o. s. v. Først med Udgivelsen af *Arrebos Hexaëmeron* 1661 begyndte denne Smag at brede sig, og det synes derfor at være temmelig tilfældigt og i blot underholdende Hensigt, at El. Thotts Valg er faldet just paa dette Stykke. Motivet i „*le Banquet des Dieux*“ danner en Art klassisk Parallel til *Ægirs Gæstebud* i den nordiske Mythologi: Jupiter lader ved Mercur alle Guderne indbyde til et Gilde, hvor de føre sig mere eller mindre upassende op, indtil *Discordia* vækker Splid og Slagsmaal mellem dem, og da Jupiter vil standse dette ved at slynge Tordenkilen, sætter han Ild paa Hallen, hvorved de

¹ *Portraits des hommes illustr.* 1746, II 68, sml. Schönau *Lærde Fruentimmer* 1753, II 1468. I *Degnen* Joch. Hallings haandskrevne „*De Danskes Bibliothek*“ (Thotts Saml. 1049 fol., 59) 1721 nævnes derimod som Oversætter den bekjendte Folkeskribent Hans Skonning; men han var allerede død 1651. Halling omtaler iøvrigt under „*Latinske Autores Dansk udtolkede*“, pag. 62, et Par samtidige, muligvis beslægtede, men vistnok tabte Oversættelser: Den leende *Demokritus* 1658, id. (?) 12mo, 1654; *Heraklitus* af Frantzöske udskreven af I. D., 1652.

alle omkomme. Den danske Gjengivelse er ordret, og Sproget efter Tidens Forhold ganske klart og godt. Som Prøve meddeles Slagsmaalsscenen hen imod Slutningen, hvor Guderne „trettedis med saadan iffrighed, at di begynte at slais. Bacchus hug Næssen oc Ørene aff alle dem hand møte, med hans krumme Kniff, oc Ceres gjorde ligesaa, med hendis Segel, Apollo, Diana, oc Cupido, skiøde med deres Pile; Musæ søndersloge deres Lirer oc Citherer paa deris Hoffveder, som sagde dennem imod, Venus slog Proserpinam med en aff hindis Tøffeler; Saturnus hug Knæskalen aff dem hand møtte, med hans Lee; Men for alting indjagede Mars oc Minerva stor Fryct udi alle dem di møtte, den eene med sin Degen, og den anden med sit Sper, oc di som hafde icke anden Vaaben, sloe til hin anden med Skamlerne, oc der var ingen uden den Gud Terminus, som var uden for denne Tumult“

Sammentrykt med Gudernes Gæstebud og aabenbart ganske samtidig er *En Fortællelse, hvorledis den veldige Jupiter ved sin Gesante Mercurio lader indbiude alle Guderne til en Hyrde-Dantz*, af G. T. S. Motivet er taget fra Mercurs Udsendelse i Gudernes Gæstebud og udvikler sig paa beslægtet Maade som en Revue over de græske Guder og deres forskellige, navnlig erotiske Eventyr. Men er Satiren hos Sorel just ikke synderlig fin eller slaaende, saa er denne Efterligning endnu langt plumpere og ubehændigere og afsluttes temmelig brat og umotiveret med Cupidos Ophold i et — Nonnekloster. Signaturen G. T. S. er ukjendt; nogen fremmed Original har ikke været at opspore, og Arbejdet kunde i al sin Tarvelighed gjerne være et dansk Forsøg i burlesk Digtning. I alt Fald har det den Mærkelighed at være affattet i Alexandrinere som et af de tidligste længere danske Digte i dette nye Versemaal. Alexandrineren var dengang hos os kun benyttet i Arrebos utrykte Hexaëmeron, Wichmanns Oversættelser efter Opitz 1644—45, Oversættelsen af Laurembergs Skæmtedigte 1652 og Terkelsens Jacobs Giftermaal efter Cats 1653¹. Som man kunde vente, er Versebygningen da ogsaa stiv og ucorrect, med hyppig Brug af Apostrofering og lignende Nødmidler. Da Cupido er udebleven fra Gudegildet, hedder det:

Hand hentis skal forsande,
(Saa sagde Jupiter,) den lille Skielm at bande

¹ Laurembergs Skæmtedigte v. Paludan XLVI.

Paa Jorden lærer vist. Hør Æolus herind,
 Lad tvende Vinde ud, oc den der ham kan find'
 Hun være skal Fyrstind'. Oc der de det fornumme,
 Den eene vilde flux den anden forekomme,
 Oc for' ud aff hans Sæck tillige i een Suus,
 Deraff paa Jorden bleff saa stort it Vinde-Bruus.
 De Bierg' i Grunde sig ophøvede at falde,
 I Lufften hørtis der som tusind Torden knalde,
 Oc Haffvet gaff sig op høyt imod Skyerne,
 Oc kaste Bølgerne, at mand oc kunde see
 Den ellers skiulte Saand. De siu rætt' Vndervercke
 De fulde slætt i Grund, at oc aff Kunst it Mercke
 Ey offverbleffvet er. Der knaget Træ oc Knast,
 Reff Seylene itu, slog sønder Skib oc Mast.

Hentydningen til Stedet i Æneidens 1 Bog om Æolus og Vindene er jo her umiskjendelig.

Skjönt Sorels Navn og Værk nutildags er temmelig glemt, synes han i sin Tid at have nydt en ikke ringe Popularitet. Hans „Berger extravagant“ blev dramatiseret af Th. Corneille d. y. i en „Pastorale burlesque“ under samme Titel 1654, som Andr. Gryphius oversatte paa Tysk: Der schwermende Scheffer, 1661¹. Navnlig er dog Episoden „le Banquet des Dieux“ ofte oversat og efterlignet. Allerede Scarron antyder i „Typhon“ 1644 et burlesk Gudegilde. Hos os er Gudernes Gæstebud (tilligemed „En Fortællelse . . .“) temmelig uforandret optrykt 1698²; i Sverig findes en Oversættelse omtrent ved Aar 1700³, og i Tyskland en Bearbejdelse: Erleichterte Mythologie durch . . . Vorstellung eines lustigen Götter-Banquets . . ., erlättert durch M. G. P., Dresden 1724. Bearbejdelsen er, som det ligger i Titlen, foretagen i pædagogisk Øjemed, for at lette Tilegnelsen af den græske Mythologi, og er forøget med en gudelig Fortale og Indskud samt forklarende Noter. Den findes ikke anført hos Gödecke; ifølge Eichhorn⁴ skal den være af C. D. Grulich og overført paa Svensk ved Bengt Wetterstén 1761; men hvis det forholder sig rigtigt, at det i denne Oversættelse er Herkules og ikke Discordia, der sætter Splid mellem Guderne, stemmer dette hverken med Sorels Text eller dens tyske Bearbejdelse.

¹ Eneste kjendte Tryk af denne 1ste Udgave findes paa vort Universitetsbibliothek, s. Herrigs Archiv LXXXII 120, og Ztschr. f. deutsche Philol. 1890, 227.

² Hjelmstj. Saml. 1993, 8vo.

³ Wrangel Frihetstidens odlingshistoria 345.

⁴ Svenska studier 1869, 115.

III

Der mangler ikke Beviser paa, at den burleske Digtning ogsaa i den følgende Tid var kjendt og yndet i Danmark lige ned til Holberg, der i sit 3die Skæmtedigt siger:

Man med Forundring (o: Beundring) læs end Sladder hos Scarron.

I sin *Dissertatio* 4ta de Poetis, omtr. 1680, udtaler Ole Borch sig om Scarron med særlig Udførlighed og Varme: „Hvo kjender ikke Scarron, som i et saare svagt Legeme længe rummede den livfuldeste Aand? Hans poetiske Stil tiltaler de fleste højlig; man skulde tro, at hans Digtninger var ligesaa mange landlige Satyrspil, dog uden gul Galde; man skulde tro, at det var Alcibiades' Silener, man skulde tro, at det var en Gjenoplivelse af Sophrons Mimer. Franskmandene kalde de Vers „burleske“, i hvilke han atter fører Virgil og Horats frem, for spøgende at give haade sig selv og dem til Bedste for Publikum i Parodier. Andre have fulgt efter i denne Digtart med saa gunstigt Udfald, at allerede længe ingen Uge synes at gaa behageligt hen i Paris uden nye Byrtyger, som ved Loret og Mayolas krydres paa denne Maade“¹.

En halv Snes Aar senere have vi i Poul Pedersens (*Phile-dors*) Kierligheds Endrings og Undrings Speil eller Don Pedro af Granada (trykt først 1724) en versificeret Bearbejdelse af den første af Scarrons *Nouvelles tragi-comiques* (1555 efter spansk): *La Précaution inutile*². Denne Novelle har været meget kjendt og benyttet; den har afgivet Motiv til Molières *École des femmes* 1662 og *Le Sicilien ou l'Amour peintre* 1667, samt den derefter bearbejdede Hamburger-Opera *Don Pedro oder Die abgestrafte Eifersucht* 1679³. En Prosaoversættelse, vistnok ogsaa efter Scarron, men noget ændret og forkortet som En meget ... lystig Historie om den spanske Herremand Don Pedro, var gennem det 18de Aarhundrede og ned i det 19de en meget yndet Folkebog hos os, som endnu findes paa vore Bibliotheker i mange Optryk mellem 1744 og 1817⁴. Ogsaa i Sverige

¹ Her sigtes til de dengang moderne ugentlige Nyhedsblade, „gazettes burlesques“ og deres Redacteurs. ² Renaissancebevæg. i Danm. Litt. 282 ff.

³ Arch. f. neuere Spr. und Litt. LXXXII 93. 129. Allg. musikalische Zeitung (Leipzig) XII 421.

⁴ Nyerup i Iris, Marts og Juni 1795, har ikke kjendt Exemplarer af Folkebogen. Se Bibl. dan. IV 512—13.

haves et Par utrykte Oversættelser fra Begyndelsen af det 18de Aarhundrede¹.

I sin „Roman comique“, der ligesom Sorels „Berger extravagant“ er en „Skufferoman“, har Scarron indlagt 4 ligeledes fra spansk oversatte Noveller. Den første af disse, *L'amante invisible*, er ogsaa senere dramatiseret paa Fransk og har hos os afgivet Motiv til Holbergs *De usynlige* (før 1727, opført 1747). Alle disse fra Scarron, eller rettere gennem ham fra Spanierne laante Emner bære dog egentlig ikke noget burlesk Præg, og naar Arlequin i „*De usynlige*“ parodierer sin Herres romantiske Elskov, tilhører denne Del af Handlingen udelukkende Holberg selv. Men ogsaa andre af Holbergs Værker ere paavirkede af den parodierende eller travesterende Digtning. *Metamorphosis* er vistnok kun i videre Forstand en Parodi paa Ovid: en omvendt Efterligning uden litterær satirisk Sigte, og i *Melampe* slaar Parodien paa den franske Tragedie fuldstændig Klik. Derimod have vi i *Ulysses v. Ithacia* en af de vittigste Travestier i europæisk Litteratur, hvis dramatiske Form imidlertid lige saa lidt som *Melampe* viser tilbage til fransk Digtning, men snarest har Forbilleder i *Théâtre italien*. Hvad Indholdet angaar, sigter Satiren dog kun tilsyneladende paa Homer for gennem ham at ramme den tyske Haupt- und Staatsaction, hvis plumpe Benyttelse af klassiske Emner i og for sig var en ubevidst Travesti, som Holberg atter bevidst travestierer.

Endelig træffe vi i Peder Paars en afdæmpet Efterklang af den franske Burlesks Hovedthema, Virgilsatiren, og det i dens naturligste og nærmest liggende Form, som komisk Epos. Men som bekjendt støtter Peder Paars sig dog ikke til Scarron og hans umiddelbare Efterlignere, men til Boileaus *Lutrin*, der paa en finere og mere discret Maade gjenoptog Spøgen med klassisk Digtning og fra Travesti førte den over i Parodiens friere Form. Hvad Boileau parodierer, er egentlig kun den klassisk episke Tone i Almindelighed, med lejlighedsvis Sideblik til *Æneiden*, medens hans Satire efter sit Indhold gaar ud over Samtidens franske Gejstlighed. Ogsaa Holbergs Værk er efter Indholdet en Samfundssatire og kun formelt en Klassikersatire; men hele Anholtpartiet i Peder Paars holder sig dog ganske anderledes nær op ad de første Sange i *Æneiden* end *le Lutrin*, og minder for saa vidt om Travestiens mere ufrie Stil.

¹ Wrangel Frihetstidens odlingshistoria 346.

At denne Digtart i det hele laa det danske eller vel rettere det norske Naturel nær, derom have vi et yderligere Vidnesbyrd i Wessels „Kjærlighed uden Strømper“, der optog den mislykkede Parodi fra „Melampe“ og gennemførte den med et Mesterskab og et concentreret Vid, til hvilket maaske end ikke Holberg i noget enkelt af sine Værker naar op.

STEDNAVNE OG PERSONNAVNE I NORMANDIET

MED SÆRLIGT HENSYN TIL DEN NORDISKE BOSÆTTELSE

AF

JAKOB JAKOBSEN.

Nu da tusindårsfesten for Normandiets grundlæggelse som stat ved den nordiske høvding Rolf påny har bragt det normanniske spørgsmål på bane: om det var mest danskere eller mest normænd, som bosatte sig i landet og fuldbyrdede dets erobring, om Rolf var dansker eller normand (sagaernes Ganger-Rolf), kan det være af interesse at underkaste stednavnene i Normandiet en fornyet undersøgelse og se, om ikke en sådan kunde hjælpe til at kaste lidt lys over spørgsmålet. Den i sin tid i det Letterstedtske tidsskrift 1884 og i Norsk historisk tidsskrift (2 R. IV) førte diskussion om de normanniske stednavne førte ikke til noget resultat, og resultatløs måtte den også på det nærmeste blive, da der dengang ikke forelå noget synderligt let tilgængeligt materiale. Men siden den tid er A. Fabricius' bog „Danske Minder i Normandiet“ udkommen, og dette udmærkede arbejde indeholder et meget righoldigt navnemateriale, som kan sætte en i stand til på mange punkter at foretage en sontring mellem forskellige elementer i de normanniske stednavne. De oprindelige keltiske og de latinske stednavne vil i reglen let kunne skilles ud fra de senere tyske og nordiske. Betydelig vanskeligere bliver sagen, når det gælder at sondre mellem hinanden så nærstående sproggrupper som tysk, særlig nedertysk, og nordisk i oldtiden eller indenfor nordisk særlig mellem dansk og norsk. Det tyske element i Normandiets stednavne er nedertysk: dels saksisk, dels salfrankisk, og af disse to grupper er den saksiske stærkest repræsenteret, som det kan sluttes af den ofte helt nøje overensstemmelse mellem a) stédnavne i visse egne af Normandiet, især langs kysten i Bessin, samt (udenfor

Normandiet) højere oppe omkring Boulogne og Calais, og b) sydengelske eller angelsaksiske stednavne — specielt i navne på bopladser. Det nordiske navneelement er igen noget yngre end det tyske; vikingetogene til og nordboers bosættelse i Normandiet begynder først ved midten af det 9. århundrede.

Da Fabricius ikke var sprogmand i egenlig forstand, er det ret naturligt, at der hist og her klæber mangler ved hans tilrettelægning og behandling af stednavnematerialet, skønt hans forsøg på fortolkninger ofte bærer vidne om skarpsindighed. Der sondres ikke tilstrækkelig mellem tysk og nordisk — i nogle tilfælde er forfatteren allfor tilbøjelig til at se nordisk oprindelse for navne på bekostning af tysk, i tilfælde, hvor en nøjere undersøgelse kun kan opnå at gøre sagen tvivlsom eller gør en tysk oprindelse sandsynligere. Forskellen mellem dansk og norsk i navnene, der ofte kommer frem i stednavne med personnavne som forled, går han ikke nærmere ind på — kun en enkelt gang i stor almindelighed. Dog vil ikke blot på det første område (tysk overfor nordisk, spec. dansk), men også på det andet (dansk overfor norsk) en nøjere undersøgelse give resultater, og ret ofte kan det, helst ved hjælp af personnavne i stednavne, falde mindre svært at skelne mellem dansk og norsk end mellem tysk og nordisk (dansk).

Skønt så mange ord i normanniske stednavne er fælles for tysk (i dette tilfælde nedertysk) og nordisk, så at det af et ords form ofte kan være vanskeligt at afgøre, om det tilhører den ene eller den anden sproggruppe, så gives der dog midler til at bestemme eller sandsynliggøre, hvorvidt vi i bestemte tilfælde har med tysk eller nordisk at gøre. Går man ud fra historisk bekendte forhold ved bosættelserne og foretager man sammenligninger mellem stednavnene i de til Normandiet grænsende provinser og stednavnene i Normandiet i al almindelighed og dernæst mellem a) den af sakser fortrinsvis bebyggede del af Normandiet, det gamle „litus Saxonicum“ og „Otlinga Saxonica“, særlig det nuværende Bessin i departementet Calvados, og b) det øvrige Normandi, så finder man snart visse fremtrædende forskelligheder. Bessin har mange stednavne, svarende til sydengelske (angelsaksiske), f. eks. i Bessin gamle bostedsnavne på ham (hjem, bosted), cotte (hus), crotte (crot), croute (egl. hjemmemark, angelsaksisk „croft“), delle (ager). Man kan vende forholdet om og gående ud fra selve navnenes art drage den slutning, at da Bessin-strøget har

forholdsvis mange flere stednavne, svarende til angelsaksiske, end det øvrige Normandi, var det fortrinsvis her, at saksere bosatte sig. Saksisk er desuden det i Normandiet på flere steder langsmed kysten forekommende *clif*, klippe, angelsaksisk „*clif*“. Højere oppe langs den franske kyst, i omegnen af Boulogne og Calais, er ligheden, især i gamle bostedsnavne (navne på *-hem*), med de angelsaksiske navne på den anden side af Kanalen endnu mere fremtrædende. Med hensyn til de normanniske navne på *-ham* kan bemærkes, at ganske vist er det til angelsaksisk „*ham*“ svarende oldnordiske „*heimr*“ hyppigt i meget gamle stednavne i Norden, men det synes, som det har været ved at gå af brug som stednavnedannende ord i begyndelsen af vikingetiden. Der er ikke fremdraget noget eksempel på et nordisk (dansk) *heim*-navn i det gamle Danelag i Nordengland. Ganske vist er der enkelte gårdnavne på „*heimr*“ på Island, så ordet kan have holdt sig som stednavnedannende noget længere i Norge end i Danmark.

Frankiske er i normanniske stednavne som i det øvrige Frankrig ord som *bosc*, skov, og *falaise*, klippe (oldtysk *felisa*, ikke angelsaksisk). Et ord som *haie*, indhegning, kan for Normandiets vedkommende være dels oldtysk (*hage*, i angelsaksisk også *hege*), dels oldnordisk (*hagi*). På samme måde *holt*, *hoult*, en lund (snarest saksisk).

Nordiske er i normanniske stednavne ord som f. eks.: *grune* (*grun*), grund, banke, sandbanke, oldnord. *grunnr*; *hague*, pynt, odde, egl. *spids*, „*hage*“, oldnord. *haki*; *houlme*, *homme*, *hou*, holm, også engstykke (oldnord. *hólmr* har begge disse betydninger); *londe*, lund, lille skov; *mielle*, sandet strandbred (f. eks. ved Cherbourg: *les Mielles*), af oldnord. „*melr*“, sandbanke; *raz*: *le Raz*, om stærke strømløb ved kysten (oldnord. „*rás*“, løb, strøm); *sund*: *le Sund* (*sund*, kanal ved øen *Chausey*); *vic*, *vig*, lille bugt; *ey*, *oy*, *ø*, som efterled i navnene på de normanniske øer (f. eks. *Jersey*, ældre †*Gersey* og †*Gersey* i det 11. årh., også †*Gersui*, af et oldnord. †*Geirsøy*, indeholdende mandsnavnet *Geirr*; *Guernesey*, †*Greneroy* i det 11. årh.). Af nordisk oprindelse er sikkert også *hogue* (*houge*), en høj, oldnord. *haugr*, i normanniske navne især langsmed kysten og på øerne, hvilket nærmest tyder på nordisk oprindelse. Middelhøjtysk har formen „*houc* (*houg*)“, men angelsaksisk har afvigende adjektivisk „*heah*“. „*how*“ i nordengelske stednavne er af nordisk oprindelse, især dansk. Nordisk er sand-

synligvis i Normandiet havre, hable, ældre †hafne, †havene, havn (le Havre). For formens skyld kunde ordet dog lige så vel være nedertysk. Oldnordisk „sker“, skær, lille klippeholm, indeholdes sandsynligvis i „Écréhou“, ældre †Escrehou, navn på en lille klippe ved Jersey. „Les Écréhous“ findes som navn på flere sådanne småøer. Navnet udgår sandsynligvis fra oldnord. *sker-holmr.

For sig selv skal omtales nogle ord, som betegner „bosted“ og som dels sikkert er, dels med stor sandsynlighed kan antages at være af nordisk oprindelse i Normandiet, nemlig: bu (by), tildels også beuf og boel, bel; endvidere torp (tourp), tot, tuit og tildels gard. Disse er henholdsvis oldnord. býr, búð: gammel-dansk both, [ból og bæli], þorp (dansk „torp“), toft (topt), þveit (ældre dansk „tved“) og garðr (gård). De er som efterled i normanniske stednavne ikke nær så almindelige nu, som de må antages at have været i tidligere tid. De allerfleste af de normanniske landsbynavne og bynavne, som oprindelig har endt på disse ord, ender nu og endte allerede i meget gammel tid på det romanske „ville“, undertiden på „mesnil, †maisnillum“, der også bruges som forled, og på „court“ (i oprindelige gårdnavne). Ikke få ender på „beuf“, der synes at være af blandet oprindelse (se i det flgd.). At mange navne på „ville“ oprindelig må have haft et til dette svarende nordisk efterled kan sluttet af, at til de allerfleste af dem findes der tilsvarende forled (oftest personnavne) i danske landsbynavne på -by, -torp (-trup, -drup, -rup), -toft.

Sammenholder man a) Normandiet med det øvrige Frankrig og b) „Danelag“ i det østlige og nordlige England med det sydlige og rent angelsaksiske England, så vil man finde, at den nys nævnte gruppe navne på -by, -torp, -toft i Frankrig særlig tilhører Normandiet, i England særlig Danelag, skønt alle tre ord også hører hjemme i oldtysk (angelsaksisk „bu, by“, og „toft“; oldsaksisk og angelsaksisk „thorp, þorp“). Hertil kommer den vigtige omstændighed, at der til forleddene i alle de bevarede normanniske navne på -torp (ganske vist ikke mange) og i de fleste af dem på -toft og på -by — normannisk: torp el. tourp, tot, bu (by) — findes ligesom for *ville*-navnenes vedkommende tilsvarende forled i danske navne på -torp, -toft, -by. Fabricius anfører, at i Bessin, den særlig saksiske del af Normandiet, er tot sjældnere end i det øvrige Normandi. Da der alligevel findes mange nordiske sted-

navne i Bessin, ligger det nær at formode, at også her er de få toft-navne nordiske.

Oldtysk og angelsaksisk „bu (by), toft, thorp (þorp)“ har da i Frankrig og England ikke haft den samme stednavnedannende egenskab som de tilsvarende nordiske ord, og indenfor nordisk må her særlig tænkes på dansk, idet toft- og især torp-navnene er langt mere karakteristiske for Danmark og Danelag (Øst- og Nord-england) end for Norge og de gammelnorske kolonier i Nordskotland med omliggende øgrupper. I Nordskotland, på Orkn- og Shetlandsøerne og Hebriderne er „torp“ yderst sjældent.

Der findes intet sikkert eksempel på brugen af oldnordisk *tún* (gård, by; egl. indhegning, gårdsplads) i normanniske stednavne. Fabricius nævner kun ét „tún“-navn, nemlig Cottun, †Coltun, og dette sted ligger i Bessin, hvor navnet snarest er af saksisk oprindelse. Angelsaksisk *tūn* (gård, by) er meget almindeligt som efterled i stednavne, medens navne på „tún“ er forholdsvis sjældne i Danmark. De er noget almindeligere i Norge og ikke sjældne på de skotske øer, hvor de er af norsk oprindelse.

Forleddene i de på *ville* endende normanniske stednavne er i ganske overvejende grad personnavne. Der skal i det følgende gøres forsøg på efter disse forled at bestemme stednavnenes oprindelse fra henholdsvis 1) tysk, 2) tysk eller nordisk, 3) nordisk, 4) dansk, 5) norsk eller islandsk bosættelse. Dernæst skal behandles navne på bu (by), to(u)rp, tot, tuit og gard¹.

1. Oprindelig tyske navne på *-ville*. Af *ville*-navne, som med sikkerhed kan siges at indeholde minde om gammel tysk bosættelse i Normandiet, er der ikke mange. Hos Fabricius anføres sidst i listen over denne navnegruppe et Varouville (M), som må komme af det oldtyske mandsnavn Warulf. Storm nævner i sin artikel om stednavnene i Normandiet (Norsk hist. Tidsskrift, 2. række, bind VI) †Golbertivilla og †Grimbodivilla, af oldtyske navne som Godbert og Grimbod. Grimbodivilla findes ikke hos Fabricius. Denne nævner en række navne på „ville“: Bertheauville, Bellengrev., Bérengv., Barbev., Cuverv., Doville, Duranv., Giberv., Gouberv., Mainnev., Marcouv., Rogerv., Thiébouv., Vinemerv.“ som kommende af gammeltyske (frankiske) mandsnavne „Bertold, Belanger [?], Berenguer, Barbe, Culbert, Odo, Durand, Gilbert, Goubert (Godbert), Mainard, Marcouf (Marculf), Roger, Thiebold, Winemar“, men

¹ I det følgende antydes stedernes beliggenhed ved tilføjelse af departementets forbogstav: SI = Seine-Inférieure, E = Eure, C = Calvados, M = Manche, O = Orne. † sættes foran middelalderlige former af navne.

tilføjer, at stederne „sandsynligvis have fået navn efter de enkelte frankiske herrer, som have erholdt disse besiddelser i Normandiet“. Endvidere nævnes udenfor rækken af *vill*-navne „Robehomme“ (E) af mandsnavnet Rimbart (det under holm-navne, navne på enge, omtalte †Raimbertihulmus) og et toft-navn „Robertot“ af Robert. Der findes enkelte flere tyske eller sandsynlig tyske mandsnavne i sammensætning med toft-navne, hvorom i det følgende. Nogle flere frankiske mandsnavne nævnes hos Fabr. i sammensætning med „Mesnil“: M. Bernard, M. Giraud, M. Godard, M. Grain, M. Guérard, M. Hubert, M. Mauger.

Af tysk oprindelse er sandsynligvis Cheffreville (C og O), †Sige-fridville 1035, †Sifre(i)vill, af oldtysk Sigifrid. Gammeldansk Sigfrith findes i kilderne især som navn på tyskere.

2. Navne på *vill*, som kan være enten af tysk eller nordisk oprindelse. Heldning til dansk. Nordengelske paralleler.

Audouville (M), gammel form †Aldulfville. Aldulf er et oldtysk mandsnavn, Audulfr er oldnordisk. Der findes i det gamle Danelag i Nordengland stednavne som Adulfestorp (Yorkshire), Adulvesbi (Lincolnshire), gamle danske navne på -thorp og -by, og med hensyn til formen †Aldulfville kan bemærkes, at i findes urigtig indskudt i †Alzulf i †Alzulville, Auzouville (af Asulf); se i det følgende.

Barville (E og O), ældre †Bardeville, †Bardiville. Enten af gml-dansk Barth, Barthi, oldnorsk-isl. Bárðr, Barði, eller oldhøjtysk Bardo.

Berville og Bierville. Jfr. Baromesnil (SI), ældre †Bernomesnil. Oldnord. Björn og Bjarni, oldhøjtysk Berno. Bier Coste de fer, gammel-fransk navn for vikingen „Björn jærnside“. Orderic Vital har navneformerne „Biorn“ og „Born“. I Nordengland findes tilsvarende til „Berville“ landsbynavnet „Bernebi“ (Yorkshire).

Fatouville (E), †Fastouville. Gmldansk og gmlsvensk mandsnavn Fastulfr (alm.); oldhøjtysk Fastulf.

Fouqueville (E), †Fulcheville 1093. Gmldansk og gmlsvensk mandsnavn „Folki“; oldhøjtysk Fulco.

Fréville (SI og M), †Frideville, †Fredeville. Olddansk mandsnavn: Frithi og Frethi (Fræthi); oldhøjtysk Frid(d)o. Fredebi: stednavne i Yorkshire og Leicestershire, Nordengland.

Freulleville (SI), †Freulev., †Frellev. Oldnordisk mandsnavn Fridleifr, gammeldansk Frellef, Frelle; oldhøjtysk Friduleib.

Guillerville (SI), ældre †Gislarville, †Gislerv., afledes hos Fabricius af det oldnordiske mandsnavn Gisl eller Gislí. Formerne †Gislar, †Gisler tyder dog nærmest på oprindelse fra oldtysk Giselhar.

Hermenville (C), af oldnord. Hermundr eller oldtysk Herimund.

Heugleville (SI), †Hugleville 1079. Olddansk mandsnavn „Hugleikr“; oldtysk Hugilaih.

Tonneville (M), †Tumav., †Tommev., af olddansk Tumi, Tomi (i f. eks. Tommerup) eller oldtysk Tumo.

Bolleville (og Boulleville), Colleville (oftere), Gonneville,

a) Gonnorville, b) Gunnolville, og Guenouville, †Gonnouv., Hondouville, Illeville, ældre †Willeville og †Willerville, Ingouville, †Ingulville, Orgeville, †Otgeriv., †Ogeriv., Regneville, Rén(i)éville og Renneville (flere steder), †Regnerv., †Renieriv. og en enkelt gang †Ragnev., Valleville og Vauville (†Walv.) kommer af mandsnavne, som findes både i oldnordisk og oldtysk: oldn. Bolli, oldtysk Bolo, Bollo; oldn. a) Kollr, Kolli, b) Kolr, oldtysk Colo; oldn. Gunnarr, oldtysk Gund(v)ar, Gundachar; oldn. Gunnulfr, oldtysk Gundulf, Gundolf; oldn. Hundulfr, oldtysk Hundulf, Hundolf; olddansk Villi og Villar, oldtysk Willo og Willahar; oldn. Ingulfr, oldtysk Ingulf; oldn. Oddgeirr, oldtysk (frankisk) Otger; olddansk Regnar (oldnorsk Ragnarr), oldtysk (frankisk) Raganhar; oldnord. (olddansk) Vali, oldtysk Valo. I enkelte tilfælde er der større sandsynlighed for tysk, i andre og flere for nordisk (især dansk) oprindelse. Formen †Otgeriville står nærmere ved frankisk Otger end ved oldnordisk Oddgeirr. Derimod står †Gonnorville og †Gonnouville nærmere ved oldnord. Gunnarr og Gunnulfr end ved oldtysk Gund(v)ar (Gundachar) og Gundulf, †Regnerville nærmere ved olddansk Regnar end ved oldnorsk Ragnarr og oldtysk (frankisk) Raganhar. Desuden findes der i Nordengland (i Danelag, især efter Domesdaybook) paralleler til næsten alle disse stednavne: Bolebi og Bollebi, Colebi og Coletorp, [Gunnebi og] Gunnestorp, [Gunnulvestune], Hundelbi og Hundulftorp, Wilebi, Ingulvestorp (og Ingulvestvet), Walbi [og Walesbi]. Sandsynligvis svarer også Raneshi (Nottingham) og Rainestorp (Norfolk), halvnorsk og halvdansk (?), til †Regnerville, †Ragneville. Tilbage bliver så det sandsynlig tyske †Otgeriville. Et navn som „Bolleville“ har også en meget dansk klang (Bollerup, Bullerup).

Hacqueville, †Harac(h)av., og Herqueville kan komme af oldnord. Hárekr eller det sjældnere oldtyske mandsnavn Haric, Heric. Navne, begyndende med oprindeligt †Vi(g)- i personnavne, kan være tyske eller nordiske, sål.: Iffreville, †Wifreiville (af oldtysk Wigfrid eller et olddansk Vifreðr, Véfreðr), Guimonville, Ymonville og „la Vimondière“ af oldtysk Wigmund eller oldnord. Vímundr, Vémundr. Hertil svarer nordengelsk Wifretorp (Yorkshire) og Wimuntorp (Nottingham).

Udenfor rækken af *ville*-navne kan nævnes: Grimesnil (M), †maisnillum Grim 1184, enten af oldnord. Grímr (jfr. Grimsby i Nordengland) eller oldtysk Grimo. Sivard (M), med bortfaldet andet led, oprindeligt bostedsnavn, af olddansk Sigvarth, Sivard — jfr. Siwartorp i Yorkshire (Nordengland) — eller af oldtysk Sigiwart. Hertil hører mulig toft-navnet Servretot.

Ormesnil (SI), †Onemesnil (1198) og †Unimesnil, kan komme enten af det oldnordiske mandsnavn Uni, Unni, eller af oldtysk Unni.

I adskillige tilfælde, hvor der ikke kan drages bestemt slutning, om et navn er tysk eller nordisk, er det i virkeligheden et spørgsmål om tysk eller dansk i modsætning til norsk.

Navne på Ans- og Os-. Tyske og danske former veksler idelig i de med henholdsvis Ans- og As- (normannisk-nordisk As- og alm. Os-) oprindeligt begyndende personnavne. Stednavne som Amfreville (hyp-pigt i Normandiet), ældre †Asfredville (Bayeux) 1036, †Ansfridiv. 1091,

†Ansfrév., †Amfridiv., Angoville („fem kommuner i Frankrig, alle i Normandiet“: Fabricius), ældre †Ansgotiville, Anneville (SI), ældre †Anslesville, †Anslev., Anquétievill (SI), †Ansketelville, †Anschetilliv., Ancréticéville, †Ansquetierv., og Ancretteville, disse har fået tyske former af eller rettere måske blot tysk forled i personnavnene; i oldtysk (oldhøjtysk): Ansfrid, Ansegaud, svarende til oldnordisk Ásfræðr (olddansk; „Asferð, Asfarth, Asfrð“ på danske mønter fra det 11. århundrede; ikke gammelnorsk) og Ásgautr. „Ansketill“ i Anquétievill og „Anslak, (normannisk) Anslec“ i Anneville er ikke oldtyske navne; det er oldnordisk †Ásketill, Áskell, og Áslákr, i hvilke første led er blevet fortysket til Ans. I nordisk var n i dette forled forsvundet på den tid (den sidste halvdel af det 9. århundrede), da de nordiske bosættelser i Normandiet begyndte; man har kun a-nasaleringen tilbage som spor deraf i runeindskrifter. Den ældste form †Asfrediville for et af de nuværende „Amfreville“ tyder på oprindelse fra en nordisk navneform, som senere er bleven fortysket. Om en mand ved navn „Amfridus“ siger desuden Orderic Vital (III, 280), at han var af dansk herkomst: „de progenie Dacorum“; og dog udgår første navneled Am- her fra tysk Ans-.

Nordiske former af den her nævnte gruppe personnavne indeholdes i Ocqueville (SI), †Oskeville, †Oschev., Omonville (SI, M, E), †Osmundiville, Ozeville (M), †Osulfiville 1056, †Osoufv., af henholdsvis Ásgeirr, Ásmundr og Ásulfr. Med Ozeville sammenholdt det i det følgende omtalte Auzouville. Med †Oske-, †Osche- jfr. Oscher, gamle Normannerkrønikers form for navnet på den viking, Ásgeirr, som gjorde et tog op ad Seinen i 841. Os- for Ás- kan skyldes saksisk indflydelse.

I gamle normanniske diplomer nævnes efter Fabricius af denne art mandsnavne: a) Osbernus (oldnord. Ásbjörn; gml dansk også Esbern), Osmundus (Ásmundr), Osulfus (Ásulfr): nordiske og saksiske former, b) Anschetillus, senere Anquetel (Ásketill fortysket), Ánsfredus eller Ánsfridus, Ánsgerus (oldnord. Ásgeirr, oldtysk Ánsigar, Ánsгар), Ánsготus (og Ángotus), Ánslech og Ánslec (Áslákr fortysket). Ánsgerus kan være slet og ret tysk; men det kan lige så vel være Ásgeirr fortysket.

Ligesom Ans- og Os- (Ás-) veksler i gamle normanniske mandsnavne, således veksler Ans- og Ás-, Os- på ganske lignende måde i de samme navne, forekommende som forled i gamle gård- og landsbynavne i Danelag i Nordengland, f. eks. a) Ásgerebi (Lincolnshire, Domesdaybook) og Ánsgarbi (Yorkshire, Mon. Angl.), b) Osgotebi (Lincolnsh.), Osgodtorp (Leicestersh.), af oldnord. Ásgautr, og Ánsготebi (Yorksh.). Med Ás-: Áschiltorp og Ásmundrebi (Yorksh.). Der er blot den forskel, at medens det tyske navneforled Ans- er hyppigere end nordisk Os- (Ás-) i normanniske stednavne, er det omvendte tilfældet med de nordengelske navne, hvor Ás- er nordisk, men Os- tildels angelsaksisk.

De nordiske vikingehære, som drog sydvestpå til Normandiet, har ingenlunde været nationalt rene, i hvert fald stærkere blandede end de — som vi véd: ganske overvejende danske —, der drog vestpå til England. De har sikkert indeholdt et langt stærkere element af frisere og saksere, og et sådant forhold vilde naturligvis i langt højere grad gælde

danske hære end norske. Elementer af nedertysk befolkning langs Nordseens kyst må have deltaget i Normannertogene. Således vil det kunne forklares, at der findes forholdsvis få tyske personnavne i normanniske stednavne, som ikke tillige kan gælde for danske, og på denne måde vil også danske og tyske navneformblandinger kunne forklares, om end påvirkning fra tidligere bosat tysk befolkning har medvirket.

3. Navne på *ville*, som dels med sikkerhed, dels med sandsynlighed kan siges at være af gammelnordisk oprindelse. De har overvejende heldning til dansk. Til de allerfleste findes der paralleler i Nordengland.

Auzouville (SI), †Osulfv. 1063, †Alzulfv., †Osulfv. 1073. Ozeville (M), †Osulfv. 1056. Jfr. navne som Mesnil Auzouf (C), Champ Osoult (O), †campus Azuli (Valognes, M). Indeholder det oldnordiske mandsnavn Ásulfr, almindeligere dansk end norsk. Olddansk Asulf, Asulw findes i to runcindskrifter. Tilsvarende oldtyske navneformer er Ansiulf, Ansulf og tildels Asulf; saksisk, angelsaksisk Osulf. Men da navnet var almindeligt i olddansk, må af de mange hermed sammensatte normanniske stednavne ialfald en del være nordiske, og da ganske særlig danske, ti navnet var sjældnere i Norge. Desuden findes i det gamle Danelag i Nordengland bostedsnavne som Asulvesbi (Yorkshire, Dom.)¹, svarende til normannisk „Auzouville“. Ossulveston (Lancastershire, Mon. Angl.) kan være angelsaksisk eller nordisk.

Blainville (SI), ældre †Blenville, og Blainville (M), ældre †Bleinv., †Blienv. og †Blaigv. Oldnordisk mandsnavn „Blæingr“. I danske stednavne almindelig i formen Blang: Blangsted, Blangstrup. Også i Nordengland: Blanghesbi (Derbyshire, Dom.). De normanniske navneformer passer nok så godt til norsk „Bleng (†Blæng)“, men andre ting findes, som taler for de normanniske Blain-navnes danske oprindelse, nemlig personnavnets sjældne forekomst i norske stednavne (O. Rygh nævner kun et enkelt stednavn, Blengslien, som hidrørende derfra), medens det findes ret ofte i danske stednavne, deriblandt flere gård- og landsbynavne, og ligeledes, som nævnt, i det gamle Danelag i Nordengland.

Branville, †Brandeville, †Brantv., på flere steder. Oldnordisk mandsnavn Brandr (og Brandi), oftere i stednavne. I Danelag, Nordengland: Branzbi (Yorkshire), Branzbi (Lincolnsh.), Brandestorp (Leicestersh.).

Brunville (på flere steder), af mandsnavnet „Brúnn“. Brunebi i Lincolnshire og Yorkshire.

Carville (SI og C), †Caraville, †Karev., †Carev. Af oldnord. Kári, gml dansk Kári eller Karri, ofte i stednavne. Carebi i Yorkshire.

Calleville (SI og E), †Karleville, †Carlev. Oldnord. Karl og Karli. Ofte i Nordengland: Carlebi, Calesbi, Carltorp, Cale(s)torp (Lincolnshire).

Craville (SI, M og E), †Craqueville, og Craqueville (M), †Es-

¹ Så godt som alle de i det følgende anførte nordengelske parallelnavne er hentede fra Domesdaybook.

krakeville, af mandsnavnet Kraki. I Yorkshire, Nordengland: Chrachetorp, Dom., svarende til dansk Kragerup.

Croville (flere steder), ældre †Crocville (SI). Af mandsnavnet Krókr. I Yorkshire og Lincolnshire: Crocsbi, Croxby.

Éculleville (M), †Esculeville, og Écouleville (SI), †Escoulleville, af det oldnordiske mandsnavn Skúli. Jfr. det danske stednavn „Skullerup“ og nordengelsk Sculetorp (Norfolk og Northampton).

Émondeville (M), †Amundavilla, †Amondev., †Amundiv., af oldnordisk Ámundi. Nordengelsk „Aimundrebi“ (Yorkshire, efter Dom.), sandsynl. af en sideform Ámundr, genitiv: Ámundar.

Équiqueville (SI), †Eschekeville 1195, †Eskekeville 1196, †Esquequev. Af oldnordisk mandsnavn Skeggi. I Nordengland: Schegebi (Nottinghamshire).

Endnu en meget stor mængde normanniske landsbynavne på *ville* kan anføres, hvor første led er et nordisk mandsnavn, og hvortil der findes nøjagtige paralleler i Nordengland, det gamle Danelag. Jeg holder mig foreløbig til de almindelig nordiske og ikke særlig danske personnavne. Således i følgende normanniske *ville*-navne: Bénouville (C), †Burnolfville¹ 1060, Canapville og Canappeville (flere steder), †Kanapeville, †Kenappev., Corneville (E og SI), Étienville (M), †Stenville, †Estienville (jfr. Éteintot: toft-navn), Gerville (flere steder), †Gerev., †Guerville, Grémontville (SI), †Germundiv., †Germunv., †Guermunv., Guichainville (E), †Wichenville 1217, Hacqueville (M), „hamel de Hakonville“ 1375, Hauville (E), †Halville, †Al(s)ville, Heugueville (SI og E), †Helgaville, †Helgueville, Nétreville (E), †Esnetreville, †Esneutrev., †Esnutriv., †Exnutriv., Ouvre (oftere), †Ulveville (M), †Olville (C), Quetteville, Quetteville og Quétiéville (C), †Ketelville, †Cheti(l)v., Rouville (SI og E), †Rolville, og Rolleville (SI), Sasseville (SI), †Saxaville, †Saxe v. (jfr. Sassetot: toft-navn), Théville (M), †Tedisville, og Tiédeville (SI), †Tedisv., †Teidev., Tocqueville (flere steder; i SI, E og M), †Tokeville, †Tacav., †Toquev., Triqueville (E), †Trigueville, †Treg(u)ev., †Tregav. (hertil vel også Triquerville, SI, †Trege(r)v.). Alle disse må afledes af nordiske mandsnavne: Björnulf, Knapp og Knappi, Korn, Steinn, Geirr, Geirmundr, Víkingr, Hákon, Halli eller Hallr, Helgi, Snøtrr eller Snærtr?, Úlfr, Ketill, Hrólfr (Rólf), Saxi, Teitr (Teiti), Toki, Tryggi (gmldansk) og Tryggvi (oldnorsk). Til alle de her nævnte stednavne findes nordengelske paralleler: Bernulfbi i Lincolnshire, Chenapetorp i Nottinghamshire (dansk Knabberup, Knabstrup), Cornebi (Yorksh.), Steinesbi i Yorkshire og Derbyshire, Seintorp i Yorkshire, Staindrup i Durham (Mon. Angl.), svarende til dansk henholdsvis Stensby og Stenstrup (i norsk: Steinstad og Steinsrud), Geresbi (Lincolnshire), Germund(s)torp (flere gange i Yorkshire og Lincolnshire), „Wichingastorp“ i Yorkshire (Dom.), Haconesbi, Hacunesbi (ofte i Lincolnshire), Haguntorp (efter Pipe Roll), Halebi (Lincolnshire)

¹ Formen †Burnolf- fra 1060 tyder her på, at vi har at gøre med oldnordisk „Björnulf“ og ikke oldtysk „Bernulf“. Burnouf er endnu familjenavn i Normandiet.

Helgebi (Yorkshire), Snetrebi og Esnetrebi (Lincolnshire), Ulvesbi (Lincolnsh.), Kettlebi og Chetelestorp (Yorkshire), Chetel(es)bi (Leicestersh. og Lincolnsh.), „Chetelbia“ (Suffolk, efter Dom.), Roluesbi (Norfolk) og Rotholfuesb(e)i (sammesteds), Sassebi (Lincolnsh.), Saxthorp (Norfolk) og Saxtun (Yorksh.), Tetistorp (Hereford): svarende til dansk Tetztorp (Testrup), og Tiedebe (Nottingham), Tochebi (Leicestersh.) og Tochestorp, Toke(s)torp (Norfolk), svarende til dansk Tågeby og Tågerup, Trikeb(e)i, Trukeb(e)i (Norfolk).

En mængde af gudenavnet Þórr, Tor, afledede eller især med Tor sammensatte personnavne indeholdes i normanniske stednavne. De er lige så mange vidnesbyrd om nordisk oprindelse. Tourville (alm.), †Tor(re)ville, †Turrev., af Þórðr eller Þórir, Thouberville (E), †Torberville, †Tuberville, †Turbideville (Torbjørn), Tourgéville (C), Turgéville (SI), †Torgisville, †Turgisv. (Torgils), Turgauville (SI), †Turgoville (oldnord. Þorgautr), Torqueville og Teurquétierville (SI), Teurteville og Turqueville (M), †Torkete(l)ville (oldnord. Þórketill, Þorkell), Tourlaville (M), †Torlachville, †Turlacv. (oldnord. Þorlákrr), Tremauville (SI) og Turmauville (C), †Tormotville 1143 (Tormod), Toutainville (E), †Turstinville, †Torsteinville (oldnord. Þorsteinn), Trouville (SI), †Thorouville, †Turo(t)ville („Torold“ af Torvald). Touffreville (flere steder), †Torfrediville c. 1100, må komme af et gammelt †Torfred, hvis første led er Tor, men hvis andet led er det almindelige tyske -frid. Også til denne gruppes navne kan der hentes paralleler fra Nordengland (Toresbi og Torstorp, Torchilebi, Tormozbi, Toroldesbi, Torvelestorp, og mulig flere).

I tilslutning hertil skal nævnes et par normanniske *ville*-navne, der til første led har et nordisk mandstilsnavn, familienavn eller øgenavn. Således: Fermanville (M), af „farmand“, rejsende (oldnord. farmaðr). Farman har været brugt som virkeligt navn i Danmark; det findes på mønter fra det 11. århundrede. Et „Farmanesbi“ træffes i Yorkshire (nævnes i Domesdaybook). Fermanville er da sandsynligvis et dansk stednavn i Normandiet, skønt Faraman også findes som oldtysk navn. — Flottemanville (M, C), af oldnord. „flóttamaðr“, flygtning, brugt som tilnavn (egl. øgenavn). Et „Flotemanbi“ træffes i Yorkshire (Dom.). Dansk? Et tilsvarende navn er ikke fremdraget fra oldnorsk-nordskotsk landområde.

Andre nordiske *ville*-navne med mandsnavne som forled er: Blaqueville (SI), af Blakki, Étalleville (SI), †Estallev., af Stali, Étreville, Éturville, †Sturville, †Est(o)urv., †Esturmesnil, af Stur (gmltdansk form) eller Styr, Flainville (SI), †Fleinville, af Fleinn (almindeligere mandsnavn i gmltdansk, Flen, end i gmlnorsk), Hattenville (SI) og Hatainville (M), †Hasteinville, af Hásteinn, Ranville (C), sandsynl. af Hrani, Rani (jfr. Ranebi i Nottinghamshire), Roiville (SI og O), †Roriville, †Rorev., af Hróarr, Róarr (snarere end af gmltysk Hrodhari; mærk stednavneformen uden d fra det 11. årh.), Yerville (SI), †Yvarville, af Ívarr (jfr. Yvetot?). Til Éturville af †Sturville kan svare „Estiresbi“ i Yorkshire; sammesteds et Stirestorp. Forslag af e findes også i det ovenfor nævnte Esnetrebi = Snetrebi. Skulde dette skyldes normannisk-fransk påvirkning?

Efter ældre former at dømme er sandsynligvis også navne som Héroudeville og Éroudeville (M), †Aroudeville 1188, le Bois-Hérault, †Boscus Hairaldi (11. årh.), af nordisk oprindelse, indeholdende navnet „Harald“. De oldtyske former af navnet (Heriold m. fl.) står gennemgående fjærnere. Et „Haroldestorp“ findes i Lincolnshire, Nord-england (Dom.).

Dannet på anden måde, med afledningsendelsen -ière, er „la Harvardière“ (M), af det oldnordiske mandsnavn Hávarðr. Parallel i Nord-england er: Hauuardebi (Lincolnshire).

Ved navneliste nr. 3 fremhæves det stærke utvivlsomt nordiske personnavne-element i de normanniske bostedsnavne lige overfor det tyske. Ligesom navnegruppe nr. 2 (tyske eller nordiske navne) vilde kunne forøges, især med mere eller mindre tvivlsomme navne, således vilde også navnegruppe nr. 3 (nordiske navne) kunne forøges på samme måde. Jeg har søgt at fordele det foreliggende tilgængelige navnemateriale ligeligt, således at begge grupper blev repræsenterede på ensartet måde i forhold til hele materialet.

Når jeg her har draget Nordengland, det gamle Danelag, og dets stednavne eller personnavne i stednavne med ind til sammenligning, så betyder dette slet ikke, at alle de normanniske navne, hvortil der findes ganske tilsvarende i Nordengland, skulde være absolut danske og ikke norske. Næsten alle de her under gruppe 2 nævnte personnavne findes i tilsvarende norske stednavne, især på -stad (ældre -staðir, flertal), -seter og -rud (oldnord. ruð, rydning, „rød“), sjældnere på -bø, -by og -torp (eller -tveit): de almindelige endelser i Danmark og Nordengland.

Men et lys kan kastes over forholdet mellem dansk og norsk i Normandiet ved at foretage a) sammenligning mellem de normanniske stednavne og de navne (stednavne med personnavne som forled), som forefindes i de gammelnorske kolonier i Nordskotland (især Caithness og Sutherland) med de tilhørende øgrupper: Shetlandsøerne, Orknøerne og Hebriderne, og i sammenhæng hermed b) en tilsvarende sammenligning mellem Nordengland (Danelag) og de nævnte gammelnorske kolonier. Man vil da ganske vist finde adskillige paralleler også på denne led, ifølge sagens natur helst ved de i hele Norden almindelige personnavne — på Shetland således f. eks. Ukinseter, ældre †Howkenasettar, af Hákon; på Orknøerne Germiston, ældre †Germistath, †Garmistath, af *Geirmundsstaðir o. s. fr. Vil man tage personnavnene enkeltvis — her er foreløbig kun tale om fællesnordiske navne —, så vil man genfinde

de fleste af dem i en eller anden sammensætning enten det ene eller det andet sted, både på gammeldansk og gammelnorsk landområde udenfor Norden. Men hvad jeg ønsker at fremhæve er den helt gennemgribende lighed mellem Normandiet og Nordengland, den overvæltende mængde af ganske tilsvarende stednavne med personnavne, bostedsnavne, i begge disse landsdele -- en lighed langt større og langt mere iøjnefaldende, end om man foretager en tilsvarende sammenligning mellem Normandiet og Nordskotland med tilhørende øgrupper (gammelt norsk landområde). Et lille forbehold kan tages, for så vidt som Shetland, Orknøerne og tildels Caithness må antages at være tidligere bebyggede af nordboer end Normandiet; dette kan forårsage nogen forskel i navnekontingentet; men på den anden side får man et holdepunkt ved at drage det hele oldnorsk-nordskotske område med ind til sammenligning, og man bør huske på, at den norske bebyggelse af dette landområde er blevet fortsat ned igennem vikingetiden. Og ved en sammenligning mellem stednavnene i Normandiet og Nordengland er det netop af stor betydning at vide, at den fra Norden udgående kolonisation var på det nærmeste samtidig for disse landsdeles vedkommende, ti det oplyser, at de i de normanniske stednavne indeholdte personnavne har været brugte i Danmark netop i det tidsrum. Desuden genfinder man en stor mængde nordisk-normanniske personnavne i danske runestensindskrifter fra denne periode, og deriblandt meget ofte de korte og usammensatte navne, som da var gængse i Danmark. En i det følgende meddelt liste over denne art navne vil oplyse dette forhold.

Ved den herefter umiddelbart følgende *ville*-navneliste, indeholdende personnavne af særlig dansk karakter og tilsnit, vil sammenhængen mellem normanniske og danske samt nordengelske stednavne blive yderligere og stærkt fremhævet.

4. Navne på *ville* af dansk eller sandsynlig dansk oprindelse.

Acqueville (2 i C, 1 i M), †Akevilla 1204 (C), †Akev., †Aguév. (M). Sammensat med mandsnavnet Åki, som ifølge Lind (Norsk-islandska dopnamn) er sydiskandinavisk og først sent viser sig i Norge. Langt almindeligere er det i gammel tid i Danmark og Sverige. Det findes i danske stednavne som „Ågeby, Ågerup, Ågedrup, Akkerup“ og tilsvarende i Danelag i Nordengland: Ache(s)bi, Achetorp, Aketorp, Agetorp (Lincolnshire, Yorkshire, Suffolk, Derbyshire). Mærk den oftere gentagne forekomst af dette mandsnavn både i Normandiet og i Nordengland.

Appesville (M, E, SI), †Apaville 1056, †Apev., †Apiv. Af det almindelige olddanske navn Api, i stednavne som „Apperup“. Api er ikke norsk. Oldhøjtysk form af navnet er Abi. Mærk nordengelsk (dansk) Appet(h)orp (Norfolk), Dom. I Nordengland findes gentagne gange en sammensætning „Applebi“, som man dog på grund af formen (Apple-) ikke uden videre tør sidestille med „Appesville“.

Azeville (M), †Aseville, †Assev., kan komme af det olddanske mandsnavn Asi, f. eks. i stednavnet Astrup. Nordengelsk Asebi, Aseby (Yorksh., Lincolnsh., Norfolk). Der er her dog tildels mulighed for forveksling med ordet „ás“, oldn. áss, højderyg, fjældryg.

Banneville (C) og Barneville (E, C, M), ældre †Barneville, allerede i 1079. Næppe af mandsnavnet Bjarni, som det forudsættes hos Fabricius. Hertil vilde snarest have svaret et normannisk „†Bern“. Sandsynligere er en afledning af det i vikingetiden ikke sjældne danske mandsnavn Barni, som findes i runestensindskrifter (Øster Marie II og III, Bornholm) og i danske stednavne som †Barnæthorp (O. N.), og som også har været brugt i Normandiet. Her findes det i formen Barno ved 1040 (Freeman II, 198). Også i Nordengland i det gamle Danelag: Barnebi, a) i Nottinghamshire, b) i Suffolk, forskelligt fra Berneby af Bjørn eller Bjarni (et Bernebi i Yorkshire efter Dom.).

Bondeville (to i SI), †Bondev. (†Bundiv.). Af det almindelige gammeldanske mandsnavn Bonde, i stednavne f. eks. i Bondeby, Bonderup. Dette mandsnavn er efter O. Rygh (Gl. P.)¹ nyt i Norge i modsætning til Danmark og Sverige. „Det kan neppe paavises i Norge i Middealderen“ (O. R.). I det gamle Danelag i Nordengland træffer vi det igen: Bondebi, Bundeby (på flere steder i Lincolnshire).

Broville (E), †Brochville 1067, og Broqueville (E). Af gml dansk mandstilmavn (SRD)², i stednavn Broktrorp 1419 (SRD). I Nordengland i stednavnet Brochesbi (Leicestershire), Dom. Ikke norsk.

Canouville (SI), †Kenouville. Af det almindelige gml danske mandsnavn Knútr, Knud, ikke synderlig brugt i Norge før efter den danske kong Knuds (Knud den helliges) kanonisering. Navnet Knud træffes oftere i normanniske stednavne, især i formen „Canu“.

Catteville (M), †Cataville, †Cat(h)ev. Af mandsnavnet Kati, ifølge O. Rygh sjældent i Norge, men langt almindeligere og tidligere påvist i Danmark samt i Sverige. Svarende til danske stednavne som Katby, Kattrup, findes i Nordengland Catebi (Yorkshire, Lincolnsh.), og Catesbi (Northamptonsh.).

Claville (SI, flere steder, og E), †Clanville 1183 (E). Et Claville i SI (Caudebec) findes også i formen Clainville. Disse navne forudsætter det samme gml danske mandsnavn Klang, der indeholdes i stednavne som Klangsøl, Klangstrup. Navnet findes vel også i norsk-islandsk, især i formen Klæng (isl.), men i O. Ryghs udførlige liste over gamle personnavne i norske stednavne (Gl. P.) findes hverken Klang eller Klæng (Kleng). De hos Fabricius med „Claville“ jævnførte stednavne fra Nord-

¹ Gl. P. = Gamle Personnavne i norske Stedsnavne.

² SRD = Scriptores Rerum Danicarum.

england: Claxtorp (Yorksh.) og Clachestorp (Northampton, Suffolk) kan næppe bruges til sammenligning her, hvor Claville og Clainville er fremgået af †Clanville, da de kan komme af „Klak(k)“, indeholdt f. eks. i stednavnet „Klakstorp“ (Skåne). Men ved de to navne Claville, hvortil ingen ældre former findes anførte, kan forholdet ikke afgøres. Her kan, ligesom ved det i SI forekommende toft-navn Clatot, tænkes både på Klang og Klak og mulig Klap (Klarp, †Klapæthorp, i Skåne). Alle disse personnavne findes i gammeldanske stednavne, men ikke i norske (se Gl. P.).

Dragueville (M), †Dragav., †Dragev., og Draqueville (SI), †Dragav., †Dragev. Af gmdansk tilnavn Draki, Drage, i stednavne som „Dragerup“. Det er ikke påvist i norske stednavne.

Écauville (E), †Escalleville 1198, og Écausseville (M), †Escalleville. Af gmdansk tilnavn Skalli, i stednavne som f. eks. Skallerup, Skallebølle. I Nordengland findes dette navn ofte i sammensætning med „by“: Scallebi i Lincolnshire (gentagne gange) og Yorkshire.

Équemauville (C, på to steder): a) ældre †Scamelville, 1180, og †Escamelville, 1198, b) †Escametot, Magni Rotuli (toft-navn). Første led er det gmdanske mandsnavn Skammel (Skamkell?); i stednavne som f. eks. „Skammelstrup“. Også i Nordengland, i Scamelesbi (Lincolnshire). Sjældent navn i Norge; kun påvisligt dér ifølge O. Rygh i et par gårdnavne på „rud“ (Skammelsrud), og rud-navne hører gennemgående til de yngre. „Escamel“ har været brugt i Normandiet som mandsnavn i gammel tid.

Équeurdreville (M), †Sceldreville, †Escheldreville, †Escalde(a)v., †Esqueurdrev. De ældre former af dette navn godtgør, at det er en sammensætning med mandsnavnet Skjöldr, Skjold, meget gammelt og ret almindeligt i Danmark i oldtiden, men sjældent i Norge. Det indeholdes i adskillige danske stednavne.

Éterville (Caen, C), †Starville 1082, †Estarville 1066. Første led er mandsnavnet Stari eller Starri, oftere forekommende i danske stednavne, f. eks. Starup (Starrup) på flere steder i Jylland; Starrarp (Skåne). Nordeng. Startorp (Nottingham). Skønt navnet (navnene) også er norsk-islandsk, har det ikke efterladt påvislige spor, som det synes, i norske stednavne.

Isneauville (SI), ældre †Isnellville. Igneauville (SI), †Isnellville. Forældet er †Isnellville, efter Fabricius gammelt navn for Aufai i Dieppe (SI). Et †Isnelmaissnillum (nu: le Buisson-Hoquepin i Eure efter Fabricius) nævnes i 1195. Første led er det gmdanske mandsnavn Snelli (og Snellr), der bl. a. indeholdes i stednavnene †Snyelthorp: Snejlerup (Sjælland) og Snälleröd (Skåne). Snel findes også meddelt som mandsnavn i en liste fra York, Nordengland, stammende fra c. 1023 (O. Nielsen). Jfr. Snellestune (Derbyshire). Den norsk-islandske form af navnet er Snjallr, men det forekommer efter O. Rygh ikke i norske stednavne. I oldhøjtysk findes ganske vist det samme navn i formen Snello; men de stednavne i Normandiet, som indeholder eller har indeholdt dette navn, er for talrige til, at de kan forklares ud fra oldtysk alene.

Manneville (oftere, i SI, E og C), †Mannev. Jfr. Mannetot, Mantot blandt toft-navne. Kommer snarest af det almindelige gmdanske mands-

navn Manni, som forefindes i vikingetiden. Oldnorsk Manni er sjældent. På oldnorsk Máni (heller ikke almindeligt) ligger det her fjærnere at tænke, da de ældste normanniske navneformer har Manne-, og disse støttes ved tilsvarende nordengelske navneformer: Mannebi (Lincolnsh., Yorksh.), Mannetorp (Lincolnsh.). I oldhøjtysk findes Manno som mandsnavn; men de normanniske stednavne med Manne- er for talrige til, at de kan forklares ud fra oldtysk alene, og dansk oprindelse støttes desuden ved de nys nævnte tilsvarende nordengelske navne på by og torp.

Muneville (to i Coutances, M.). Ialfald for det ene af disse to navne findes en gammel form †Muleville (i Livre Blanc, 14. århundrede). Mune- må antages at være opstået af Mule- ved dissimulation af l på grund af ll i det efterfølgende „ville“. Desuden findes et Multot (toftnavn), ligeledes i M. Navnene kan med stor sandsynlighed afledes af det almindelige gmltdanske mandsnavn Múli, bl. a. i stednavnene Mullerup (Muldrup), †Mulebol; også i nordengelske stednavne, f. eks. Muletorp (Yorksh.). Der er mulighed for afledning af oldnordisk *múli*, mule, forbjerg; men dette kan sikkert ikke gælde alle de tre her nævnte normanniske stednavne, især da der også findes „Muletorp“ i Yorkshire. Fabricius oplyser intet om stedernes beliggenhed¹. I norske stednavne findes kun et usikkert spor af mandsnavnet Múli (NG. III, s. 114).

Ogerville (SI), †Hougierville 1198, †Hogrev. 1195, †Holguev. c. 1200, kommer snarest af mandsnavnet Hólrngeirr, Holger, som i henhold til Lind er særlig dansk og svensk, ikke oprindelig norsk.

Sotteville (SI, E og M), †Soteville (M) 1042, †Sotav. Ofte forekommende navn. Første led er det almindelige gmltdanske mandsnavn Sóti, brugt meget i vikingetiden og forekommende gentagne gange på danske runestene (Suti). Det findes i stednavne som Soderup (Suderup) og Saderup i Nørre- og Sønderjylland, på Fyn og Sjælland, og ligeledes i Danelag i Nordengland: Sotebi (Lincolnsh.) og Sotecote (Yorksh.). Det var sjældent navn i Norge (findes som navn på en islandsk landnámsmand), men er dog af O. Rygh forefundet i enkelte norske stednavne (et på „stad“, tre på „rud“; de sidste er vel yngre navne).

Der vilde kunne tilføjes flere *ville*-navne, i hvilke forleddet, i dette tilfælde personnavnet, nærmest må betegnes som dansk i henhold ikke til selve navnet, men til dets form. Således f. eks. Hérouville (C), ældre †Herulfsville (1080), sandsynlig af gammeldansk Herulfr, Herulw, som i formen falder sammen med normannisk †Herulfr, medens oldnorsk-islandsk Herjólfur og oldtysk Hariulf står fjærnere.

Beuville, Bouville, Biville, Biéville, med ældre former som †Boeville, †Bueville, †Buiv., og flere, er et hyppigt navn i Normandiet. I olddansk er Bo og Bovi almindelige mandsnavne og findes oftere i stednavne. I norsk-islandsk er Búi en form af Bo, men navnet hører næppe hjemme i Norge og kan efter O. Rygh ikke bestemtes påvises i

¹ Senere anmærkning: På generalstabskortet ses Muneville i kanton Bréhal, ældre †Muleville, at ligge temmelig langt inde i landet, så der kan vanskelig være tale om afledning af „mule“: forbjerg.

noget norsk stednavn. I sagaerne er det især danske, som bærer navnet. I oldtysk findes Bovo, Buvo, svarende til dansk Bovi, og enkelte af de normanniske stednavne kan måske udledes af det tyske navn; men både fordi Beuville o. s. v. er så almindeligt i Normandiet og tillige fordi Boe og Bui forekommer oftere i Nordengland i stednavne som Boetorp (Norfolk), Buitorp (Yorkshire og Derbyshire) er der overvejende sandsynlighed for, at de fleste af de normanniske navne er danske. — Det samme som her er sagt om Beuville gælder Beuzeville, der findes på flere steder i Normandiet og med ældre former som †Boseville, †Bueseville. Boso er oldtysk mandsnavn, men Bósi var i gammel tid et meget almindeligt navn i Danmark og tildels Sverige, sjældent i Norge.

Langt snarere dansk end norsk er mandsnavnet Tófi, i „le Mesnil Tove“ (M), da Tófi var et så almindeligt olddansk navn (ofte i runestensindskrifter), men sjældent i oldnorsk. Jfr. Tovetorp i Yorkshire.

Som det ses af det foregående, kan en del af de som danske betegnede navne i Normandiet også være bårne af svenskere; men de historiske forhold og fraværet af ubetinget svenske navne tyder på, at dette kun i ringe grad eller slet ikke har været tilfældet.

5. Navne på *vile* af sandsynlig norsk-islandsk oprindelse.

Der er mulighed for, at enkelte af de i det foregående nævnte *vile*-navne kan være af norsk oprindelse, selvom der ikke findes omstændigheder, der tyder på det, og selvom sandsynligheden gennemgående peger i en anden retning.

Et *vile*-navn, der med en vis ret kan formodes at være af norsk eller islandsk oprindelse er Blonville (C), †Blunville 1108, †Blondiville 1198. I Landnáma og andre steder i sagalitteraturen nævnes „Blundr“ som norsk-islandsk tilnavn, således Blund-Ketill og sønnesønnen Ketill blundr („den blinkende eller missende“); endvidere „Póroddr Hrísa-blundr“, islænder, boende på gården Hrísar i Borgeffjordsyssel (Finnur Jónsson, Tilnavne i den islandske oldlitteratur, i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1907). En „Blundus“ nævnes i Domesdaybook, den af Vilhelm Erobreren istandbragte fortegnelse over jordejendomme i England.

Et Cosqueville (M), †Co(u)squev., nævnes hos Fabricius som mulig kommende af „Kolskeggr“ (islandsk tilnavn; Landnáma); men da man ikke kan komme den oprindelige form nærmere, må det vel stå hen som usikkert. Et „Cossebi“ kendes fra Yorkshire, Nordengland.

Et gammelnorsk mandsnavn †Valgarðr findes i et navn på -toft: Verguetot (SI), †Walgertot.

6. Navne på *bu* (*by*). Herunder en del navne på *beuf*.

bu, bue er lige så vel som den sjældnere form by at aflede af oldnordisk býr (olddansk form; i oldnorsk almindeligere „bær“). Det kan også i nogle tilfælde tænkes at være „bo“, oldnord. bú.

Så godt som alle de hos Fabricius nævnte normanniske navne på -bu (-by) har danske paralleler. Med „Bourguébu (C), †Borg(u)ebu,

†Borg(u)esbu, Carquebu (M), †Quierquebu, †Querquebu, Hadbue (SI?), Rabu (C), Tournebu (C og M), †Tornebu, Vinnebu (M)* jævnfør dansk „Borgby (skånsk) og Borreby, Kirkeby (Kirkeby ofte i Nordengland), Hadeby (Sønderjylland), Raaby eller Radby, Tornby, Vindeby (Sønderjylland, Tåsinge, Langeland, Låland)*. Med Kerby (Cherbourg, M) og Hougueby (på Jersey) sammenstil dansk Kærby og Højby. Ellevambue (SI) kan ligesom toft-navnet Ellevantot (SI) indeholde dansk „Ellevang“.

Sammen med bu kan omtales de mange navne på -beuf, der sikkert er af blandet oprindelse. De ældste former af „beuf“ er dels „bueh, buoth, bod, bued“, dels „bo, boe, bue, bu, bou“. Senere trænger „buef“ frem, sandsynligvis fremgået af formerne på th (bueh), der har sejret over formerne på bo, bu. Navne på -beuf findes i Frankrig også udenfor Normandiet. Formerne på d og th kan udgå dels fra oldtysk: oldhøjtysk †buoda, nyhøjtysk bude, dels fra oldnord. búð, gammeldansk „both“ (bod, hytte), støttet af ligelydende og beslægtede ord i keltisk sprog med samme betydning. Mærk følgende keltiske former: bod (kornisk og valisisk), bwh (val.), bot og both (gaelisk). Keltisk kan i mange tilfælde ligge til grund; men da så ofte første led i navnene på -beuf er et nordisk eller tysk ord (nordisk nærmest kun for Normandiets vedkommende), vil de kun delvis eller indirekte kunne forklares af keltisk. For adskillige af denne gruppes navne ligger i Normandiet ikke blot gammeldansk „both“, oldnord. búð, til grund, men sandsynligvis også gammeldansk „by“ (og „bo“). Til normanniske navne som „Daubeuf: †Dalbod, †Dalboe, Lindebeuf, Quillebeuf: †Kilebue, †Chilebue, Quittebeuf: †Guitebo, †Guitebued, Ribeuf: †Risbued, Tocquebeuf, Vibeuf: †Wibue(d)* haves paralleler i dansk „Dalby (nordengelsk Dalby), Lindeby? (Lindeballe, Linderup), Kildeby (også i Nordengland), skånsk †Keldabotha, Killeboda, Hvidby? nordengelsk Whithy (Yorkshire), Risby, Tågeby (vel af mandsnavnet Toki), Viby“.

boel, boelle, bel kan være dels oldtysk (oldhøjtysk „bothel, bodl“, hus), dels oldnord. ból, gml dansk „bol“. Longboel (SI) minder om jysk „Langballe“, men findes dog i en gammel form „Longgum Bothel“ (tysk).

7. Navne på *torp*.

Af de i Danmark så almindelige navne på *torp* (-trup, -drup, -rup) er der nu kun få tilbage i Normandiet med bevaret endelse: *torp*, *tourp(e)*. „*torp*“ som andet navneled er her på samme måde som „-by“ blevet fortrængt af „ville“ (og enkelte andre latinske ord, som †maissnillum, mesnil). At mange af de normanniske stednavne, som nu ender på -ville, oprindeligt må have endt på -by og -thorp, kan sluttes deraf, at de allerfleste danske landsbynavne, der har forled (personnavn) til fælles med de normanniske, og det er et ret betydeligt antal, ender på disse ord. Oftest forekommer „*torp*“ nu som usammensat navn i Normandiet: le *Torp*, le *Tourp*, les *Tourp(e)s*. *Torgistorp*, ældre navn for det nuværende „le Prieuré“ (Clitourp, M), svarer til dansk „Truelstrup“, af mandsnavnet Porgils. Forældede er nu også i SI navnene *Buketorp* og *Daltorp*, hvortil svarer danske navne som *Bukkerup*

(Fyn og Sjælland) og Dalerup eller Dalstrup (Jylland). Bevaret er navnet Clitourp (M), †Clitorp, †Clytorp. Også hertil kan der findes dansk parallel. Clitourp minder stærkt om „Kleitrup“ i Jylland; et andet nærtstående dansk navn er Klægstrup (Jylland). Sauxetorp (M) svarer til dansk (jysk) Saxtrup af mandsnavnet Saxi. I forbindelse med „torp“ kan normannisk Sauxe- med sandsynlighed forklares af det nordiske mandsnavn, skønt det ellers vilde ligge lige så nær at forklare dette forled som folkenavnet sakser.

Det er betegnende, at så at sige alle de bevarede sammensatte normanniske torp-navne har danske paralleler, medens der hidtil ikke har været noget tilsvarende norsk torp-navn at finde, navnlig ikke i Smålenene, hvor den langt overvejende del af alle Norges torp-navne findes samlede. Dog måtte en så simpel sammensætning som †Dal(s)porp ventes at kunne forekomme også i Norge.

torp-navne er yderst sjældne på det gammelnorske landområde i Nordskotland med øer. Af de to, mulig tre, på Shetland forefundne torp-navne klinger ét helt dansk, nemlig „Mandrup“.

8. Navne på *toft*. Ordet *tot* (toft) har holdt sig som efterled bedre end *torp*, *tourp*. De fleste af *tot*-navnene viser sig på grund af forleddene at være danske. Der findes et par norske (mulig et islandsk). Også en del tyske mandsnavne findes som forled. Følgende jævnførelsesliste vil vise overensstemmelsen mellem danske og normanniske toft-navne:

I Normandiet:

Appetot (E), ældre †Apletot.
 Artot (M).
 Beltot (C).
 Bitot¹ (C).
 Bonnetot (SI, M).
 Bouquetot (E), †Bochetot, †Boketot.
 Breitot (E), †Breetot, †Breietot.
 Butot (M), †Buistot. Butot (SI),
 †Buetot, †Buistout.
 Cartot (SI, to i M).
 Colletot, †Coletot (E).
 Ectot (SI, M), Équetot (E), †Esketot,
 †Esquetot.
 Épretot (to i SI), †Espertot.
 Etaintot (SI), †Staintot.
 Fritot (M).
 Fultot (SI), †Fuletot, †Fulletot, †Fole-
 tot. Foltot (C).

I Danmark:

Æbeltoft (Jylland).
 Aartoft (to i Sønderjylland).
 Beltofte (Jylland).
 Biltøfte? (Jylland).
 Bondetøfte (Fyn og Låland).
 Bogetøfte (Langeland).
 Bredtøfte (Sælland).
 Botøfte (Langeland).
 Kartøft[e] (Jylland, Låland).
 Koltoft (Sønderjylland).
 Essetøfte (Sælland).
 Espertøft (Sønderjylland).
 Stentøft (Nørre- og Sønderjylland).
 Fredtøft (Nørre- og Sønderjylland),
 Fredtøfte (Fyn og Sælland).
 Fultøfte (Jylland), Fultøfta (Skåne).

¹ Bortfald af l i det normanniske navn sandsynliggøres ved forekomsten af toft-navne som „Bitot, Gotot, Métot, Pitot“, der kan svare til dansk „Biltøft, Goltøft, Meltøft, Piltøft“.

Gotot¹ (M).
 Gonnetot (SI).
 Gretot (SI).
 Haïetot (M) (fransk „haie“, indhegnet jordstykke, græsgang, „have“)¹.
 Hautot, Hottot (SI, M, C). Hautot (E).
 Houquetot (SI), †Hoquetot.
 Houdetot (SI), †Hilditot, †Helditot, †Heuldistot, †Huldetot.
 Languetot (SI). Lanquetot (M).

Lilletot (E) og måske Litentot (SI).
 Martot (E, C), †Maretot og †Marretot (E).
 Métot (M)².
 Micquetot (SI); jfr. Miquetuit.
 Multot (M).
 Ontot (M).
 Outot (SI). Louvetot (SI), †Lupitot 1371.

Pitot (C)²; jfr. Pigard.
 Quintot (M).
 Raffetot (SI).
 Rotot (M). Routot (E), †Roetot 1195.
 Runetot (SI) (kan indeholde det oldnordiske mandsnavn Runi).
 Sassetot (SI), †Saxetot.
 Turretot (SI), †Touretot.
 Valtot, Vaultot (M). Valtot, Valletot (E).
 Victot (C), †Wiguetot 1198, †Wigetot.
 Villetot (M).
 Vréto (M).
 Yvetot (SI, M), †Ivetot (indeholder vel mandsnavnet †Ivi).

Goltoft (Sønderjylland).
 Gundtoft (Jylland).
 Grestoft? (Jylland).
 Havetofte (Sønderjylland).

Højtoft (Jylland, flere steder). Hoftoft (Lincolnsh., Nordengland).
 Hyldtofte (Låland). Hillestoft hos O. Nielsen. Hyllstofta (Skåne).
 Langtofte (Jylland). Langtofte (Lincolnsh., Nordengland).
 Lilletofte (Fyn).
 Martofte (Hindsholm, Fyn).

Meltofte (Låland).
 Møgeltoft (Jylland).
 Multoft (Jylland, Fyn).
 Onstofte? (Sælland).
 Utoft og Ulvetofte (Jylland). Normannisk †Lupitot er sandsynl. et latiniseret „Ulvtoft“.
 Piltoft (Jylland).
 Kindertofte? (Sælland).
 Ravntoft? (Jylland).
 Rotofte (Sælland) eller Rødtøft (Jylland).
 Runtøft (Sønderjylland), †Runætøft.

Saxtofte (Låland), Sassetofte.
 Thorstofte (Jylland, Fyn).
 Voldtofte (to på Fyn).

Vigtoft (Jylland, Fyn)³.
 Villestofte (Fyn).
 Vridstofte? (Sælland).
 Ivetofta (Skåne), †Ywætøfte. Eve-tofte? (Sælland).

Listen kunde forøges med lydligt overensstemmende navne, hvis sammenhæng er tvivlsom, da ligheden kan være tilfældig. Således „Noïntot“, der minder dels om Navntoft, dels om Nimtofte. Der findes

¹ Der findes et „Havetot“ i C; men dette kan være forskelligt fra „Haïetot“ og lydligheden med dansk „Havetofte“ tilfældig.

² Se anm. 1 s. 77. ³ „Vigtoft“ ligger ikke ved nogen vig, men inde i landet, og kunde da indeholde det gammeldanske mandsnavn Wigi, Viggo. Fabricius sætter normannisk „Victot“ i forbindelse med det samme mandsnavn uden at nævne noget om stedets beliggenhed. Men de meget gamle former †Wiguetot, †Wigetot tyder ikke på oprindelse fra oldnord. vik, vig.

ingen ældre former opgive for det sidstnævnte normanniske navns vedkommende. Af norske toft-navne, svarende til dem i jævnførelseslisten, forekommer i O. Ryghs Norske Gaardnavne endnu kun Haugtupt (Haugatupt).

En mængde navne på „toft“ indeholde, som man kunde vente, de samme personnavne som ville-navnene. Således i Seine Inférieure: Amon-tot, †Osmontot (Åsmund), Bennetot, †Bernetot (Bjørn), Bonnetot (Bóndi): også i M, Butot (Búi) [i M: Butot, †Buistot], Calletot (Karl?), E: Colletot (Kol eller Koll), SI: Clatot (Klang? Klak? jfr. Claville), Écultot, †Esculetot (Skúli), Hattentot (Hásteinn), Mantot (Manni? jfr. Manneville), Rafetot (Hrafn?), Regnetot (olddansk Regnar), Routot, †Routlot (Rolf), Servretot (Sigvard?), Turretot, †Touretot (Þórdr eller Þórir) — nordiske navne.

Eksempler på tyske personnavne er Ernald i Hernetot, †Ernoltot (Ernald har tillige været dansk navn), Herbert i Hébertot, Hubert i Hubertot, Rinbert i Rimbortot, Robert i Robertot. Sikkert er der flere, men manglen på ældre former for de nuværende stednavne gør det vanskeligt at konstatere det.

Af særlig danske toft-navne, det er: toft-navne i sammensætning med danske mandsnavne, kan i tilslutning til den foran meddelte jævnførelsesliste fremhæves Brametot (SI), af Bramr eller Brami. Dette mandsnavn findes oftere i danske stednavne, såsom Bramdrup, Bramstrup, Bramsby, Bramslev, Bramsted. „Bramr“ findes også på Krageholm runesten i Skåne. Det er ikke norsk og findes ikke i norske stednavne (Gl. P.).

Écrepintot (SI). Ældre former af dette stednavn er ikke overleverede, meddeles ialfald ikke hos Fabricius, som blot anfører selve navnet. Det må stå for ældre †Escrepintot, sandsynligvis udviklet af †Escherpintot. Med hensyn til omglidningen af „cher“, opr. kr, til „cre“ sammenlign f. eks. Ecré, som i det foregående (s. 62) er forklaret af oldnord. sker, skær (gennem former som †escher, †escre), Grémon af Geirmund, o. s. fr. Skerp meddeles som gammelt dansk mandsnavn i Reichenaulisten (11. årh.), og Skerping, „Scærping“, nævnes som tilnavn i SRD (Henricus Scherpius, Scærping). Samme navn indeholdes i stednavnet (egl. bækkenavn) „Scarpinbec“ i Yorkshire, Nordengland.

Selletot (SI), †Silletot, †Siletot, kan indeholde det gammeldanske mandsnavn Sølvi, svarende til norsk Sølvi. Cibrantot (M) må indeholde navnet Sigbrand, som i denne forbindelse kan være dansk eller nedertysk (frisisk). I norsk er dette mandsnavn nyere. Cappetot (SI) indeholder sandsynligvis det sjældne oldnordiske mandsnavn Kappi.

Bactot eller Baquetot (C), †Balchetot 1146, må i henhold til den ældste form afledes af det oldnorsk-islandske tilnavn og mandsnavn „Balki“, hvorom nærmere i det følgende under „Personnavne“.

Verguetot (SI), †Walgetot, må i henhold til den ældre form afledes af det gamle og tidligere helt almindelige norske mandsnavn „Valgardr“, så der kan her med grund være tale om norsk bosættelse.

Endnu kan nævnes Catertot (M), hvortil der findes en parallel i norsk „Kattatomt“ (Norske Gaardnavne III: Hedemarken), der af O. Rygh

tænkes at være et gammelt *Kattartomt. Dansk Katathorp og Katstrup forudsætter mandsnavnet Kati¹.

Flere normanniske navne på -tot svarer til danske på -torp og til dels -tved, f. eks. „Calletot, Clatot, Daustot, Maltot, Putot“, hvormed jævnfør dansk „Kallerup, Klarup eller Klastrup, Dagstrup, Maltrup og Maltved, Purup“. Med Coquetot (E) jfr. dansk Kogtved. Saboutot (SI) kan svare til dansk †Salbythorp (SRD).

9. Navne på *tuit*. Normannisk tuit er sikkert et fra tot forskelligt ord, da det allerede i meget gammel tid (fra c. 1100) findes skrevet „tuit, thuit (en enkelt gang: thwit)“. Jeg fremhæver dette her, da Storm var tilbøjelig til at slå ordene sammen. tuit kan næppe være andet end oldnordisk þveit, dansk „tved“, ryddet og opdyrket stykke land. Det findes i det gamle Danelag i Nordengland almindelig i formen „thwaite“, men i Norfolk findes flere gange et „tuit“ lige overfor „toft“. Medens ordet forekommer ret ofte allevegne på gammelt dansk landområde, er det derimod ret sjældent i de gammelnorske kolonilande: Nord-skotland med øer. På Shetland klumper nogle navne på twatt sig sammen i en enkelt egn på vestsiden af Mainland. Dog er „tveit“ almindeligt i navne på flere steder i det sydvestlige Norge; men det er kun i ringe grad overført til det omtalte vestlige landområde. I Normandiet forekommer det endnu temmelig ofte, og her kan ved siden af danske parallelnavne også fremdrages flere norske. Denne gruppe har forholdsvis flere norske paralleler at fremvise i Normandiet end nogen af de foregående.

Af navne på tuit med danske paralleler kan nævnes følgende: †Bornetuit (forældet), svarende til dansk Bornetved (Sønderjylland). Bractuit og Bracquetuit (SI), †Brachetuit, minder stærkt om dansk „Bregentved“ og nordengelsk „Brackenthwaite“. Longtuit (SI) er dansk „Langtved“ (alm.), nordengelsk „Longthwaite“. Også et norsk „Lange-tveit“ findes i Nedenes. Tontuit (C), †Tornetuit, er dansk „Tornetved“ (Sælland). Guituit (SI): Gultved? (Fyn).

Navne på „tuit“ med norske paralleler er: les Bottentuits (C), svarende til norsk „Bontveit“, *Botnþveit (af oldnord. „botn“, bund, her: dalbund); endvidere Miquetuit (SI), hvormed jævnfør norsk „Mykletveit“. Ronchetuit (SI) minder om norsk „Rongestveit“ (sandsynlig af mandsnavnet „Rognvaldr“) eller „Rondestveit“. Alle de her nævnte norske tveit-navne findes i Søndre Bergenhus amt.

Til Lintuit (SI) svarer både dansk Lindved (som landsbynavn for ældre †Lindtved), dels norsk Lindtveit og mulig Lintveit.

Sammensat med nordiske personnavne er: Blaquetuit (E), indeholdende „Blakki“ (et „Blakkstveit“ findes i Buskerud amt i Norge),

¹ Gustav Storm anfører et „†Butetot“ (form fra 1027). Butot i M findes efter Fabricius i en gammel form †Buistot, og et Butot i SI skrives †Buetot i 1207, så disse, ialfald det første, må være forskellige. Et mandsnavn Butti kan formodes i †Butetot — forudsat denne forms rigtighed — ligesom i dansk Butterup (se O. Nielsen).

Gonnetuit (hertil svarer dels dansk Gundetved, gammelt Navn for Selchausdal, Holbæk Amt, Sjælland, dels norsk Gunnetveit i Søndre Bergenhus' amt), Regnetuit (SI), sandsynl. af olddansk Regnar; jfr. Regneville og Regnetot. Turgotuit (SI), af „Porgautr“. le Tuit-Anger (E), †Tuit Ansgar c. 1180; af tysk Ansgar eller nordisk Ásgeirr. Dette navn findes tidligere skrevet både „Tuitum“ og „Tuetum“. Sammensat med tyske personnavne er „le Tuit-Hébert“ (E), †Tuit Herbert, og „le Tuit-Bénard“ (E), †Tuit Bernard.

10. Navne på *gard*. Navne på *gard* (gård, oldnord. garðr) er nu fåtallige i Normandiet. Ordet er sikkert ligesom to(u)rp blevet tilbagetrængt af tilsvarende romanske. Her findes flere danske paralleler.

I Eure findes et Epegard, tidligere skrevet †Alpegard (1199), og i Seine-Inférieure et Auppegard, †Aupegardium (1212). †Alpegard kan vel være opstået af et *Alegard ved omglidning af l, og et *Alpegard vilde ganske naturlig frembringe Aupegard. Det vilde da være samme navn som dansk „Abildgård“ (ofte i Jylland). Bigard (E), tidligere skrevet både †Bisgat (1147) og †Bigard (1219), kan være dansk „Bisgård“, af mandsnavnet Bisi (oldhøjtysk Biso). Mærk endvidere Digard (C), Hangard (M), Liégard (C), Lingard (M), Magard (C), Pigard (M) og †Peilegars (uvist hvor), Vingard (C), svarende til dansk „Diggård“ (Jylland), Hangård (Jyl.), Liegård og Lidegård (Jyl.), Lindegård eller Lynggård, Magård (Jyl. og Fyn), Pilgård (Jyl.) og Pilegård, Vindegård (Sælland)*. Étigard (SI), sandsynl. et ældre *Estigard, kan være dansk (jysk) Stigård.

Nordiske personnavne i Normandiet udenfor stednavne. Mange, vel de fleste, af de i de foregående navnelister meddelte nordiske mandsnavne findes i gamle normanniske diplomer, og adskillige af dem er endnu i brug i Normandiet som familjenavne. Jeg skal ikke gentage de allerede tidligere omtalte mandsnavne. Af sådanne, som ikke er nævnte i det foregående, men endnu er i brug, kan mærkes: Austin, †Aostin: oldnord. Øystein; Bauche: sandsynl. oldnord. (oldnorsk-islandsk) Balki (egl. tilnavn); sammenlign Blaché, sandsynl. af Blakki, Fauché = Fauque af oldnord. Falki eller oldtysk Falco, Fouché og Fouque af Folki eller oldtysk Fulco, Hache, sandsynl. af Haki. „†Balce“ nævnes i Roman de Rou. Berge, Bergue (Bergr, oldnorsk og islandsk). Erec (Erik). Gorm, Gome, Gurim (Gorm). Got, Gaudre (oldnord. Gautr? Got: Gauti, Gautr eller olddansk Gut). „Haugk“ (Fabr.): oldnord. Haukr. Hedin: oldnord. Heðinn. Raffin (Ravn).

I ældre diplomer nævnes desuden: Ale, i „Nemus Ale“ 1032. Oldnord. Ali og (olddansk) Alli. Algerius (Alfgeir). Arfast c. 1015: Arnfast og Arnfasti, gml dansk (og gmlsvensk) mandsnavn.

Arne 1198. Frodo 1093: oldnord. Fróði. Liot, „Vallis Liot“: oldnorsk-islandsk Ljótr, olddansk Liuti. Odlaiue (Benoît), kun nævnt som gæst i Normandiet: oldnorsk-islandsk Oddleifr. Ragnulfus 1080 (oldnord. Ragnulfr? findes også i oldtysk). Radulfus Sone, 1200: oldnord. Soni og Suni. Suenus 1080: oldnord. Sveinn. Den ældste normanniske form af dette navn er dansk, med bortfalden tvelyd.

Gorm (Gome, Gurim) i Normandiet er en afgjort dansk navneform (sandsynlig sammendragning af Goðormr). De hos Lind i „Norsk-isländska dopnamn“ anførte Gorm-navne bæres næsten alle af danske. Norsk bærer af navnet er Gormr Eiríks son blóð-øxar, også kaldet Guðormr. De tilsvarende gamle norske og islandske navneformer er Guðormr, Guðpormr, Guttormr. ð i „Guðormr“ vilde næppe være faldet bort i normannisk, da det findes bevaret i „Hedin“ (oldnord. Heðinn) og hærdet til t i „Gutmundus“. Allerede historieskriveren Dudo fortæller i sin Normandikrønne om en Gurim (ǝ: Gorm), som han gør til en broder af Rollo, Normandiets erobrere.

Knútr, Knud, har været og er endnu et almindeligt navn i Normandiet (nutildags som slægtsnavn). Det findes her i mange forskellige former: Canu(t), Kenu(t), Chenut o. s. fr., og er et afgjort olddansk navn, omtalt under Canouville.

†Balce, Bauche, er vel oldnorsk-islandsk „Balki“. Det er forefundet på Island, nævnt i sagalitteraturen, både som tilnavn og som virkeligt mandsnavn, og der er efter Lind også spor til det i et norsk stednavn (Balkarud).

Der findes intet sikkert eksempel på navnet „Olaf“. Det hos Fabricius s. 225 nævnte Olef er kun en sideform til Odlaiue, nævnt ovenfor. Heller ikke er der noget eksempel på navnet „Trond“, der findes ofte i det gammelnorske koloniområde i Nord-skotland. Fabricius anfører Austin, †Aostin som et særlig norsk navn: Øysteinn; men dette har også været gængs i Danmark i gammel tid — findes i to runestensindskrifter.

Kvindenavne forekommer meget sjældent, som Helle (Helga).

Et forholdsvis meget stort antal af de gamle, især i stednavne forekommende, nordisk-normanniske personnavne er de samme korte usammensatte navne, der træffes i danske runestensindskrifter fra denne periode, såsom: Áki, Alli (Áli), Api, Barni, Björn og

Bjarni, Bófi, Bói, Bóndi, Bósi, Bramr, Brúni, Fleinn, Fróði, Fullr?, Geirr, Gormr, (Gunn), Kári (Karri), Karl, det til Kati svarende kvindenavn Kátá (Kati på svensk runesten), Manni, Múli, Rafn (Hrafn), Rólfr (Hrólfr), Saxi, Sóti, det til „Sølvi“ svarende kvindenavn „Sólva“, Sveinn, Tófi, Toki, Ulfr, Uni.

Jeg har ved stednavnebehandlingen særlig taget sigte på personnavnene, som på grund af deres stærkt vekslende mangfoldighed synes det bedste middel til at kaste lys over en mængde normanniske stednavnes oprindelse og til at sondre mellem de forskellige nærbeslægtede folkeslag, som disse navne kan tænkes at hidrøre fra. Især gælder dette, hvor det drejer sig om at skelne mellem dansk og norsk. Der er også almindelige stednavnedannende ord, ved hjælp af hvilke lignende sontringer kan gøres. I indledningen er der gjort opmærksom på en del sådanne i større eller mindre grad stednavnedannende ord, hvorved man i mange tilfælde kan skelne mellem tysk og nordisk i Normandiet, tildels også indenfor tysk mellem saksisk og nordfrankisk. Jeg kom dér ikke ind på det mere indviklede spørgsmål om udsigten til på denne måde også at kunne skelne mellem de forskellige nordiske sprog indbyrdes, især mellem dansk og norsk, de sprog, som i denne forbindelse har størst betydning.

Der er en ikke helt ringe forskel imellem dansk og norsk i brugen af visse ord til at danne stednavne, og går man til de henholdsvis danske og norske kolonilande i gammel tid i England og i Skotland med tilliggende øer, så bliver forskellen mere iøjnefaldende. Fabricius berører dette forhold, idet han s. 208 i sin bog „Danske Minder i Normandiet“ bemærker: „At der slet ikke i Norm. findes noget stednavn på *bólstaðr*, *buster*, *bost* eller på *staðr*, *ster*, disse så hyppige norske endelser i Nordskotland, på Orknøerne, Hetland og Syderøerne, taler ikke for norsk nedsættelse i Norm., hvor det derimod vrimer på *bec*, *by*, *holm*, *toft*, *thorpe*, *tweite* o. s. v., netop de endelser, der ere så almindelige i det danske Nordengland.“ Han kunde have tilføjet *seter* (oldnord. „setr“, bosted, forskelligt fra „sætr“, sæter), hvoraf *ster* i de nævnte gammelnorske kolonier ofte er en sammendragning. Det er dog kun med et vist forbehold, at man kan tage „setr“ og tildels „bólstaðr“ til indtægt; „setr“ savnes i færøske og islandske bostedsnavne; „bólstaðr“ savnes på Færøerne, men findes dog på Island

usammensat og i en enkelt sammensætning (Breiðabólstaðr). De synes som stednavnedannende ord nærmest at tilhøre tidsrummet før den egenlige vikingetid og begyndelsen af denne. På den anden side kan man ikke helt se bort fra den kendsgerning, at de er så almindelige overalt i de tidligere norske kolonier i Nordskotland og på de skotske øer (meget almindelige også på Hebriderne). Af større betydning er det, at man i Normandiet ikke finder noget eksempel på endelsen *staðr*, *staðir* (plur.), nordskotsk (øerne indbefattet) *sta* og tildels *ster*, således som tilfældet er med „by, torp, toft, tved“; ti „stad“ er så hyppigt ikke alene i Nordskotland med øerne, men også på Island, hvor det er særdeles almindeligt, og det findes også på Færøerne, medens det savnes i det gammeldanske landområde i Øst- og Nordengland, til trods for at det findes i hjemlige danske stednavne — dog slet ikke så almindeligt i disse som i norske. I Danmark har dannelse af navne på „stad“, nu „sted“, sagtens hørt noget tidligere op end i Norge. Overfor indvendingen, at „stad“ i normanniske navne eventuelt kan være blevet oversat til romansk „ville“ eller andre romanske ord, som tilfældet er med så mange navne på „by, torp, toft“, kan fremhæves, at der dog er bevaret adskillige eksempler på disse tre ord, medens intet „stad“ er påvist.

Ordet *bekkr*, *bæk*, er sjældent på gammelnorsk landområde i Nordskotland (kun ét eksempel kendes fra Shetland), langt almindeligere på gammeldansk område i England. Dog må dets hyppige forekomst i Normandiet skyldes den omstændighed, at oldnord. *bekkr* her er faldet sammen med og har fået støtte i gammelnedertysk *bek*.

Af stor betydning for spørgsmålet om norsk indvandring i Normandiet vilde det være, om man i normanniske stednavne kunde finde ord som oldnord. *kví* (egl. indhegning for kreaturer) samt især *vágr* (bugt, vig, nynorsk: våg), og *gjá* (kløft, lille indskæring). „kví“ og „gjá“ er særdeles almindelige i nordskotske (indbefattet shetlandske, orknøske og syderøske) stednavne, „vágr“ almindeligt på øerne. Intet ord er i nordskotske stednavne langs kysten (øgrupperne medregnede) tilnærmelsesvis så almindeligt som *gjo*, *kløft*, *lille vig*. Man kan ved hjælp af dette ord følge nordmændenes fremtrængen. Påfaldende nok synes „gjá“ nu at være yderst sjældent i Norge selv (se Ross under „jo“). I Normandiet er ikke fremdraget noget eksempel på stednavne, indeholdende dette eller noget andet af de sidstnævnte tre ord.

NOGLE NORMANNISKE LYDFORHOLD

AF

ANDERS PEDERSEN

(Da den efterfølgende vægtige afhandling ikke vil være letlæselig for en del af tidsskriftets læsere, meddeles her et kort udtog af dens indhold.

Den rent lydlige undersøgelse af de normanniske navne kan give oplysninger, som på ejendommelig måde udfylder hvad vi ellers véd om den nordiske bosættelse. Den lærer således, at de indvandrede Nordboers navne undertiden blev tillæmpet efter de frankiske og saksiske, som allerede var indkomne i folkevandringstid. Således er Ans- en regelret gengivelse af oldn. Ás- (da udtalt med næselyd), men Os- er tillempning efter saksisk udtale; nordiske navne på -(v)ald optræder som frankisk-saksiske på -old.

Nogle navne er med urette henførte til den nordiske bosættelse: -fleur, -beuf, Boso, Dieppe; lydgranskningen viser at de må tilhøre den ældre indvandring. Om andre har man uden grund rejst tvivl: endelserne -holm, -toft og -tveit er nordiske.

Det er i person- og stednavne, den nordiske indvandring har sat sig spor. De sikre lånord udgør kun et lille tal; og det er urigtigt at spore nordisk udtale i det nuværende normanniske folkemål.

I en del tilfælde viser navnenes lydlige form at de stammer fra danske, ikke fra Nordmænd: -hulm (gl. dansk form for: holm), Thurstin (ligesom på vore runestene, ikke Thorstein), Stēn, Gēr, Gērlog, Ērik (ikke Stein osv.), Helge (med rent e, ikke Hælge). Derimod kan der — på grund af de nordiske sprogs ringe forskel dengang — ikke påvises navne som efter deres udtale må være bestemt norske.

Udg.)

De spørgsmål, som knytter sig til Rolv og hans fællers landvinding i Normandiet for 1000 år siden, falder dels ind under den almindelige historieforskning, dels under sprogvidenskaben. Den første gør de historiske kildekrifter til genstand for kritisk undersøgelse, den anden gransker de sproglige spor, som denne invasion

måtte have efterladt sig. Hvad det historiske vedrører må der især henvises til Johs. Steenstrups værk *Indledning i Normannertiden*, 1876 (= *Normannerne*, I)¹. Med hensyn til de sproglige spørgsmål må særlig 2 arbejder nævnes.

Den franske romanist Charles Joret udgav 1883 et skrift: *Des caractères et de l'extension du patois normand*; ved siden af den i titlen antydede undersøgelse af de nutidige dialektforhold i Normandiet søger forfatteren heri at påvise de efter-romanske elementer, der navnlig i stednavnene fremtræder i denne provins, og særlig forsåvidt de måtte antages at hidrøre fra den omtalte invasion. Man vil mod Joret som sprogforsker kunne indvende, dels at han ikke tilstrækkelig kritisk har vidst at skelne mellem den specielt skandinaviske indflydelse og den, som må hidrøre fra andre ikke-romanske sprogområder (såsom saksisk og frankisk), dels at han i behandlingen af lydhistoriske forhold undertiden begår metodiske fejl. Tiltrods herfor må det erkendes, at hans bog var et vigtigt tilskud til diskussionen om den nordiske indflydelse i Normandiet, rent bortset fra de positive oplysninger, den bragte om landets dialekt i nutiden.

I 1897 udgav Adam Fabricius „*Danske Minder i Normandiet*“, et arbejde, som allerede har krav på opmærksomhed ved den flid og den man kan vel sige enestående udholdenhed, hvormed forfatteren i mere end fyrretyve år — under ugunstige ydre vilkår — forfulgte det mål, han havde sat sig. For disse studiers skyld foretog Fabricius flere rejser til Normandiet — første gang 1855, sidste gang 1892. Skønt han i sin bog tilstræber en såvidt muligt alsidig behandling af spørgsmålet, er det dog øjensynligt, at de sproglige minder ikke mindst har været genstand for hans opmærksomhed. At forfatteren, som jo ikke var sprogforsker, på dette område ikke undgik hist og her at gribe fejl, vil vanskelig undre nogen, mindst den sprogforsker, som selv kender vanskelighedernes art. I almindelighed må det siges, at Fabricius — ligesom Joret og vel for en del under indflydelse af denne — medtog for meget som nordisk sprogstof. For den, som læser bogen med vågen lingvistisk kritik, er denne omstændighed forsåvidt en fordel, som den medfører stor sandsynlighed for, at der næppe er noget materiale af betydning, som ikke er medtaget.

¹ Desuden en udførlig drøftelse i danske og norske blade fra foråret 1911 (af A. Bugge, J. Steenstrup, Fr. Nansen o. fl.).

Ligeoverfor den omtalte tilbøjelighed hos Joret til at give den nordiske indflydelse for vid udstrækning var den norske historiker Gustav Storms indlæg fra 1886 (i norsk Historisk Tidsskrift, 2. R. VI Bd.) et heldigt korrektiv, omend Storm, som det nedenfor nærmere skal omtales, på visse punkter gik for langt til den modsatte side. For en række stednavnetypers vedkommende påviste han dog, at de fandtes, før end invasionen fandt sted eller udenfor dens område, og at de derfor ikke kunde komme i betragtning som nordiske.

Det vilde nu være rimeligt ved siden af denne almindelige historiske kritik som supplement at anvende en anden, en rent lyd-historisk; en sådan vil dels kunne yderligere stadfæste, hvad der ved den førnævnte historiske kritik kan udfindes, dels avgøre spørgsmål, som ikke ad anden vej vilde kunne besvares. I det følgende vil jeg give nogle eksempler på denne lydhistoriske undersøgelse, som ved spørgsmålets hidtidige behandling ikke — i hvert fald ikke med tilstrækkelig sikker metode — har været bragt i anvendelse. Herved må man være klar over, at den form, hvori et eller andet låneord til en given tid foreligger i et eller andet sprog, er bestemt ved to momenter: 1) de organiske substitutionsvilkår, som gør sig gældende på den tid, da ordet optages, og som bestemmes ved forholdet mellem de to sprogs lydsystemer på denne tid, og 2) de lydlovlige ændringer, som efter optagelsen er indtrådte i vedkommende sprog. Det første punkt giver anledning til at skelne mellem forskellige samtidige kilder til låneord α : de forskellige sprog, hvorfra ordene optages; ved det andet skelnes mellem forskellige kronologiske lag af ord fra samme kilde¹.

Et vigtigt navneelement er det som første led i adskillige personnavne forekommende *ans-*; navne af denne type findes i dokumenterne også hyppigt med (det etymologisk identiske) *os-*, og er tidligere bleven misforståede i forskellige retninger. Som ikke nordiske må vi her udskille alle former med *os-* (altså navne som: *Osmund*, *-ulf*, *-ger*, se Fabricius s. 225, 263). Forsåvidt dette *os-*

¹ Med hensyn til de gamle navneformer (fra 11. hdrår eller senere) har følgende kildeskrifter været mig tilgængelige: Magni rotuli scaccarii Normanniæ ed. Th. Stapleton, I—II (også udg. av Léchaudé-d'Anisy i Mém. de la soc. des antiquaires de Normandie XV—XVI), Cartulaire normand de Philippe-Auguste etc., p. p. L. Delisle (Mém. XVI), Antiquus cartularius ecclesiæ Baiocensis (Livre Noir), p. p. V. Bourrienne, I—II, samt Le Prevost: Dictionnaire des anciens noms de lieu du département de l'Eure.

forekommer i navne, der av andre grunde må antages for nordiske (som *Osbern*), må her foreligge „oversættelse“ til saksisk form; sådanne hybride dannelser er ikke ualmindelige på denne tid i England, hvor nordiske navne ofte — ved siden av deres lydlovlige form, — foreligger i „oversat“ skikkelse (se Erik Bjørkman: *Nordische Personennamen in England in alt- und frühmittel-englischer zeit*, 1910, s. 19 o. fl. st.). Vanskeligere er det ved navne av denne dannelse at skelne mellem nordisk og frankisk form, idet frankisk (hvorved her forstås nedrefrankisk) bevarer lydforbindelsen *ans-* uændret, således som det bl. a. ses av de talrige navne med dette forled i abbed Irminos jordebog¹. I de nordiske sprog var på den tid, som det her drejer sig om, *n* forsvundet i forbindelsen *ns*, hvorved foregående vokal forlængedes og nasaleredes: *ans-* > *ās-*. Når man stadig finder skrevet *ans-* (og ikke *as-*), også i gengivelsen av et rent nordisk navn som *Asketil* (*Anschetillus*), så behøver man ikke — som Storm (s. 250) synes tilbøjelig til — heri at se oversættelse til frankisk av den ovennævnte art. Skrivemåden med *ans-*, der efter almindelig oldfransk lydbetegnelse må læses *āns-* (ikke *ās-*), er den ventede organiske substitution for et hørt *ās-*, når man forudsætter, at oldfransk på denne tid havde nasaleret *a* foran nasalkonsonant, hvilket i forvejen er højst sandsynligt. (Når derimod *ās-* i de nordiske navne i England gengives *as-*, er dette lige så let forståeligt, idet engelsk ikke havde noget nasalt *a*). At der ikke findes noget tegn på nasalering i gengivelsen av de nordiske navne med *Tor-* (o: *Pōr-*) til forled, er ikke (som man av Storms bemærkninger anf. st. kunde tro) tegn på, at nasalering overhovedet manglede i den nordiske grundform, men er en simpel følge av, at fransk *o* foran *n* endnu ikke var nasaleret på denne tid, hvorfor et hørt *ō* kun kunde gives ved *o* (ikke ved *ōn*).

I navnene på *-ald* finder man mangfoldige gange denne udgang skrevet *-old*. Denne overgang er fremmed for de nordiske sprog, men kendes navnlig i oldsaksisk; dog må den også have kunnet forekomme i frankisk, idet den findes i abbed Irminos jordebog. Man kan derfor fastslå, at en form som *Tuoldus* (fra 1027, se Fabricius s. 227), hvor forleddet viser, at navnet er nordisk — er en hybrid dannelse, påvirket av saksisk-frankisk.

Med hensyn til vokalen *o* bliver der tale om de to vigtige stednavneelementer *-fleur* og *-beuf*, der av Joret (og Fabricius) er op-

¹ Polyptyque de l'abbé Irminon, p. p. M. B. Guérard.

fattede som nordiske, mens dette bestrides av Storm. Endvidere kan her nævnes personnavnet *Beuse*, der stofligt lige så vel kan være et nordisk *Bosi* som frankisk *Boso*. I alle disse tilfælde viser den lydhistoriske undersøgelse, at her ikke kan foreligge nordisk sprogstof. Skrivemåderne med *eu* repræsenterer nemlig ældre former med *ue* av endnu ældre *uo* (begge disse betegnelser forekommer i de gamte dokumenter). Men nu ved man, at overalt, hvor man finder *o* av germansk kilde gengivet i oldfransk ved *uo* ($> ue$), der har man at gøre med relativt gamle lån, hvorimod germansk *o* i yngre lån fremtræder som *o*. Storm havde således ret i at erklære de nævnte ord for ikke nordiske. Derimod var de positive bemærkninger, han knyttede hertil, ikke uangribelige. Således har navnene på *-fleur* (ældre *-fieu*, *-flu*) åbenbart intet at gøre med latinsk *-fluctus* (en form som *Barbaflucto* fra 1199 er øjensynlig kun „lærd“ latinisering av navnet *Barfleu*; se Joret s. 37 note 2), således som Storm (s. 244) alternativt formoder; se iøvrigt Fabricius' imødegåelse (s. 325). Det av Storm (s. 243) anførte *-bovium* som en mulig kilde til navne på *-beuf* kommer næppe i betragtning her, se Fabricius s. 324 f.

Foruden de her nævnte udelukker Storm endvidere stednavne, der er dannede med ordene *land*, *gate*, *bos(c)*, *ham*, *dale* og *hague*. Heri har han vistnok ret så vel som i at antage navne med elementerne *holm*, *lund* og *torp* for nordiske; for det sidstes vedkommende udtrykker han dog tvivl, hvad der imidlertid (se Fabricius s. 324) ikke synes at være nogen anledning til. Med hensyn til *holm* må jeg gøre et par bemærkninger. Det optræder dels som *homme*, dels som *houme* eller *houlme*, i hvilket sidste tilfælde *l'et* må antages at være uorganisk (indført fra skriften), da *l* i denne forbindelse lydlovlig skal svinde, hvilken lydlov er yngre end Normannertiden. Dette ord mente allerede N. M. Petersen at genfinde i endel navne, der nu ender på *-hou*, hvilken forklaring forkastedes av Joret (som antog det for at være identisk med vestnord. *köll*, se *Mémoires de la société de linguistique* V, 212), men hævdedes av Fabricius, som (s. 305) anførte eksempler på, at navne på *-hou* i ældre tid virkelig skrives *-hulmus* o. l., således *Quettehou*, ældre *Chetelhulmus* (1042). Når man har ment at burde forkaste sammenstillingen *-hou* = *holm* er det åbenbart av betænkelighed ved det bortfald av *-m*, som denne forklaring forudsætter. Et sådant bortfald er imidlertid meget vel muligt, idet forbindelsen likvida + *m*

ikke forekom i oldfransk udlyd; et *-lm* kunde derfor gengives på en av 2 måder: enten ved tilføjelse av et *-e* (d. v. s. *-ə*) efter *m*, altså *-holme*, eller ved bortfald av sidste konsonant, hvorved fremkom *-hol* (> *hou*). En nøjagtig parallel hertil foreligger i oldfransk *estor* < tysk *sturm* (se Mackel Die germ. elemente, s. 189).

Når Storm (s. 248 f.) forkaster navne på *-tot* og *-tuit*, har han avgjort uret. Hvad *-tot* vedkommer, er begge de av Storm anførte grunde gendrevne av Fabricius (ss. 313 f., 323 f.); med hensyn til *tuit* skal jeg bemærke følgende. Forudsætter vi en nordisk grundform *Pweit*, måtte denne i fransk gengivelse fremtræde som *tueit*; i yngre germanske låneord kan *ei* nemlig bevares, idet oldfransk på denne tid havde en sådan diftong (se Strassburg Edsformlens *dreit*). Herved måtte hele forbindelsen *uei* falde sammen med den oldfranske triftong *uei* (< førliterært *uoi*), som senere i francisk kontraheredes til *ui* (= moderne fransk *üi*, skrevet *ui* f. eks. *nuil*). Indenfor Normandiet gik udviklingen i forskellige retninger (såsom *iø*, *ie*, *e*, *ü* o. s. v. se Jorets bog s. 154 ff.), kun i den østlige del blev resultatet *ui* ligesom i francisk, men det er netop også i denne del av landet og kun her, at navnene på *tuit* findes, nemlig i landskaberne Caux, Vexin og Roumois (se Joret Mémoires etc. V, 222 og Fabricius s. 316 ff.). Hermed turde det være godtgjort, at *tuit* er identisk med det specielt nordiske ord *Pweit*, hvilket implicerer, at den tidlig oldfranske triftong *uoi* allerede i begyndelsen av det 10. hundredår (i hvert fald indenfor de pågældende egne) var nået til lydtrinet *uei*, hvilket man ikke ad anden vej vilde kunne påvise. — Når Storm (s. 248) fremhæver, at navnene med *tuit* kun kendes fra 12. og 13. hdrår, er dette i henhold til det her fremsatte uden betydning. Hans positive forklaring lyder (s. 249) således: „Ligesom *bosc* bliver til *bos*, *bois*, *buis*, kunde man antage baade *-tot* og *-tuit* for at stamme fra samme Ord, hvoraf *tuit* er den yngre Form“. Hertil kan straks bemærkes, at der under ingen omstændigheder vilde kunne sluttes noget av en henvisning til formerne for *bosc*-navnene og navnlig ikke, når man forklarer *tot* og *tuit* således, som Storm gør i det følgende: idet konsonantforbindelsen da ikke var av samme art. Når man ser, hvor yderlig kritisk Storm er, hvor det drejer sig om at antage nordisk sprogstof — og her som overalt er kritik jo kun av det gode —, er det mærkeligt at se, med hvilken letsindighed han opstiller forklaringer av den løseste art med romansk udgangspunkt. Da han vil gøre

det troligt, at *tot* og *tuit* i virkeligheden er det samme, skulde det dog synes fornødent for ham at anføre eksempler på, at begge endelser forekom i samme navn. Herpå gør han imidlertid intet forsøg, men fortsætter således: „I Picardie nær Amiens har jeg fundet det [d. v. s. *tot-tuit*] igjen i Formen Thoys; hvis Sammenstillingen er rigtig, synes det givet, at Navnet er frankisk eller romansk (= lat. *-tectum*?), ikke nordisk. Dog er jeg ikke sikker herpaa“. Som man ser, har Storm her ment at kunne støtte sin ubeviste og ganske usandsynlige antagelse av identitet mellem *tot* og *tuit* ved at identificere dem med et picardisk stednavn, om hvis oprindelse han intetsomhelst ved, men kun opstiller en formodning, som, hvis den var rigtig, vilde afgive det bedste bevis på sammenstillingens lydhistoriske uholdbarhed.

Endnu skal jeg nævne nogle ord, som man tidligere har anset for nordiske, og hvor der optræder et *ie* svarende til *iū* i det forudsatte nordiske stamord, således *Dieppedale* og *Dieppe* (se Fabricius s. 294). I sådanne tilfælde kan man imidlertid ikke hævde nordisk oprindelse. Det franske *ie* går her åbenbart tilbage til triftongen *ieu*, som er den regelmæssige gengivelse av germ. *eu* i ældre lån (se Mackel s. 127). Derimod gengives i senere tid det frankiske *eu* ved *eu* eller *eo* (således i Irminos jordebog). Et nordisk *iu* måtte efter alt at dømme gengives *eu* eller *iu*. (Om disse oldfranske diftonger se Suchier Altfranz. gram. §§ 22, 23).

Foruden den umiskendelige indflydelse, som den nordiske invasion i Normandiet øvede m. h. t. person- og stednavne, har man ment at kunne spore en sådan indflydelse i to andre retninger: dels gennem glosser av det almindelige ordforråd, dels i forskellige punkter av lydsystemet. I begge henseender har man dog betydelig overvurderet omfanget av den nordiske påvirkning, idet antallet av ord, som med sikkerhed eller overvejende sandsynlighed kan henføres til nordisk rod, er aldeles forsvindende, og den lydlige påvirkning, som man har troet at kunne opdage, viser sig på intet punkt at kunne stå for en kritisk prøvelse. Da de forhold, som i denne henseende har været fremdragne, for en del kan tage sig bestikkende ud ved første blik, skal jeg omtale dem nærmere.

Den omstændighed, at de nordiske kolonister i nogle generationer fastholdt deres hjemstavns mål, har efter Jorets mening med-

ført, at lyd, der var fremmede for landets romanske dialekt, for en tid fik indpas i denne, hvorved han synes særlig at tænke på lyden *P*. Herom siger han (s. 100): „On trouve par exemple, dans une charte de l'an 1015, *thesauri*, écrit avec un *th*, *tethauri*; à cette occasion, M. Léopold Delisle remarque, non sans grande raison, que „cette orthographe semble indiquer quelle était la prononciation du *th* en Normandie au commencement du XIe siècle“; elle montre que cette lettre de l'ancien norois, inconnue au latin et qui a disparu complètement des idiomes scandinaves modernes, s'était conservée quelque temps dans le dialecte normand, au moins dans les noms propres“. Det er altså Delisle, som er ophavsmand til den mærkelige forklaring av skrivemåden *tethauri*, hvorav Joret, som dog var sprogforsker, også har ladet sig narre. Hvis virkelig lyden *P* fra den av Normannerne talte skandinaviske dialekt var bleven anvendt også i Normandiets romanske sprogform, så måtte forholdet selvfølgelig blive av samme art som ved den indførelse av germansk *h*, der tidligere havde fundet sted i fransk som følge av Frankernes indtrængen i Gallien: den fremmede lyd kunde kun forekomme i sådanne ord, som den romanske dialekt optog fra den nordiske og som i deres nordiske form indeholdt den nævnte lyd, f. eks. i personnavne sammensatte med *Por-* o. l. Derimod kunde der jo aldrig blive tale om, at den romanske dialekt anvendte *P*-lyden i ord, der intet havde med den nordiske sprogform at gøre, altså i indfødte eller — endnu mindre — i latinske ord. Men fremfor alt: hvorledes skulde det gå til, at *P* indsattes i sådanne ord — ikke istedenfor en *t*-lyd, men istedenfor en *s*-lyd? Det vækker forundring, at Joret ikke har indset det absurde i denne tanke. For at give en rationel forklaring på fænomenet, må man naturligvis først spørge, hvorvidt digrafen *th* ellers i kilder indenfor det givne område kendes og, i positivt fald, i hvilken anvendelse. Dette spørgsmål er let besvaret; netop i normanniske kilder fra denne og senere tid forekommer *th* i stor udstrækning i intervokal stilling som udtryk for den lyd, der ellers (francisk) skrives *d*, og som historisk repræsenterer latinsk *t* i denne stilling, hvor det senere helt forstummede (f. eks. *amethe* < *amata*, nyfr. *aimée*). Det sidste stadium før konsonantens bortfald var spirantisk *ð*, og det var denne lyd, man vilde udtrykke ved digrafen *th*, som i denne anvendelse optoges fra oldengelsk. Men hvorfor anvendtes dette tegn for *ð*-lyden for intervokalt *s*? Dette forstås, når man erindrer, at latinsk *s* i

stemte omgivelser i fransk er blevet stemt, og da man jo i middelalderen (i Frankrig som i andre lande) udtalte latin med sit modersmåls lyd, måtte sonoriseringen selvfølgelig også gælde et lat. ord som *tesauri* (udt. *tezauri*). For dette stemte *s* havde den konventionelle skrivebrug intet særligt tegn, hvortil der også så meget mindre måtte føles trang, som det jo altid fremgik av selve *s*'ets stilling, om det skulde udtales med stemme eller ikke. Når man imidlertid — under særlige forhold — ønskede at give det stemte *s* skriftligt udtryk til forskel fra det ustemte, har man grebet til tegnet for *ð*-lyden, hvilket ikke kan undre, når man tager hensyn til, at de 2 lyd *ð* og *z* i virkeligheden ligger hinanden overordenlig nær m. h. t. dannelsesmåde og — som følge derav — indtryk på øret. Jeg skal her yderligere minde om, at latinsk intervokalt *d* i oldprovençalsk blev til *z* (*audire* > *auzir*); her foreligger altså en lydovergang (*d* >) *ð* > *z*. — Vi får altså her en positiv hjemmel for, at det franske intervokale *s* ved begyndelsen av 11. hydrår var stemt, hvilket er av ikke ringe interesse for fransk sproghistorie, da en overgang av denne art ellers er vanskelig at dokumentere. At en skriver har fundet anledning til i skrivemåden at udtrykke dette lydforhold, kunde opfattes som tegn på, at han havde talt et andet sprog ved siden av fransk (jfr. det i Arkiv f. nord. fil. XXIII, 80 udviklede), men sikkert er dette naturligvis ikke. — Et tilfælde av samme art som *tethauri* foreligger i det av Fabricius (s. 195) citerede *Othmund* for *Osmund*, idet sonoriseringen av *s* indtrådte her lige så vel som mellem 2 vokaler. Med hensyn til det av Joret (s. 100 note 3) fra 11. hydrår anførte *Cathburgus* (= *Cabourg*), der av forf. med urette forbindes med forleddet i det skånske navn *Kattarp* (< *Katathorp*), henviser jeg til C. A. Williams: Die französischen Ortsnamen keltischer abkunft (Strassbg. 1891) s. 49. I *Briothne* (f. *Brionne*), *Warethne* (f. *Varenne*), hvori Fabricius (s. 195) så udtryk for nordisk udtale, foreligger åbenbart forsøg på etymologisk skrivemåde av disse keltiske navne; om *Brionne* se Williams s. 40, om udgangen *-enne* smst. s. 9.

I den nordlige del av Normandiet, hvor den nordiske indflydelse jo særlig spores, har dialekten den pikardiske behandling av latinsk *c*, som på disse områder har holdt sig som *k*-lyd foran lat. *a*, medens det i francisk — og det derpå beroende franske rigssprog — er blevet assibileret til *ch* d. v. s. lyden *š*, oldfransk *tš*, f. eks. norm. *can* = *champ*, *vaque* = *vache*; nærmere herom i Jorets

bog. Underligt nok mener Joret (der selv har indlagt sig stor fortjeneste av det latinske *c*'s historie ved sit skrift *Du C dans les langues romanes*, 1874) i dette forhold at kunne se en påvirkning fra de nordiske kolonister (*Des caract. et de l'ext. du patois norm. s. 100 f. 172 ff.*). Men bortset fra, at et sprogs fastholden ved en lyd, som i en nabodialekt ændres, jo i sig selv er noget rent negativt og derfor ikke kan bruges som bevis på en udefra kommende indflydelse, — må det tages i betragtning, at den omtalte assibilerings *h* er flere hundrede år ældre end Normannernes bosættelse, som altså under ingen omstændigheder, positivt eller negativt, kan bringes i forbindelse dermed.

Medens man i alm. fransk udtale ikke hører det skrevne *h*, er dette i Normandiet tilfældet i låneord som *héron*, *honte* o. s. v. (men naturligvis ikke i ord som *homme*, hvor *h*'et forstummede allerede i vulgærlatin): også heri har man villet se et resultat av den normanniske invasion. Her er forholdet ligesom ved det foregående punkt: det er ikke en nydannelse, men fastholden ved det gamle; i disse ord har *h* jo nemlig tidligere været udtalt overalt på fransk område. Desuden er konserveringen ikke ejendommelig for normannisk dialekt, idet det samme gælder dialekterne i Saintonge og Lorraine (se Kr. Nyrop Gram. hist. I, § 487).

Om dialekten på la Hague (nordspidsen av halvøen Cotentin) oplyser J. Fleury (*Mémoires de la soc. de ling. V, 170*), at akcentueringen her minder om „germansk“, idet ord som: *contentement*, *éloigner*, *detourner* o. l. har to lige stærke akcenter, nemlig foruden den på sidste stavelse tillige på næstsidste. Dette har imidlertid intet med nordisk eller germansk akcentuering at gøre, men er kun en stærkere udvikling av den „sekundære“ akcent, som i mindre udpræget grad optræder også i rigssproget, se Kr. Nyrop Manuel phonétique du français parlé², § 139.

Endnu vil jeg omtale det spørgsmål, hvorvidt en lydhistorisk granskning av den her anvendte art giver holdepunkter for bestemmelsen av Normannernes avstamning indenfor det nordiske sprogområde, og i bekræftende fald om formerne snarest tyder på vestnordisk (ɔ: norsk) eller østnordisk (ɔ: dansk) dialekt. Ved en sådan undersøgelse gælder det naturligvis i høj grad at sigte det materiale, hvormed man vil operere, så at man kun inddrager sprogstof, hvis nordiske karakter er hævet over

enhver tvivl. Her kan først nævnes forholdene vedrørende *a*-omlyd av urnordisk *u*. Som man ved, er i de nordiske sprog et oprindelig tilstedeværende skifte indenfor paradigmet mellem former med og uden denne omlyd senere ad analogisk vej udjævnet og det i forskellig retning indenfor forskellige dialekter, men således at gennemførelsen av den omlydte vokal (*o*) må betegnes som vestnordisk, medens den ikke omlydte (*u*) sejrede i østnordisk; indenfor det danske område fremtræder dog former av begge kategorier, *both* : *buth* (et bud), *foghl* : *fughl*, *folk* : *fulk* (Valdemars Jordebog: *Wændlæfulk* = Vandfuld herred), *holm* : *hulm* (V. Jb. *Mæthæls hulm* = Middelsom herred; *Danahulm* i Runehåndskriftets landemærke) o. s. v. Med henblik herpå forstår vi nu de ovenfor omtalte moderne normanniske former: *homme* ved siden af *houme*; i det første går o tilbage til oldfransk *o*, der kun kan gengive formen *holm*, i det andet kan vokalen *ou* (o: u) udgå fra oldfransk *o*, som er den organisk nødvendige gengivelse av et hørt *u* i *hulm*. (Også ellers gengives det nordiske *u* ved *o*, såsom: *londe* < *lund*, *Gonnor* < *Gunnur*, kvindenavn). Eksistensen av et ældre lukket *o* i disse tilfælde vises av den i de gamle dokumenter hyppigt mødende skrivemåde med *u*, såsom *Hulmus*, *Torhulmus* o. s. v., idet *u* er normanniske håndskrifers sædvanlige udtryk for *o*. For det tilfælde, at nogen vilde forklare dette *o*, som hidrørende ikke fra kort *u*, men langt *ō* (*hōlm*), må det bemærkes, at en sådan mulighed ikke kan komme i betragtning¹. På vestnordisk område findes ganske vist en sådan forlængelse, men den er specielt islandsk og fra senere tid; at forudsætte den for norsk fra ca. 900 går således ikke an (se A. Noreen Aisl.-anw. gram.³, § 119,3).

De gamle fællesnordiske diftonger *qu*, *öy* og *æi*, der i vestnordisk bevarer deres karakter som sådanne, fremtræder som bekendt i østnordisk i de ældste håndskrifter som henh. *ō* og *ē*; de ældste spor av denne udvikling viser sig ved slutningen av det 10. hdrår. Når man kan påvise disse diftongers tilstedeværelse hos Normannerne på invasionens tid, er der altså endnu ikke givet noget svar på spørgsmålet øst- eller vestnordisk. Man finder således *qu* repræsenteret ved fransk *eu*; da dette imidlertid ikke foreligger hjemlet i tilstrækkelig gamle kilder til, at man med sikkerhed kan bestemme

¹ Mackel har derfor uret i sine bemærkninger (s. 28) mod W. Waltemath Die fränkischen elemente in der franz. sprache, s. 59; det ofr. *fōlc* kan ikke udgå fra et **fōlk*, men forudsætter **fulc*, således som W. mente.

den tilsvarende franske diftongs art i beg. av det 10. hdrår, bliver det usikkert, om vi har at forudsætte *qu* eller *öu* som nordisk grundform. — Derimod er det klart, at *öy* gengives ved *oi*, således i ordet „ø“ i sammensætninger: øen Jersey skrives i det 12. hdrår *Gersui* (Stapleton I, 25, 26), se iøvrigt Fabricius s. 296. — At *æi* på indvandringens tid gengaves ved *ei*, er allerede ovenfor ad teoretisk vej udledet av ordet *tuit*; i andre tilf. foreligger *ei* bevaret i skrivemåder i de ældste dokumenter (11.—12. hdrår), således: Soain, Magni rot. sc. Norm. II, 446; Geir, Fabricius s. 222, Staintot smst. 314. Men ved siden av disse eksemp. på bevaring av diftongen *æi* findes nogle tilfælde, hvor denne er undergået ændring; disse tilfælde er av dobbelt art: a) I personnavne, hvis sidste led dannes av *-steinn*, som: *Þorsteinn*, findes i østnordisk (svenske og danske runestene) tidlig former på *-stin* som følge av akcentreduktion i andet sammensætningsled; se for de svenske formers vedkommende Axel Kock Alt- und neuschwedische accentuierung s. 209 og Ad. Noreen Altschwedische grammatik § 124 anm. 4. Disse former genfindes i Normandiet, skrevet *-stin*, således *Turstin(us)* Ant. cart. eccl. Baiocensis I, 3, 30, 192, 195, *Tustin(us)* 69, 169, 188; *Tustin(us)* Magni rot. sc. Norm. ed. Stapleton, I, 16, 21, 41, 42, 43, 102, 105, se iøv. Fabricius s. 227. Hos Dudo skrives *Alstignus*; navnets forled er usikkert og varierer de forskellige steder, det nævnes, sidste led skrives derimod overalt *-sti(g)nus*¹ (ss. 130, 132, 133 i J. Lairs udg. i Mémoires de la société des antiquaires de Normandie XXIII). Medens man ikke av runeindskrifternes form kan avgøre, om *-stin* har vokalen *ē* eller *i*, tyder de normanniske skrivemåder avgjort på det sidste. Det må udtrykkelig bemærkes, at disse former ikke kan forklares som opståede på fransk grund, hvor en overgang av den art, som her måtte forudsættes, ikke forekommer. Når man finder former med *ei*, viser dette, at der også forekom ureducerede former, hvilket man også måtte vente. — b) I Normandiet findes to steder navnet *Heugueville* (se Fabricius s. 261); ved former, der er overleverede fra 11. og 12. hdrår, står det fast, at der foreligger sammensætning med det kendte personnavn Helge (eksp. på dettes forekomst se Fabricius s. 223). Dette specielt nordiske navn er opstået av et urnordisk **hailaga* (egl. = den hellige) med synkoperet midtvokal; medens det fælles nordiske *æi* (< urnord. *ai*) som oven-

¹ Om skrivemåden gn se W. Klahn Über die entwicklung des lateinischen primären und sekundären *mn* im französischen s. 42 note.

omtalt i det store og hele bevarede i vestnordisk, blev det under visse betingelser i før-literær tid til kort åbent *e*, nemlig når det efterfulgtes af konsonantforbindelser, og der tillige var bortfaldet en vokal lige efter rodstavelsen, således: *flestr* < **flæistr* < **flaistaz*, *helgi* < **hæilgi* < **hailaga* (se Kock Anschw. acc. § 117; Noreen Anw.-isl. gr.³ §§ 122, 123, Marius Kristensen Ark. XVII, 87). I et ord som *eldr*, ild (< urn. **ailidaz*), der lydlovligt skulde hedde **eilidr*, er nominativen omdannet ved analogi fra de synkoperende kasus: dat. *eldi* samt hele pluralis. Dette ord har både i oldsvensk (se Noreen Anschw. gr. s. 78) og i olddansk *ē*: osv. *ēleper* eller *ēldr*, i de ældste danske hss. *eeld*, *iæld* (ie < ē). F. Leffler, der — på grundlag av de svenske former i ældre og nyere tid — først behandlede dette forhold (Sv. Ldm. I. 7), antog, at i oldsv. et ældre lydlovligt bøjningsskifte **eilidr*—**ældi* var blevet ændret til **ēldr*—**ældi* med analogisk indførelse av synkopen i nominativ. Når han antog forskellig vokaludvikling (*ē*—*æ*), var det åbenbart med henblik på den oldnorske korte vokal; til forklaring av de faktiske svenske (og danske) former var det i hvert fald tilstrækkeligt at regne med *ei* > *ē*. Idet jeg nu vender tilbage til det franske *Heugue* < *helge*, minder jeg om, at oldfransk nøje skelnede mellem *ē* og *e* foran *l* + konsonant, hvilket viser sig den dag idag ved modsætningen mellem f. eks. *eux* (< *els* < *illos*) og *beaux* (< *bēls* < *bellos*)¹. Herav ser vi, at det norm. *Heugue* ikke kan gå tilbage til et oldnorsk *Helgi*, hvis *e*-lyd kun kunde blive fransk *ē*, og et **Hēlge* vilde blive > **Heaugue*, men forudsætter oldfransk *Hēlge*; her kan *e* kun forklares som gengivelse av et *ē*, grundformen er altså *Hēlgi*, der ved *ē* < *ei* viser sig som typisk østnordisk (dansk). Påvisningen av *ē* i dette ord har også derved interesse, at der her ikke er nogen mulighed for fremkomsten av et skifte *ē*—*æ*, idet ordet jo har synkope i samtlige kasus, og vi er således berettigede til at opstille en bøjning **ēlidr*—**ēldi*, uanset at monoftongeringen i de synkoperede former er ældre end i de ikke-synkoperede. For olddanskens vedkommende synes der i hvert fald ikke at være grund til at antage *æ* (< *æi*) foran stemte konsonantforbindelser. Hvad oldsvensk vedrører må det bemærkes, at navnene *Helgi* og det tilsvarende feminine *Helga* i det 9. hdrår er optagne i russisk, hvor de senere foreligger som henholdsvis *Oleg* og *Olga* (se Vilh.

¹ Med hensyn til disse forhold særlig for Normandiets vedk. henvises til J. Haas: Zur geschichte des *l* vor folgendem cons. im nordfranzösischen.

Thomsen: Ryska rikets grundläggning genom Skandinaverna s. 123); da den russiske lydovergang til *o* kun indtræder, hvor der foreligger kort *e*, fremgår det altså av de russiske former, at Helgenavnet allerede i 9. hdrår forelå med kort *e* i de dialekter, hvorfra Varægerne var udgåede. Muligvis har da oldsvensk i nogle dialekter sluttet sig til den oldnorske udvikling ($\text{æi} > e$), i andre til den danske ($\text{æi} > \bar{e}$), således som tilfældet ofte ellers ses at have været.

Også udenfor det her behandlede tilfælde synes imidlertid at forekomme tegn på overgangen $ei > \bar{e}$, som man kun kan komme udenom ved den udvej: at erklære ethvert sådant *e* for saksisk. Selv om man kunde tænke sig dette — i og for sig ikke meget sandsynlige — ved *Erec* (Fabricius s. 221) og kvindenavnet *Gerloc*, navnet på Rolvs datter (smst. s. 218), vilde man dog sikkert betænke sig på at anvende denne forklaring ved stednavnet *Stenville* (Fabricius s. 255, ældre form for nuv. *Étienville*, hvor forleddet er omtydnet efter det franske mandsnavn *Étienne*) eller det ovennævnte *Gersoi* (Jersey). Men selv om man ved disse nødhjælpsforklaringer bortskaffede alle disse tilfælde, vilde udviklingen av navnet Helge dog blive tilbage som et uudryddeligt vidnesbyrd om en tilgrundliggende østnordisk sprogform.

Fra lydhistorisk synspunkt kunde det ligge nær med henblik på det her udviklede at se et spor av den oldøstnordiske nominativform *mand-r* (overfor vestnord. *mandr*), en mand, i det *d*, der findes i landsnavnet *Normandie* så vel som i de talrige former på *-mandus*, der forekommer i ældre tid i sammensætninger (som: *Normandus*, *Falchmandus*, se sål. Magni rotuli II, 338. 409, 458, 555, CCLXX). Herpå tør man imidlertid ikke bygge noget, da et sådant *d* (*i*) også ellers optræder som tilføjet ved en analogi (hvorom F. Diez Gram. der romanischen sprachen³ I, 452, G. Gröber i Zeitschr. f. roman. philologie II, 495 f.).

København, 1911 Maj.

NAVNEFORSKNING

STUDIER OVER DANSKE STEDNAVNE

Johannes Steenstrup: *Indledende Studier over de ældste danske Stednavnes Bygning*. Vidensk. Selskabs Skrifter 7de Række, Kbh. 1909, 130 ss. 4°.

At indtrængende kendskab til vore stednavnes oprindelse og udvikling har betydning både i sproghistorisk og kulturhistorisk retning, vil vist ingen nægte. Prof. Steenstrup, der flere gange tidligere har behandlet hidhørende æmner, har nu yderligere beriget vor bogverden med ovennævnte „studier“. Og han fortjener i sandhed tak såvel for den indholdsrige stofsamling som for de medgivne ordforklaringer, hvoraf naturligvis ikke følger, at man i et og alt kan være enig med ham.

Ganske vildledende er forfatterens fingerpeg (s. 33) om betydningen af **jung**, når han, i henhold til Feilbergs ordbog (s. 57), henviser både til *gyng*e og til en *brøndjunge*. Sagen er, at *j* i dette ord hverken står for *gj* eller for *hj* (jf. Arkiv XI 197 nd.), så lidt som for *dj* (jf. Emil Madsen i Ano. 1863, 292 om „Jungshoved“ m. m.), men simpelhen for *lj*, således som det allerede er os iørefaldende ved Svenskernes udtale af deres „ljung“. I Ferslev sogn, Hornsherred (Sælland), ligger *Jongen* (med stød), der endnu er, eller i al fald for få år siden var, lynggroet; dertil hører da også *Jongdal*(sgården) i det tilstødende Krogstrup sogn; jf. „*Lillejung*“ d. e. Lillelyng“ på Svedstrup Mark, Ølstykke sogn (Ano. 1839, 375 øv.). Intet under i øvrigt, at den folkelige form har holdt sig på sådanne rent private steder, medens skriftsprogets *læng* for længe siden har sejret i „Lyngsherred“, „Lyngerup“, „Lyngby“, ja i selve plantenavnet „lyng“.

Ved „Junge“ i Ulvborg herr., Ringk. amt, bør det nærmere undersøges, om ikke selve den indfødte befolknings udtale snarest er *æ jæng*? Disse to punkter: den indfødte befolknings nedarvede udtale og tilstedeværelsen (eller fraværelsen) af stød (og af hvad dertil svarer i vore syd-mål og på Bornholm) bør overhovedet være genstand for nøje agtpågivenhed under fremtidige undersøgelser af vore stednavne.

At navnet nogle steder er flk. („Jungen“), andre steder ik. („Junget“), står vel i forbindelse med, at lyng netop hører til de ord, der — særlig i talesproget — snart behandles som fælles- snart som intetköns, alt eftersom de opfattes som arts- eller som masse- og samlingsnavne. Fælles for disse og flere stednavne med *jung*, ligesom for dem med *lung*, er bemærkelsen lyngmark, sml. skånske lov 4, 6.

Også *lung* (s. 35) kommer nemlig af *ljung*. Allerede i Pontoppidans grt. Danica (s. 226) læses: „*long* vel *lung* ericetum“, og formens slægtskab med „*lyng*“ er med rette hævdet af Em. Madsen (f. e. i Ano. 1863, 282), medens Läfler uden grund udtaler sig tvivlende i sin ellers så fortræffelige afhandling „Om v-omljudet af *i* framför nasal“ (s. 83 nd.). Overgangen fra *ljung* træder os tydelig i møde i den bog, som Bendtz 1820 udgav om Rønninge og Rolfsted sogne (i Østfyn). Deri (s. 112)¹ optrykkes en klage, fra begyndelsen af 17de hundredår, af alle Rønninge bymænd vedrørende „*liungitt*“ ved denne by, medens der senere, efter udskiftningen, meldes (s. 6, 41, 43) om „det såkaldte gamle *long*“ samt „Bjerne- og „Børremoselong“.

I Svend Grundtvigs Gamle danske minder II 218 fortæller Lars Frederiksen et sagn om „*lunget*“ ved Ryslinge, i syd for Rønninge og vedtegner: „et *lung* kaldes et uopdyrket stykke hedejord“. I Berl. tid. 1890 nævnes i morgennumrene 263 og 281 s. 2 „Flakkebjærg *lung*“ i det sydvestlige Sælland. Til Molb.s Dl. s. 336 er meddelt „Lunge“ som lålandske; men der tør vi trøstigt stryge *e*'et, siden Galschiøt i sin håndskrevne liste over lålandske ord, optegnede 1840—87 (Universitetsbibl. Additamenta 159 i 8°) har *lung*, som han oversætter ved tørvemose, med den vedtegning, at på mange lålandske moser „gror eller har der groet *lyng*, som ellers ikke findes på øen“.

Hvilket særeget slags *lyng*vækst der i hvert enkelt tilfælde er sigtet til, bliver det de urtekyndiges sag at drøfte. For resten er jeg med prof. Dyssel hos Molb. anf. st. og med prof. Steenstrup enig i, at der ved *lung* (da vist også ved *jung*) nærmest er tænkt på den fastere del af mosedraget d. v. s. på den mere engagtige, en smule højere liggende, strækning i mosens udkant, hvor *lyngen* i al fald havde holdt sig længst, og hvorpå man så efter tørveskæringen eller tørveæltningen „skruede“ eller „røjlede“ tørven, til den kunde køres hjem.

Lung er ingen „fordrejelse“ af *lyng* (Galschiøt), så lidt som „*lyng* er gået over til *lung*“ (Em. Madsen). *Jung*, *lung* og *lyng* er sideordnede, jævnbrydige aflæggere af *ljung*, og så længe de to første har tilhold i vedkommende egns folkesprog, kan der fornuftigvis ikke blive tale om at ombytte dem med „*lyng*“.

Det langelandske *Longelse* (Steenstr. s. 103) synes opstået af *Ljungæhals*. Hvorledes lader dette navn sig forklare efter stedforholdene?

Intet er vissere, end at forf. i den side 77—79 meddelte række af stednavne fra *Asp* til *Hesle* med rette opfatter *e* (opr. *i*) som afledselse. Sådanne intetköns navne på mindre samlinger (krat, lunde) af vedkommende træart har været vidt udbredte i Norden. Til hvad forf. anfører fra Eriks lov og fra Norge skal jeg blot føje henvisninger til de i Espersens ordbog s. 403 givne eksempler fra Bornholm, Skåne og Småland. Påfaldende er formerne „*Aspen*“ og „*Birken*“, begge fra Fyn. Tør de måske forstås som bestemthedsform i flertal², altså for så vidt i

¹ Også i Bjerger og Søgårds „vider og vedtægter“ I 291. ² Larsen „Holbeks amt“ I, 221 har *Birket* fra Holmstrup sogn.

lighed med det af Steenstr. s. 15 og 71 omtalte bornholmske „I Risene“, der på ægte Bornholmsk, ganske regelret, hedder „I *Risen*“? Utænkeligt var det dog ikke, at i det mindste den bornholmske form kunde nedstamme fra en gammel hf. i ental: i hrisinu (i krattet), sml. i Eriks lov 2, 42 „arr a *saræn*“ d. e. á sárinu.

Med hensyn til *Søstrup elle* (det udtaltes tydelig i to ord), som jeg mindes grant fra min tidligste ungdom, vil jeg bemærke, at således kaldtes den kun af fjærnere boende og, om jeg så må sige, i embedsstilen, medens det af de nærmest omboende altid nævntes *Elled*. Den samme ganske naturlige modsætning fremtræder i Bregninge sogn (Holb. amt) mellem „*Kaldred heð*“ og *Heden* og vil sagtens genfindes i mange lignende tilfælde, jf. nedenfor under Møst(-en).

Ved det tredje eksempel i rækken på -øde (s. 80 ff.) tillader jeg mig den bemærkning, at „Bjærnøftæ“ måske har været navn på noget af byens område (jf. *høvd* i Molb. Dl. og hos Kalkar), men ikke kan være selve bynavnet „Bjærn(æ)withæ“, hvorefter *Bjærnede* er regelret udvikling, ligegyldigt om forleddet er ejeform af opr. Bjarni eller af Bjorn. *Birket* på Låland findes tidligere skrevet „Byrkwith“ (Kok II 79 øv.); men i øvrigt er jeg ikke så betænkelig som prof. St. ved at gå ud fra en form på -with(æ), selv hvor en sådan ikke foreligger eller måske aldrig har været optegnet, f. e. ved *Ellede* på Røsnæs (Refsnæs). Af hidhørende navne har næppe noget forplantet sig til nutiden med et *v* i midten, uden sådanne, hvori forleddet endte med et *v*, der da fortrængte efterleddets forlyd. Når Bendtz i sit ovennævnte skrift flere gange (f. e. s. 5 og 52) omtaler „Elvede(t)“ som endnu levende stedsbetegnelse, oplyses dette formentlig ved den s. 112 gengivne gamle form „*Elffvedit*“, om hvis forklaring det her må være nok at henvise til Kalkar IV 963 b nd.¹.

I adskillige af ordene på -ed(e) er forleddet et trænavn, f. e. i Egede, Ellede, Lindet („1461 Lindved“), vel også i Lønned (af lön: hlynr); i andre er det navnet på en plante, der på navngivningens tid har været stærkt udbredt mellem træerne (withæ). Således i de mange *Löjet* (af *Løgved eller måske snarere Løgtvet) samt i det sælandske *Seved* („1370 Sewethe“) og det skånske *Söfde* („1624 Söffuede“), bægge stammende fra plantenavnet *sev* (skriftsprogets siv), hvis *v*lyd altså har holdt sig. *Bønved*, på Falster og Låland, er en udtaleform for *Benved*, sml. J. Tusch s. 85 og 301.

Ikke sjælden ser det ud til, at den afsnubbede form af *ede* er bleven opfattet som bestemt kendeord („—et“ udt. ed); når ældre former mangler, kan det derfor, som antydtes af forf. under „Eget“, blive tvivlsomt, om et stedsnavn hører hid eller er bestemt form af et Ege o. dsl. Sikkert er det at *tjörne* (s. 81 under Löje —) og *tykne* (s. 82 øv.) på Dansk kun fremtræder som intetkønsord på *e*, se Kalkar s. 404 og 410. Det sidste er da enstydigt med et *tykke* (tykning i en skov eller et krat),

¹ Hvorledes det forholder sig med Vedel-Simonsens *Elvedgårds* navn, tør jeg ikke afgøre. Af Fynboerne kaldes den *Ilveg-*; men selv holdt han jo på „Elleved“ (gårdens historie I 26 f.).

der bl. a., med den sædvanlige overførelse af ejeformens *s* på den følgende medlyd (i Holmstrup o. s. v.), er bevaret i det sælandske bynavn „Ølstykke“. Herom er jeg enig med Ein. Madsen (Ano. 1863 s. 251); men forleddet kan umulig komme af Olaf (Ano. 1838—39 s. 358 og 1863 s. 266): det er ligefrem en stedlig udtale af *ulv* (Kryger i Blandinger I 357 jf. Arkiv XI 189 anm. 3), her snarest at forstå om selve dyret, ikke, som i andre stednavne, om en efter dette opkaldt mand.

Et mere kildent punkt er det om **Møst(en)**. Det mig fra min tidligste ungdom hjemlige „Møsten“ i Butterup (af udensogns folk også kaldt „Butterup Møst“) stod for selve sogneboernes bevidsthed som navn på en byens udmark, i modsætning til hjemmemarkerne ved og omkring den endnu væsenlig sammenbyggede by. „Ude i Møsten“ boede flere husmænd — en enkelt førte kendingsnavnet „Møstejohan“ — i „Møstehusene“ (sml. Mist- eller Mysthusum i Nordslesvig: Steenstr. s. 63); men desuden havde, efter fællesskabets ophævelse, hver „bunde“ (gårdmand) sin „Møstelod“, af ham omtalt som „vor Møst“ og af os andre kaldt f. e. „Holgers (Holger Nielsens) Møst“. Går vi tilbage til mark- og matrikelsbøgerne (i Indenrigsministeriets arkiv) fra 1680erne, ser vi i markbog nr. 248, at Butterups 3 vange da hed: Skovvängen, Heslevådvängen og Møstevängen (i nr. 254 skrevet „Mistvängen“), den sidste åbenbart svarende til „Møsten“, der dog ganske vist ikke er en vilkårlig afstumpning af sammensætningen.

I lighed hermed har Holmstrup sit „Møsten“ (nok omfattende „Store og Lille Møst“), svarende til „Mistevängen“, der i matrikelbogen (nr. 204) nævnes som den sidste af byens 3 vange: Bredev., Lillev. og M.; men der er rigtignok den forskel, at medens der i Butterup Møst i det 19de hundredår ikke fandtes nogen trævækst, der fortjente navn af skov, og medens det synes tvivlsomt, om bøg og eg nogen sinde har vokset der, så trivedes netop disse to udmærket i Holmstrup Møst, se J. H. Larsen, Holbeks amt (1832) I 221, hvad der dog sikkert for en stor del hænger sammen med, at denne Møst = Mistevängen 1730 var lagt ind under den da oprettede hovedgård Dønnerup (en tid kaldt Bentzonslund). Under alle omstændigheder har denne møst aldrig udelukkende bestået af bøg og eg: Larsen har desuden „underskov“ og navngiver to ret store „enge“: Nörre mose, altså oprindelig en mose, og det ovenanførte „Birket“, altså opr. et birkekrat, og ved Matrikuleringen omtales en „Tyrejords eng, som ligger til al byen“ (d. e., som det andetsteds udtrykkes: „som samtlige bymændene ere lige gode om“). En kommunal rangsperson som bytyren lod sig jo ikke spise af med svineføde! Dog, selv om det var påvist, hvad det ikke er, at alle stederne med *mist* eller *møst* i navnet er eller har været overvejende bevoksede med bøg eller eg, var dermed ikke bevist, at dette ord er ensbetydende med olden, lige så lidt som der af den kendsgerning, at der på *et sned* gror skovtræer (Molb. DI. s. 527) tør drages den slutning, at dette ord betyder skov, ikke skråning (jf. i øvrigt Kok II 363 og Steenstr. s. 42).

Men hvad betyder så *mist*, *møst*? På forhånd kan vi se bort såvel

fra Larsens forklaring: af „familienavnet Must, Most“ som fra Koks: af isl. *mistr.* (ik.), fris. *mist* d. e. tåge. Mere fristende, og derfor mødt med velvilje af prof. Steenstr. (s. 36), er oberst Madsens formodning, at *Møsten*, set i belysning af det „angelsaksiske“ *mæsten*, alligevel falder ind under begrebet *olden*, — et ord, han i øvrigt sammenblander med det fra oldn. *vǫllr* stammende *old*, i bestemt form *olden*, hvorfra det netop bestemt må holdes ude¹. Vildledende er også den umiddelbare sammenstilling af *mæsten*, der oversættes *olden-græsgang* (= *mæstland*) og *Møsten*; thi i det første er *-en* afledselse, i det sidste bestemt kendeord. Og holder vi os til selve forleddene: *mæst* d. e. *olden* (eller i al fald *bog*) og *møst* (af *mist*), kommer vi til den urimelighed, at nogen skulde være faldet på at kalde en jordstrækning f. e. *æble* (eller *æblet*), fordi der på den engang har vokset mange abilder (æbletræer). *Æbeltved* (1384 „æblætweþ“, ved Matrikuleringen „Ebbeltved“) kaldtes endnu i forrige hundredår, skönt gården, efter at være inddragen under Løvenborg, officielt var omdøbt til „Severinsminde“, af menigmand altid *Æwltved*, aldrig *Æwle* eller *Æwled*! Desuden: efter den as. *mæst* og oht. *mast* tillagte oprindelse (Arkiv VII 172 nd.) måtte ordet på nordisk grund snarest haft *ælyd* (se Noreens Urgerman. *judlära* 1890 s. 12), ligesom den dag i dag både i Engelsk og Tysk; men til en sådan form findes, mig vitterligt, intet spor i Norden; ti fra oberst Madsens hentydning (Ano. 1863 s. 231 nd.) til *Masneda* tør vi se bort (sandsynligere er O. Nielsens forklaring som engskråning i Bland. I 178). Dertil kommer, at overgangen af et sådant oprindeligt langt *a* (det samme gælder for resten om *æ*) i en trykstavelse til *kort e* (hvoraf siden *kort ø*) må stemples som aldeles umulig. Vi Nordboer trænge jo heller ikke til denne „fede“ bid, idet vi udmærket kunde nære os med vort ældgamle *olden* (*aldin*, *aldæn* o. s. v., upåtvivlelig beslægtet med uds. *ala*).

Kun én udvej til opklaring af vort *Mist* (*Møst*) står os da åben: at følge det ved uds. *miste* uddybede spor. I gammelt Vestnordisk svarer til dette uds. i sin oprindelige form *missa* to navneord, et af ha., *missir* og et af hu., *missu*, bægge, som det synes, næsten enslydige udtryk for skade, tab (jf. Fritzner²). I Østnordisk møder os en lignende dobbeltform med fælles betydning; en hanköns „*misst*, förlust“ fra Vesterbotn (Rietz), altså vel oprind. i nf. **mistr*, og en hunköns *mista*, bevaret i sammensætningerne „mande- og glædesmiste“ i to danske ligprædikener fra 1680 (Kalkar III 26 b)². Særegen for østnordiske sprogarter (f. e. Skånsk, Bornholmsk, Sæländsk og Falstersk) er den begrebsafskygning af hunkönsformen, som indtræder, når talen er om visse fejl ved garnets vinding og vævning (se V. S. O. jf. Rietz), om „mister“, d. e. oversprungne stykker, på en malet væg eller om at „lægge møster“ på ageren, når f. e. plovmanden, harveren eller såmanden af vanvare lader noget jord ligge ubearbejdet, eller når kreaturflytteren lader uafgræssede strimler henligge

¹ Ordet er rigtig forstået hos Kalkar III 282 f.; *old* er — sv. *oll*, *äll*, se f. e. Hofs vestgotiske sproglære s. 219 og P. Möllers hallandske ordbog s. 138 og 212 og DSt. 1910 s. 134. ² Om vestjysk „Mist, tab (af kreaturer)“, Feilb. II 596) er oprind. ha. eller hu., må lades uafgjort.

mellem „töjrslagene“. Hvad til syvende og sidst stednavnet *Møsten* angår, så har jeg været slemt på afveje, da jeg i Tidskr. f. fil. og pæd. VII 98 slog det helt sammen med bestemt form af fællesnavnet *møste* = det lige omhandlede *miste*. Sagen er, at *Møst-en* har enstavelses-, *møste-n* derimod tostavelsestryk på forleddet¹, — det vil sige: det første er udgået fra ha. **mistn*, det sidste fra hu. *mista*. Skönt altså *Møsten* var draget ind under trevangsskiftet, særtagnes den som ved sin fraliggenhed, der kunde medføre en og anden ulæmpe, faldende uden for den egenlige bymark.

Overgangen af kort *e* (,i⁴) til kort *ø* er vel kendt i vore almuesmål; i uds. *miste* („mystæ“ alt i E. l. 3, 23) spores den lige fra Bornholm til nogle steder i Jylland (Feilb.); kort *o* for dette *ø* i „Mosteskov“ ved Fåborg mangler ikke sidestykker i Fynsk: i Assens egnen har jeg hørt *bøste* for børste, fra Ryslinge er opgivet *mølle*, o. s. v. — Hedder det ikke *Bredmiste* (ved Svendborg) når navnet bruges uden sammenhæng med skov? Spørgsmål for øvrigt, om dette *e* i forleddene *Miste*-, *Møste*- er blot bindelyd eller tør føres tilbage til ejef. ar, ær, æ.

Med priselig varsomhed udtaler forf. sig (s. 50) om „flækken **Höjer** udt. Høvver“. Jeg for min del har længe været på det rene med, at denne dobbelthed i formen viser tilbage til et no. *høgð*, der af nogle afstumpedes til *høg*, af andre til *hød* (sml. Sdrwll. under „höghþ“), hvoraf så udviklede sig henholdsvis *höw* og *höj*, medens Friserne holdt på henholdsvis *g* og *d* (Lyngby Om Nordfr. s. 47 anm. 2). Vanskeligere bliver forklaringen af endelsen i Höwer og Höjer. Er *e* måske blot halvydstegn og *r* oprindeligt navneformsmærke (r)? Vi udtaler vel alle Höjer (og Daler?) med stød, og i sin ypperlige afhandling om den musikalske akcent i Østslavisk meddeler Nic. Andersen (Dania IV 79 nd.), at byens navn der lyder *höwd* med akcent 1 d. e. enstavelsesakcent, hvad der unægtelig kunde friste en til deri (sml. *mawə* d. e. mager s. 67 nd.) at søge en opr. enstavelsesform. Men dels ved jeg — desværre — ikke, hvorledes Höjer (Höwer), så lidt som Daler, i den nævnte henseende udtales i selve dets hjemegn, dels vilde det være alt for voveligt, om der end måske engang har været et **høgðn*, at tænke sig dette r afspejlet i det foreliggende „er“. Kan det da tages som flertalsmærke (opr. -*in*)? Efter de af prof. St. fremdragne sidestykker, der har adskillige jævnbyrdige Norden over, er der for „Daler“s vedkommende næppe noget i vejen derfor, i sproglig henseende ej heller for „Höjer“s. Kun hvis trænerforholdene virkelig taler herimod, må vi ty til det af Kok foreslåede -*ør*, eller måske til *vær* (ver)?

At -**um** (s. 54 ff.) i mange tilfælde, hvor naturforholdene klarer meningen, er den gamle hensynsform i flertal, oprindelig, ligesom i Norsk, styret af et forved stående forholdsord, derom samstemmer jeg fuldstændig med forfatteren. Derimod er jeg ikke med ved hans forsøg (s. 74 f.) på rent at bortforklare det -*hem* eller *heme*(æ), som af og til stikker frem i

¹ Sml. mine hidhørende udtalelser i Arkiv XIII 82; man behøver sandelig ikke at være født Jyde (jf. Dania IV 232 f.) for både at gøre og høre denne forskel.

de anførte stednavne. At middelalderens munke drev et syndigt spil med i spidsen af nordiske eller latinske ord at lade et *h* optræde som snyltegæst, beviser ikke uden videre, at dette bogstav også i *hem(e)* er en intetsigende påhængsfigur. Snarere kunde man undres over, at det her endda viser sig så ofte, som det gör; ti fra ældgammel tid ytrer der sig i nordiske skrifter en udpræget lyst til netop at udelade *h*, når det stod forrest i et som efterled i en sammensætning indtrådte ord. For ikke at tale om to. *fræls* (af frihals) vil jeg fra Danskens område minde om et par eksempler: *landirdi*, godsforvalter, på den jyske Egåsten (fra begynd. af 11te hundredår), *ælskugh*, elskov, i fortalen til J. l. og *likum* eller *likomæ*, legeme, i vore ældste lægebøger.

Heller ikke endelyden i *hemæ(e)* er nær så betydningsløs, som forf. giver det udseende af. Tværtimod: dette (*h*)eme har sproghistorisk vigtighed derved, at det — i forbindelse med tilsvarende fremtrædelser på andre områder (Sdrwll. I 482 b, Kok i Arkiv XII 89), deriblandt vort „ha(ve) hjemme“ etsteds — lærer os, at *hem* i Svensk og ældre Dansk (ligesom *heim* i Færøsk) er udrundet af oldn. *heima* og netop derfor er intetköns, altså ikke må forblandes med *heimr* (verden), hvormed det løber i ét endog for N. M. Petersen (N. t. f. oldk. II 83). Da det fremdeles står fast, at også *e(æ)* ofte er blevet *u* for ved *m* (jf. Bland. I 190), kan et *-um(m)e* meget godt pege tilbage på et *-(h)eme*.

Det ved forkortning fremkomne *hēm* blev jo genstand for yderligere udvikling. Vistnok omtrent samtidig med, at tvetyden „ei“ blev til langt *e*, opstod nemlig på samme grundlag en fordunklet og bredgjort lyd, som i almuesmålene holdt sig til nutiden, og der tidlig opfattedes som og betegnedes ved „*ie*“ eller „*iæ*“¹. I Eriks lov står begge former jævnsides, idet der én gang (1, 33) skrives „heem“, to gange (2, 21 og 68) „hiem“; ti at det sidste skal læses efter bogstaven, tør man slutte af bio. „hiælt“ (2, 38), der endnu lever i sprogarten. Medens i skriftsproget det rene *e* ellers overalt holdt stand, er det derimod, som bekendt, i no. *hjem* og de dertil hørende biord helt igennem bukket under for det fra det, om jeg så må sige, mørke *e* udgæede *jæ* (*je* f. e. i Bornholmsk, *jī* f. e. i Angelsk), en form, der sandsynligvis har været gængs i talesproget en rum tid, inden den fik lov at slippe ind i skriften, hvor så *h* i Østdansk og Sønderjydsk måtte være „stumtjæner“. Da det her omtalte lydskifte åbenbart hænger sammen med ordets som led i en sammensætning svækkede egenvægt, ligger det nær f. e. i „Gudium“ at føre efterleddet *jum*, gennem *jem* og *i'm*, tilbage til (*h*)eim, medens det naturligtvis forholder sig ganske anderledes med *jum* f. e. i det *stedjum*, der efter O. Nielsen skarpsindige udvikling (Bland. I 341 f.) danner udgangspunktet for vort „Stevens“. Det af ham opstillede „*Stethjaheim“ forekommer mig dog at have et lidet folkeligt præg; snarere har man glemt, at „stedjum“ var hf. af *steðjar* og så dertil uden videre føjet *næs*. I „Næsium“ (s. 63 under Nissum) er *j*, som hævdet af forf., atter af en tredje støbning. Løjlighedsvis, men kun altfor sjælden, gives oplysning om den pågældende befolknings udtale

¹ Sml. i øvrigt Jespersen i Dania I 59.

af stednavnet (se under Hygum, Ome, Sem, Tim). I sin jyske sproglære s. 54 bemærker Varming, at Ådum (= Oddum) og Lydum udtales *Ajum* og *Lyjum*. I det første navn svarer *j* regelret til *dd*, og her er vel næppe tænkt på noget personnavn; mere tvivlsomt stiller det sig med Lydum (Steenstr. 63 og 73 jf. O. Nielsens navnebog s. 62 øv.).

Når forf. s. 73 tillægger *Gudum* „lang vokal i forstavelsen“, så ved jeg ikke, om dette just holder stik alle vegne; derpå lægger jeg liden vægt: oprindeligt har selvylden sikkerlig intetsteds været lang. Men hvad betyder da disse bynavne med Gud—? Ja, for så vidt de optræder med *um* som efterled, tvivler jeg ikke om, at de er aflæggere af et oprindeligt (Gød- eller) **Guduheima*, efterhånden afstumpet til *Gudeim(a)*. At der med dette *Gudi* menes hvad vi nu udtaler Gode (*o* opr. „åbent“), er så meget vissere, som endnu i det 9de hundredår 3 runestene, de to (Helnæs- og Flemløsestenene) i det sydvestlige, den tredje (Glavendrupperen) i det nordøstlige Fyn, navngiver to sådanne forstandere for hedenske templer (hof) med tillæg, — hvorom henvises til Wimmer, — der hjæmleer hver *Þnþl* sit bestemte myndighedsområde. Når nu Gude er indlemmet i et bynavn, har dette næppe sin grund i, at byen er grundlagt af en eller anden Velærværdighed, men snarere i, at den ene Gode efter den anden på embeds vegne har haft sin bolig der, sagtens fordi homet lå i nærheden. Hermed stemmer „Guthælef“ i Skåne (Lundgrens intyg s. 10), medens „Guderup“ ved Næstved er af en langt senere støbning, hvis forled af O. Nielsen med rette er henført til personnavnet Guti.

Vender vi os til de senere udviklinger af efterleddet (h)cim(a), møder os straks en mærkelig dobbelthed i formerne. Fra „Gudum“ ved Ålborg vil det være forsigtigst foreløbig at se bort. Så længe det nemlig ikke er påvist, at denne form er ældre end dens medbejler „Guding“ (skrevet med th), får vi vel forudsætte den modsatte overgang: af *-ing* til *-um*, jeg tænker under påvirkning af de mange omliggende stednavne på *-um* (Vadum, Fleskum, Hellum); i „organisk“ forbindelse med hinanden kan de to endelser jo ikke have stået. Sml. Sig. Nygård i Bland. II 90 og Steenstr. s. 92. Medens vi slipper næmt over det andet jyske Gudum (ved Lemvig), der kun møder med én ældre form *Gudum* (th), stiller det sig anderledes med dets navnefæller i det sydøstlige Fyn og ved Slagelse. Ved et så ældgammelt navn kan det dog ikke undre, at det fynske **Gud(ah)eima* i Valdemars jordebog er blevet *Gudum*. Så længe her intet „Gudjum“ er opsporet, tør vi gå ud fra efterleddet *-emæ*, hvis lange *e* i tidens løb forkortedes og siden blev til *u*: *Gudume*, en form, der sikkert også har været gængs på jordebogens tid, da den findes skreven 1380 og da dens endelse har forplantet sig lige ned til nutiden. Også ved sit *ð* („th“), der senere blev til *d*, får denne form sproghistorisk værd. At nytidens Fynboer, hvad de jo i øvrigt ikke er ene om, nærer „en sand rædsel for det åndende d“, er vide kendt; men at denne uvilje ikke er nedarvet fra arildstid, fremgår efter min mening med sikkerhed af den kendsgerning, at i de af Wimmer behandlede fynske runeindskrifter fra begyndelsen af det 9de til slutningen af det 13de hundredår spiller lyden *ð*, udtrykt ved *þ*, en lige så iøjnefaldende rolle som i dem fra andre

landskaber. Den eneste undtagelse¹ bliver måske mandsnavnet *Astret*², af O. Nielsen og Wimmer med føje henført til det hos os meget yngel-somme *Astrådr*, på døbefonten i Egense ved Svendborg; men denne afstumpning og lydsvækkelse er næppe mere påfaldende end f. e. t. „sæg-thæt“ i J. l. 2, 68 (jf. 1, 50) af „sæctæthær“ i E. l. 2, 13. En sag for sig er det, at *ð* vistnok overalt allerede i det 13de hundredår i ukunstlet tale har været forstummet efter *r*; derfor skrives i det mindste på et af Jakob røds røgelsekar (Wimmer IV 115 jf. 135) datid af *gøræ goræ*, medens de andre har *gorpæ*; i J. l. står *jor* (1, 37) ved siden af *jorth* (og *jord*), E. l. har både *var-* og *varthnæth*, *vir-* og *virthning* o. s. fr.

Når vi omsider i det 15de hundredår finder formen „*Gudeme*“, så er en sådan overgang i en trykssvag stavelse af *u* til *e* uægtelig af samme art som i vort „legeme“ og i „mellem“ af mællum samt i Reformations-tidens „stundem“. Lige så naturlig, om end temmelig enestående³, er i det næste hundredår sammendragningen heraf til „*Gudme*“. Stænkvis skrives „*Gudtme*“ (1532 og 33 i Freder. d. 1stes registr. s. 340 og 343). Det lader i øvrigt til, at nogle foretrak formen „*Guthum*“, eller rettere *Gudum*, idet *ð* gik over på endelsen som *d*; men om denne form endnu i vore dage har noget tilhold hos egnens menige folkelag, ved jeg ikke. Under alle omstændigheder bør vi fremdeles i skriften foretrække „*Gudme*“, der af Københavnerne og andre læses *Guðme* (også kendt som slægtnavn), medens Fynboerne kan udtale det på deres vis.

Det sælandske „*Gudum*“ (*Guðum*?) svarer ligefrem til ældre „*Guthum*“, der over „*Guthjum*“, -*jæm fører tilbage til -(h)*iemæ*. Sorøbogen har her et „*Guthemæ*“: at forklare enten også her som svækkelse af et forudsat *Guthumæ* eller også, måske snarere, som minde om en old-gammel fra -(h)*iemæ* udgået form. Den sidste opfattelse styrkes ved det mærkelige „*Gutoøm*“ (hvor *t* enten betyder *d* eller er fejl for *th*); ti dette lange *ø* („*øø*“) viser hen til en form med langt *e* (*ee*); se om denne overgang netop i dette ord Lis Jacobsen i Arkiv XXVII 69. Jeg kan derfor ikke gå ind på Steenstrups formodning (s. 72), at *Høm* „er et sammentrucket *Høgum*“, endsie på Koks (II 201) om et sammendraget „*Høhem*“.

Også på Bornholm tvedeler navnet sig. Rasmus Pedersen Raufn, „sognedegn til Åkirke“ (tidligere nok rektor i Rønne) efterlod sig en „Bornholms historiske beskrivelse indtil 1671“ (Espersen s. 117 jf. 508). Deri hedder det (af håndskriftet på vort kngl. bibliotek): „et lidet Capel *Gudium* eller *Godheim* med 3 eller 4 fiskere udi et fiskerleye, heder *Meyelsted*“. Den første form, d. e. *Gudjum*, står bl. a. i Lunde stifts

¹ Thi den tidligere læsning „*gorte*“ (d. e. vel *gorde*) som datid af *uds. gøre* på et af Jakob røds røgelsekar stemples af Wimmer (IV 135) som meget usandsynlig. ² 1426 hed kongens foged i Aar(h)us *Astret* Thygessen: Dueholm diplom. s. 77 nrst. Det enstydigte „*Ostret*“ (-æt) forekommer flere gange i de af O. Nielsen udgivne gamle tingsvidner fra Ribe stift, og — mærkeligt nok — ved 1480 levede i et af nabosognene til Egense sognepræsten Jens *Ostretsøn*: Fynske aktstykker I 107 (jf. 109). På fonten kunde vel læses ligeså. ³ Jf. dog „legmelig“ oftere i Susos visdomsbog (f. e. Brandts læsebog s. 125 og 157) og sml. sælandsk *læjne* (på et tøj), der forudsætter et *legene* (leikandi).

landebog fra 1570erne (Hüb. s. 330 f.), men er naturligvis langt ældre og peger ved sit efterled over *-jem(e)* af *-iem(æ)* tilbage på grundformen *Gudaheima. Landebogen har desuden „Gudom“ (Hüb. s. 360), men også i denne skikkelse er navnet nu gaaet helt ud af sagaen. Mere overraskende er den anden form, „Godheim“, ikke alene ved sit *h*, men endnu mere ved det derpå følgende *ei*, der i al fald tager sig ud som en gammel tvelyd. Raufns udsagn kan næppe forstås anderledes, end at navnet endnu i hans egen samtid hørtes udtalt på to forskellige måder, sagtens vel i forskellige egne af øen; ti endnu længe efter meldes jo om flere bornholmske „dialekter“, se f. e. Skovgård s. 120 f. Hvorledes nu end dette „ei“ dengang har lydt, bærer „Godheim“ et bestemt ældre præg, hvilket ligeledes gælder om „Mejelsted“ (af *medal*)¹, der allerede i Landebogen er sammendraget til *Melstad* (Hüb. s. 331 og 360). I længden kunde denne oldtidslevning dog ikke holde sig i kampen mod det for længe siden hjemlede (*h*)*jem*; i ethvert tilfælde blev det *Gud(h)jem*, der tog pippet fra bægge sine medbejlere. At der ved dette sted oprindeligt har ligget et „offersted og afgudstempel“, derom er jeg enig med Skovgård (s. 250).

Af andre stednavne på et fra (*h*)*eima* udrundet *um* vil jeg fremhæve nogle og tager først et par, med hensyn til forleddet, mindre klare, bægge fra det nordøstlige Sælland. Ved „*Allume*“ (E. Madsen) eller *Alume* mangler jeg desværre kendskab om befolkningens nuværende udtale af navnet. Havde dette, som antaget af E. M. (Ano. 1863 s. 278 jf. 191), noget at gøre med *alm* (d. e. ælmetræ), vilde vi i *Alme* have et side-stykke til de ovennævnte intetkönsord *Aspe* o. s. v., men da måtte tostavelsen åbenbart være ældre end en deraf udviklet trestavelser *Aleme*, medens netop denne form findes i K. Valdemars jordeb., „*Almæ*“ først 1449. Altså: *Alme* forholder sig til *Aleme* som det fynske *Gudme* til *Gudeme*, og hvad enten den tostavelsesform har forplantet sig til vore dage eller ikke, er det sikkert den, det skyldes, at endelsens *e* (af opr. *a*) har holdt sig. Hvis forleddets *a* er kort, tvivler jeg ikke om, at det er udgået fra mandsnavnet *Alli* (jf. W.s runeordb.); er det, mod forventning, langt, kunde der tænkes på et sammendraget *adal* (jf. „Ahlgade“ o. s. v.).

Kregome har jeg på stedet hørt udtalt *Kræjme* (med langt æ, uden stød), kendelig sammendraget af „*Kregeme*“ (f. e. i Freder. d. 1stes registr. s. 217), altså atter et sidestykke til det fynske *Gudme*. Forleddet søger *Kok* (II 238) i træet eller vel rettere træfrugten *kræge* (sv. *krikan*), — altså lidt i smag med *fleskhjem* (*Fleskum*) og *smørhjem* (*Smörum*); men medens vi ubetinget må tage til takke med disse to², kan jeg ikke godkende *Koks* fortolkning, fordi jeg ikke tror, at „*kræge*“ (der måtte begyndt med et *krik*—?) og ganske vist vilde endt med *kræje*) nogen sinde har været brugt i Sælandsk (jf. J. Tusch s. 186 og 329). Fra Holbæks amt kender jeg et andet *Kræje*, nærmest i forbindelsen „slå kræjer i håret“,

¹ Herved afgøres striden om dette forledds betydning, se Espersen s. 230, jf. *Kok* II 272. ² Jf. *fleskheimr* i Norge og de mange stednavne med *Smör*— (se f. e. *Kok* II 361). Madsens bortforklaring af smørret (anf. st. s. 308) holder ikke stik.

(med tilhørende udsagnsord), åbenbart samme ord som oldn. *kriki* (= krikje hos Åsen). Grundbetydningen er uden tvivl bøjning, bugtning. Vel ser jeg hos Fritzner, at det enstydige *kriker* i bestemt form optræder som stednavn i Norge; men som forled i en sammensætning, allermindst med hjem, kan jeg ikke let tænke mig vort *kriki* (det første i „åbent“). Helst så jeg i fornavnet et personnavn; men at dette skulde være *Kråka* (E. Madsen anf. sted. s. 265) eller *Kråki*, forbydes af det lange a. Jeg henstiller derfor til nærmere overvejelse, om vi tør antage et mandsnavn **Kreki* (eller kvindenavn **Kreka*), der måske finder en, om end svag, støtte i tilnavnet *kriker*, hvorom se Kahle i Arkiv XXVI 243 nd.

Aldeles uimodsigelig er det nordøstsælandske *Nærums* nedstamning fra et ældgammelt *Njardar[h]eim(a)*, der er selvsamme ord som det norske „Njarðareimr“ (Steenst. s. 76 øv.), kun at Normændene, efter deres sædvane, har taget verden til hjem. Hvor mange af mellemlinene i udviklingsrækken der er blevet optegnet eller hidtil fundet, er naturligvis altid tilfældigt; men når ved vort Nærum formerne på *-um(m)e*, *-emæ* synes tidlig forsvundne, hænger dette vel til dels sammen med, at tre-stavelsesformen: Njarðerum, Nærerum holdt sig forholdsvis længe, idet ejeformens *r*, som sædvanlig, gik over på den følgende selvyld. At *j* i ejeformen (af Njård) „Njardar“ omlød *a* til *æ* og siden, ligesom *ð* efter *r*, faldt bort, er jo ganske i sin orden.

Netop fordi det nordøstsælandske *Mårum* møder med formerne *Mar-deme* (i K. Vald.s jordeb.) og „Moromme“ (1493), foretrækker jeg (med O. Nielsen i navnebogen s. 65) henførelsen til mandsnavnet *Mårdr*, hvis *d* siden gik over på ejeformen, for den af ældre svensk *mard*, *mord*, skov (jf. i øvrigt Molb. Dl. „Maar“ og „Moor“), der siden opstilledes af O. N. (Bland. I 333) og nu tiltrædes af Steenstr. (s. 74 øv.).

Hvis det jydsk *„Ødum“* (St. s. 69) tages for hf. i flert., fristes man til deri at se en hentydning til byens grundlæggelse på et øde: didindtil udyrket jordsmon, en temmelig slap kendetegning, der kunde passet lige så godt på enhver gammel by; dertil kommer, at et til (auða eller) *eyði* hos Fritzner svarende navneord i Dansk først fremtræder ved omtrent år 1800 (se et Øde i Molb. ordb.). At tænke på flertal af *ød* (oldn. auðr), hvorom straks mere, forbyder sig selv af hensyn til meningen. Går vi derimod ud fra forestillingen om en sammensætning med hjem, tør vi straks se bort fra to. *øde*: ingen vilde dog falde på dermed at danne stednavnet Ødehjem¹. Forfølger vi derfor „Øthum“ (th = ð) længer tilbage, gennem *Øðem, *Øðeme, vil vi til sidst, om byen er gammel nok dertil, nå et **Audaeima* eller et **Aud[h]eima*, hint med betydning Audes hjem, dette af lykkehjem. Hertil vil jeg knytte den almindelige bemærkning, at når et stednavn begynder med et personnavn, er det i regelen sikkert ikke vedkommende person selv, der har givet byen navn, men hans undergivne eller nærmeste efterlevende, der har opkaldt den efter ham. Når det sidst anførte stednavn i vore øren får en halv digterisk

¹ Selv det sælandske „Øthæmark“ (se Ano. 1863 s. 308) kommer snarest af personnavnet Øthi (Auph på en bornholmsk runesten fra henvend år 1100) eller i al fald af kvindenavn *Audr*.

klang, er det vel nærmest, fordi vi derved mindes om *audrann* og *audsalir* i Fjölsvinnsmaal; men for øvrigt haves samme *aud-*, *ød-* jo som forled i adskillige personnavne. Som selvstændigt ord med betydning rigdom, lykke har *øð(er)* holdt sig middelalderen igennem både i Dansk (se Kalkar) og især i Svensk (Rydgqv. II 36 jf. Arkiv I 35).

Fra *auðeima* nedleder jeg også det sælandske *Øm*. Her er *ð* temmelig tidlig udstødt, hvorved vejen åbnedes for yderligere sammendrag. Navnet forekommer i to forskellige afskrifter af Knud den helliges gavebrev fra 1085: i den ene skrevet „*Øyim*“ d. e. *Øjem*, hvor *ð* nok er blevet *j*¹, i den anden (se Thorsens runeværk I 107) „*Oem*“, at læse *Øm*. Siden skrives det med langt ø: „*øø*“ eller „*øh*“, det sidste endnu 1843 af Worsaae; men netop i årene omkring 1840, da jeg var en stadig gæst der i byen eller i dens nærmeste omegn, hørte jeg det aldrig udtalt anderledes end med kort ø.

Vanskeligere at komme ind på livet er det jydsk *Øm*, der også findes skrevet „*Høm*“. Har man der engang haft et enkeltnavn *Høm(e)* (af heme, heima), der af munkene i deres „*cara insula*“, — måske under indflydelse af to. *øm* (aumur), — er blevet tophugget og forkortet til *Øm*?

Sd. 114 kunde forf. godt mellem navnene på **-køb** have medtaget *Mørkøb* på Holbæks amt; der er nemlig ingen tvivl om, at i „*Myrækow*“ (Rosk. bisps jordeb.) må efterleddet læses *køw* d. e. køb. Som ved de andre hidhørende navne er forleddet et personnavn², om en mands eller kvindes (jf. O. N.s navneb. s. 67), tør jeg ikke afgøre. Ved samlydning fremkom *Mørkøw*, der er den almindelige udtale, kun at bonden undertiden sætter *kew* for *køw*, hvilket kan have forberedt overgangen til *Mørke*, f. e. i Mørkegård (med tryk på efterleddet).

Med hensyn til *Høsterkøb* bemærkes, at en ældre skrivemåde „*Hustrukøb*“ for så vidt er vildledende, som „*Høster*“ har sit ophav ikke i „*husfru*“ men i *husfrø*, en ægte gammeldansk form (Wimmer navneordenes højning s. 112), der ved samlydning blev *høsfrø*, hvis efterled lidt efter lidt slappedes til *fræ*, *fre*, *fer*, til sidst *ster*, idet *s*, som så ofte, kastedes over på den trykløse endestavelse og derved fremtvang en tungenæm lydforbindelse.

Særlig tiltalende virker forfatterens udvikling med hensyn til navnene på **-inge** ved det vide udsyn, den giver over lignende fremtrædelser hos flere af vore stammefæller (for Sverrigs vedkommende jf. nu prof. Hellqvists sidste indlæg i Arkiv XXVI 361 ff.). Ytringen s. 89: at *ing* var en almindelig benyttet afledselse også „til dannelse af adjektiver“ turde trænge til nærmere forklaring.

I henhold til hvad forfatteren i forbigående (s. 91) meddeler fra Norge, tvivler jeg ikke om, at „sviðningr, afbrændt strækning“ (Fritzner)

¹ Hvis *j* da ikke stammer fra et *iem-*. For voveligt vilde det sagtens være at tage *aje* som udtryk for „det brede danske ø i almuens mund“, der efter Rask (Kortf. vejl. til det oldn. sprog § 13) lød „næsten“ således. ² *Myr* i betydn. mose kender jeg ikke som Sælandsk.

også giver os nøglen til forståelse af vore mange „Svinninger“. I det mindste af to af disse, det ene i Tudse herred, Sælland (se Kok II 388), haves ældre former med *Sweth-* eller *Swith-*; overgangen er da den samme som f. e. i gødning — gønning. I intet af ordene høres dog i virkeligheden mer end ét *n*, idet *ð* er udfaldet, medens den foregående selvlyd vedblev at være kort. Når et og andet af disse navne kan findes skrevet med ét *n* eller med *nd*, ligger deri næppe noget vidnesbyrd om en anden afstamning (man har ymtet både om *svin* og om *svend*), — det skulde da være, om den nedarvede menigmands-udtale bestemt taler derfor. Alle-rede 1882 har Rygh sammenstillet „Svenning“ med *Snerting* i det Trondhjem-ske, og det kunde være fristende at gøre det samme med det sælandske *Snertinge* (udtalt med langt, meget åbent æ), Odsherred i Særslev sogn, der støder op til det nysnævnte Svinninge, hvormed det har ensartede naturforhold. Indtil det bliver påvist, at vi har haft udtryk svarende til norsk *snerta*, lysestikke, og *snarta*, at opfriske ilden ved afbankning af brændestykkerne, vil det dog være forsigtigst at lade sagen henstå uafgjort.

Med god grund går forf. (s. 90) ud fra, at *Brende* som forled i danske stednavne er enstydigt med enkeltnavnene *Brenna* og *Brännena* henholdsvis i Norge og Skåne, det vil sige: fortæller os, at vedkommende bys agerland „er vundet ved afsvidning“. Kun bør vi i hvert enkelt tilfælde sikre os imod, at dette „Brende“, „Brænne“ (jf. E. Madsen 1863 s. 282) ikke er en forklædt *bregne*, — naturligvis at tilskrive en bygdemåls-udtale af dette plantenavn. I Holbæk amts-avis 1855 nr. 119 har jeg kaldt „Brendekilde“ — vor udlødelige Rasks fødeby, — en „fordrejet skrivemåde“ for Brægnkilde; min visdom i så henseende havde jeg fra den stedkendte provst Struer, som mente engang at have set den sidste skrivemåde, der i al fald var den eneste rigtige, eftersom der i eller ved byen lå en af bregner omvokset kilde. Turde vi forudsætte udtalen „brænne“ allerede i det 13de hundredår (sml. „bræn(e), flt. bræner“ fra Nordslesvig og Als i J. Tusches Nord. plantenavne), var det end ikke umuligt, at det falsterske „Brænningi“ i K. Vald.s jordeb. blev selvsamme navn som det almindelige „Bregninge“ (eg udt. æj).

Stednavnene på *-løse* synes at være dem, der har voldet granskerne størst hovedbrud. De allerfleste forudsætter dog, som naturligt er, sammenhæng med uds. *at løse* eller i al fald med to. *løs*. Det sidste er stærkt fremtrædende hos Pontoppidan, der i sin Gram. Danica (1668) s. 233, på én undtagelse nær, lader de af ham anførte eksempler ende på „løs“, ikke på „løse“, og forklarer navnene som udtryk for mangel på det i forleddet nævnte, således bl. a. Sengeløs, Benløs, Stenløs. „Qvandløse“ udleder han af det norske plantenavn „*Qvanne*, angelica“¹, en opfattelse,

¹ Kvanne siges rigtignok af Åsen at være en fjældplante. Som dansk findes navnet slet ikke hos J. Tusch, ej heller i vore middelalderlige lægebøger. Forekommer det måske dog i en eller anden af de senere? I E. A. Petersens „Folkenavne på lægemidler“ (1891) s. 40 opføres nemlig „*kvan*, radix angelica“; jf. „Qvenkrudh“ i et brev fra begynd. af det 16de hundredår i Ved. Simonsens „De danske Ruder“ I 130.

der kommer igen langt ned i tiden. Om det så er „Jordløs“, så tager Pont. for så vidt ordet bogstavelig, som han deraf slutter, at byen i begyndelsen har manglet frugtbart agerland; en derfra nedstammende præstefamilie kaldte sig da også „Achthonius“; andre, siger P., tydede dog navnet som *løs jord* (soluta humus), hvorfor sognets daværende præst, Hof, underskrev sine breve „ex curia pastorali, quæ a terra friabili nominatur“, — alt meget betegnende for „det lærde tidsrums“ gærende kløgt!

Suhm¹ stempler „Linløse“ og „Miæthæløse“ som indløst (redempta) pantegods, — en tydning, der under alle omstændigheder er meget for snæver; hans henførelse af forleddene til henholdsvis hör og medel („media“) har intet på sig.

Medens Werlauff i sit prisskrift (1819) hævdede mangels-teorien, forkastedes denne 1821 af O. C. Olufsen², som gjorde en helt ny opfattelse gældende: en by på *-løse* opstod ved, at en ældre by blev delt, den ny altså løsnat eller løst fra den gamle. (Ja, havde talen endda været om de forholdsvis unge byer på *-þorp*!). I forleddet så han i regelen navnet på en mand, f. c. *Quand*, der havde stået i spidsen for det selskab, som udflyttede byen.

I begyndelsen af sit indholdsrige skrift (1838) om „Tygestrup“ siger H. F. J. Estrup, at en stor del af „Merløse herred“ er „land, som er fravundet (*fraløst*)“ forskellige år. Det er nu E. Madsens fortjeneste at have påvist (i Ano. 1863 s. 223 f.), at det af Estrup givne fingerpeg rammer så godt som alle de talrige sælandske byer på *-løse*, hvilket har sin store kulturhistoriske interesse, idet deraf fremgår, at vore stamfædre allerede langt tilbage i tiden har lagt særlig vind på kreaturavl. Ikke heller undrer det mig, at hr. Madsen, efter sin store forkærlighed for det „Angelsaksiske“, mente at have gjort et gyldent fund i det ang. *læsu* d. e. græsgang, fæled, vænge.

Denne udsæd faldt i god jord hos prof. St. (s. 104); men trods de udtalelser af to fremragende sprogmand, hvorpå han beråber sig og hvorefter vort *løsa* (i de andre forholdsformer *løsu*, se Sandbysten II) skulde kunne være samme ord som det angelsaksiske, nærer jeg store tvivl i så henseende, ikke mindst fordi det jo slet ikke er bevist, at man ved navngivningen af disse byer er gået ud fra det pågældende jordområdes naturlige beskaffenhed. Lå det ikke i det mindste lige så nær at knytte navnet til selve erhvervelsen (og erhververen)?

Min egen, i årenes løb modnede, opfattelse skal jeg nu fremsætte. Mit udgangspunkt har været det sælandske bynavn *Sengeløse* (tidligere også „Siænge- og Syenge-“, hvor *i* og *y* naturligvis er = *j*, så Madsens opløsning 1863 s. 247 er aldeles umulig). Meningen af dette ord, der klinger så underlig i nutidsøren, træder tydelig frem, så snart vi sammenstiller det med *siænga-* eller *sængarköp* i 3 af de svenske middelalderslove, d. v. s.: „köp, som görs af man och hustru under äktenskapet“ (Schlyter),

¹ Se hans anmærkn. 455 og 539 til K. V. J. i S. R. D. VII; jf. N. M. Petersen i N. tidsskr. f. oldk. II 89. ² I Vidensk. selskabs historiske afhandl. I 376 f. — Fraløsningsteorien, i stærkt udvidet form, tiltrædes af O. Nielsen i Bland. II 29 ndrst.

idet ægtefællerne havde fælleseje og — fælles seng. Forleddet i det svenske og det danske ord er jo det selvsamme: et naturligt udtryk for mand og kone som enhed, og efterleddets „løse“ bliver da væsenlig enslydigt med køb. Altså: når i oldtiden ærbødige samtidige eller taknæmme efterlevende døbte byen med navnet Sjangarleysa, var det, fordi de vidste, at deres høvding og hans hustru i fællesskab havde erhvervet den landstrækning, hvorpå herskabet og dets undergivne fæstede bo.

Mit andet støttepunkt er den iagttagelse, at udsagnsordet *løse* til lige ned mod den nyeste tid i adskillige almuesmål er brugt i den til den her navneordet tillagte bemærkelse svarende betydning. I sin nordøstsælandske ordbog (1798) s. 393 siger Junge: „at løse d. e. at købe“, medens Kryger, der har skildret sproget i det tilgrænsende Hornsherred, i sine efterladte optegnelser (Ny kgl. saml. 2259 i 4°) har „løse, købe, betale“, ganske som Rietz s. 359 b og P. Møller i sin hallandske ordbog (1858) s. 122 fra Skåne og Halland. I sin beskrivelse over Skagen (1787) s. 163 f. klager Olavius over, at havålen er meget dyr, da „en snes næppe kan løses for mindre end 30 sk. til 2 mark Danske“. Selv har jeg fra Holbæks amt opskrevet en lille ræmse om en guldgås på 3 æg: „hver’ (med kort æ) a’ dåm ku’ løse it kongeri’e“. Lægges nu hertil hvad der meddeles, dels fra folkesproget dels af ældre forfatters skrifter, i Vso. under „løser“ 7) og af Kalkar under „løse“ 6) og 7), der ikke mangler sidestykker hos Söderwall, Schlyter og Fritzner, er jeg, formentlig med fuld ret, også ad denne vej, kommen til den slutning: *løse* i vore stednavne er, ligesom *køb*, udtryk for det til byens anlæg erhvervede jordområde.

Mit tredje holdepunkt er den kendsgerning, der allerede, om jeg så må sige, stikker hovedet frem i „Sengeløse“: at forleddet i løse-navnene sædvanlig er en personbetegnelse, i regelen et mandsnavn, hvad der udmærket passer med den efterleddet tillagte betydning. Med forbavelse læser jeg hos forf. (s. 92 ndrst.): „intet navn på -løse er sammensat med et personnavn“, jf. hans udtryk s. 105, hvor han ikke engang finder personnavne i „Tersløse“ og „Vridsløse“. Dette går dog ikke. I de to sælandske bynavne *Tersløse* og *Terslev* betegner forleddet, om ikke just nødvendig samme mand, så i al fald samme mandsnavn; det er nemlig sammendraget af *Tergers*, hvor *s* er ejeformsmærket til oprindeligt *Thor-geir*¹; sml. *Terkel* af Thorketil og *Terben* af Thorbjörn. I Norge lever endnu „Tergjer“ samt Tærge og Tærje; måske har de danske navne haft et mellemtrin som Terres-. Noget anderledes forholder det sig med Vridsløse, af opr. Wreistarleysa. Her har vi nemlig til forled et oldnordisk mandsnavn *Wreistr*, der i Vestnordisk blev Reistr, med ejef. Reistar, hvorom henvises til Wimmers runeordbog og den der nyttede afhandling af S. Bugge. *Wrestr*, vel endnu med langt *e*, står på en skånsk runesten fra omtrent år 1000. Var end *e* efterhånden blevet forkortet, føltes det firstavelses *Vresterløse dog snart som alt for langtrukket; som sædvanlig gik det da ud over forleddets trykløse efterstavelse, og Vrestløse² gik så, jeg kan

¹ „Bagermester Thers, Korsør“ 1909; uden tvivl opstået af Therssen, der af O. Nielsen urigtig henføres til Thorir. ² For *st* findes skrevet *z* ell. *tz* (udtryk for *ts* og *ds*); ganske forskrevet er „Writløse“ i K. V. J.

sige: ganske regelret, over til *Vrēsløse*, altså den endnu herskende udtale. Sml. bl. a. *Søstrup* (ved Holbæk) gennem Søsterdrup af opr. Systurþorp = Brokøb af Broderkøb (forf. s. 115).

Takket være en gammel runesten, tror jeg nu at kunne tolke „Tølløse“. N. M. Petersen og E. Madsen formodede, at forleddet faldt sammen med det islandske trænavn þöll. Om fyrren, efter sin langvarige dukkert i de sælandske moser, atter var kommen til kræfter, lad os f. e. sige i det 6te hundredår e. Kr., bliver det naturhistorikernes sag at afgøre; men ét står fast: at af det oldnordiske trænavn þáll er der hidtil ikke påvist det allerringeste spor i Danmark (Vso. har „tal, tol“ kun som norsk). Heldigvis åbner der sig en anden udvej til stednavnets forklaring. På Snoldelevstenen fra omtr. 825 nævnes en „þulr á Salhaugum“ d. e. Salløv i samme sogn. En sådan þulr d. e. taler, var efter Wimmer en gejstlig embedsmand, snarest en Odinspræst, medens goden snarest var en Thorspræst. Efter min mening er det dette ord, der afspejler sig i vort Tølløse, hvad enten det nu er, fordi byen var grundlagt af en þulr, eller, som jeg anser for mere sandsynligt, fordi der i den — ligesom i Salløv — var fast bolig m. m. for vedkommende kredses þulr, vel også for hans underordnede medhjælpere. Ved byen har der da uden tvivl ligget et (Odins-) hov.

Overgangen *þularleysa*—*Tølløse* (nu udtalt med tryk og stød på første stavelse) er ganske regelret; ved ligedannelse blev *u* til *ø*. Men at vort oldsprog, foruden *s*, havde ejeformsendelserne *ar*, *a* og *u*, synes forf. rent at have skrevet i glemmebogen. At disse böjningsmærker i mangt et sammensat stednavn, indeklemte, som de blev, i en trykløs mellemstavelse, efterhånden svækkedes, afstumpedes, ja helt udtrængtes, kan allermindst undre os, når talen er om bynavne på -løse, der sikkert, ligesom de på -lev, hører til vore allerældste; ti det er næppe for meget sagt, at de fleste af dem, inden de nåede ned til kong Valdemars jordebog, havde mindst lige så mange hundredår på bagen, som der siden dennes tid er forløbet ned til vore dage.

Interessant er det at se, hvor forskelligt samme navn har udviklet sig i forskellige egne. Fra flere sider er der slået på, at forleddet i vore sælandske *Mærløser* skulde have noget at gøre enten med mose (myr), hav eller hoppe, — alt lige umuligt! Allerede 1866 (Tidskr. f. fil. og pæd. VII 99) har jeg tydet det som ejeform af *mjōðr* [opr. *mjāðk*], dog ikke i betydning af m(j)ød, men som personnavn, altså, i det mindste oprindelig, tilnavn¹. Stednavnets ældste form har da været **Mjadarleysa*, der ganske regelret (sml. ovenfor under Nærum) blev **Mjæðærlosæ*, hvoraf atter udrandt *Mjærlosæ* (K. V. J.), jeg antager snarest ad samme vej som „Løgerdag“ i bondemålet blev *Löwrðæ*, i skriftsproget *Lörðag*(g): böjningsendelsen droges helt over på hovedstavelsen, hvorved man fik **Mjæðr*, hvis ð atter udfaldt, jfr. vort *f(j)er* og almuens *ner* (niðr). Da endelig *j* forsvandt, som overalt efter *m*, endtes med *Mærløse*, hvilket jeg af befolkningen altid har hørt udtalt med et langt, meget åbent stødtonet æ,

¹ Jf. at i Vestnordisk drikken *blanda* er brugt som tilnavn.

så den nymodens skrivemåde „Merløse“ er meget forkastelig. Endnu ved slutningen af det 14de hundredår viser der sig spor af en anden form, hvori netop bøjningsendelsens selvlyd er bevaret: „Mjædeløse“; men denne bukkede altså her fuldstændig under i kampen.

Anderledes gik det på Falster. Vel ser jeg i O. Nielsens udgave af jordebogen (s. 66), at Suhm urigtig har læst „Miæthæløse“ for Methæløse; men allerede Suhms anm. „forte hodie *Mielse*“ er for mig et vidnesbyrd om, at den første fra Mjædeløse nedstammende form virkelig har været til. Af de to former udviklede sig så, idet ejeformsmærket udfaldt: M(j)ælløse, -løse, Mjælse, „*Melse*“. Ved første øjekast ligger det nær dermed at sammenstille *Melløse* på Frederiksborg amt; men her må „Mædhæløse“ vige pladsen for de uden tvivl ældste bevarede former *Methelhuse* og „*Metheluse*“; medel blev *mell*, og at efterleddets *u* i en tryklos mellemstavelse blev *ø*, er ikke uden sidestykker: *Lødøse* af Sakses „*Liuthusium*“; Burghøshæreth af Burghusæ (Bårse), se Petersen i N. t. f. II 82 f.

Med rette henfører O. Nielsen (navneb. s. 41) det jyske „Hathæløf“ (nu Harlev) og det sølandske „Hathæløse“ (nu Harløse) til oldn. *Hādæ*, ejf. *Hadæ*. Unægtelig var det nærmere, om vi, i stedet for at følge den ved Mærløse påviste omvej, turde forudsætte en ligefrem overgang af *ð* i Hād(e)løse til *r* i Harløse, altså noget i lighed med ørk(e)n for ødkn, og måske styrkes en sådan opfattelse ved samme overgang i adskillige svenske sammensatte stednavne, se Arkiv VII 181, hvor Kock rigtignok går ud fra, at forleddet har været „relativt uakcentueret“, f. e. i „*Hadhstādhir—Harsta“ (Østergötland). Om oprindeligt *r* i vort bynavn kan der i ethvert tilfælde ikke være tale¹; når forleddet betegnes snart „Hår“, snart „Har“, forklares dette ved, at selvlyden i bondens mund er det af ham meget yndede „mørke“ a (f. e. i uds. *har*).

Med lige så god grund henfører O. N. det skånske Harløsa, ældre „Harthløse“ til oldn. Hårðr, ejf. Harðar.

På en af vore yngste runestene (fra omtr. 1075), Sandbyeren II i Sydsæland, fortæller en mand, at han rejste sten „i *Spalkløsu*“ efter sin fader. At her, som antaget af Wimmer i ordbogen, sigtes til den nærliggende landsby, som senere skrives „Sprakløse“ (o d. e. ø) og nu kaldes *Spragelse* (af menigmand vel udtalt *Sprawelse*?), kan der næppe være tvivl om; men udgangspunktet volder bryderi. Dels kan jeg ikke, så lidt som W. II 485, få nogen rimelig mening ud af dette „spalk“, dels kan jeg ikke forlige mig med overgangen *lk* til *rk*, som dog vilde være nødvendig af hensyn til den følgende udvikling. I denne vânde tog jeg min tilflugt til den gisning, at runeristeren, vildledt ved efterleddets *l* på sin forskrift, af vanvare i forleddet har mejslet et *l* for et *r*. Ad denne vej nåede jeg til grundformen **Sparkaleysa*, i hvis forled jeg finder mandsnavnet *Sparki*, oprindelig bestemt form af et tillægsord (sml. f. e. Wimmer under Froði og Áuði), nemlig af det sparkr, som engang, med noget overført betydning, forekommer i et eddaisk digt². Da ordet må være i

¹ „Hartheløse“ i Ano. 63 s. 313 må skyldes forblanding med det skånske navn. En overgang af *rð* til *ð* vilde være den bagvendte verden. ² Om dette længe meget omstridte ord i Harbarðsljóð jf. nu Arkiv XIII 198 f. og 386.

slægt med uds. sparke, antager jeg, at sparki fra første færd har været øgenavn for en person, der under gangen kastede benene på en egen flot og frejdig („stoltserende“) måde. At *Spark* i stednavnet, uden alle etymologiske skrupler, blev *Språk* kan ikke overraske ved det letbevægelige *r*. Om forvandlingen allerede foreligger i det Ulv jarls svenske fader tillagte øgenavn „sprakalegr“, må jeg lade stå hen.

I de to skånske bynavne „Tygelsjö“ og de to sælandske „Tyvelse“ (Steenstr. s. 101) er forleddet — tydeligt nok — affødning af personnavnet *þjúdkel* [opr. -ketil], som Wimmer har fra én jydsk og to bornholmske runestene; *jú* blev til *y*, ø faldt bort: så havde vi *Tykel*, som Wimmer med føje læser på den ene Bornholmer; *k* svækkedes til *g*, der som åndelyd gled over på det foregående lange *y* og i folkesproget måtte ende som *w*: „*Tyvel*“ (*yw* i Sælland også udtalt *iw*). Da *s* er cjeformsmærket, bliver der såre lidt tilbage af bynavnets efterled. I mine øjne tager det sig ud, som om det ikke vil være let at bringe den nuværende skriftform af de skånske bynavne i „organisk“ forbindelse med de ældre former „Tjuwelse“ og „Tywelse“, der har fuldstændige sidestykker i de sælandske navnes udviklingshistorie. Af disse synes Tyvelse i Slagelse herred at nedstamme fra et „Thywelschow“ (jf. Bland. I 234 og II 90), medens det i Tybjerg (af „Thjudæbjerg“) herred, trods megen famlen i betegnelsen, minder om et *Thywelsløse. Gennem en sådan mellemform er altså det oprindelige **þjúdkeleisja* svundet ind til sin nuværende skikkelse, hvori hele efterleddet med undtagelse af det beskedne lille *e* er kastet over bord.

I sin fortjenstfulde navnebog („Oldnordiske personnavne“) 1883 opfører O. Nielsen under mange af personnavnene eksempler på deres forkomst som forled i danske stednavne med forskellige endelser, hvoriblandt adskillige på *løse*; og i sin senere lille afhandling om denne endelse i „Blandinger“ II 27—30 hævder han denne opfattelse for flere af bynavnenes vedkommende, således bl. a. ved Arløse („Aarløse“ er vist samme navn med mørkt a), Assenløse (af kvindenavnet Asný), Uggeløse, Gam-, Gand- og Gammeløse, Baveløse og „Jordløse“. Under denne forklædning optræder to landsbyer, den ene i Holbæks, den anden i Svendborg amt, der — det fælles udspring fra *Jure* forudsat — i selve landsmålene har artet sig meget forskelligt: den sælandske udtalt *Jörløse* med langt ö uden stød (som i Jörlunde), den fynske i selve byen (1855) udtalt *Järløse* (med langt å), men andre steder *Jälløse* eller endog *Jällese*.

Et sted i samme afhandling opregner O. N. en helt tylt stednavn, i hvis forled han, oftest ved hjælp af lignende svenske eller norske ord, finder udtryk for visse iøjnefaldende egenheder ved det pågældende terræn. I flere af disse sammensætninger havde O. N. i sin navnebog, sikkert med god grund, tolket forleddet som mandsnavn. Mindst af alt kan jeg gå ind på hans senere omtydning af „Ondløse“. Deraf, at det af Nielsen omtalte ældgamle *und*, hvorom jf. Bugge i Arkiv VI 243 f., har spillet en fremragende rolle som efterled ved navngivningen af flere danske øer, følger ingenlunde, at det hos os nogen sinde har været brugt som forled i et stednavn. Endnu mindre holdfast er naturligvis den på et folkesagn støttede udlægning af „Undløse“ som „den, der befrier eller er befriet

for sår (*und*)! se Estrups Tygestrup s. 26 f.; men dette lærde kunststykke har måske dog for så vidt en folkelig baggrund, som forestillingen om noget til byens navn knyttet *ondt* uden tvivl længe har forsvævet almenhedens indbildningskraft. Sagen er, at almuen udtaler forleddet i *Unløse* og to. „ond“ aldeles ens, nemlig med kort, stødtonet *u*, hvorfor de „mere dannede“ siger *Onløse* og skriver *Ondløse*. Byens virkelige navn er og bliver dog *Unløse*, af opr. *Unnaleysa* d. e. Unnes eje (erhvervelse) jf. Underup (Unnæthorp) o. fl. Så længe det ikke er påvist, at en bakkeskråning hos os har været kaldt *hjalte* eller *hjelte* (hælde er et andet ord), holder jeg på N.s tidligere henførelse af det fynske „*Hjalløse*“ til mandsnavnet *Hjalli*. Når bynavnet 1576 udtaltes *Hjælles* (Steenstr. s. 98), stemmer dette med udtalen *Flemles*, som jeg 1855 har hørt i Fyn: den oprindelige mellemstavelses *ø* er skrumpet ind til den ægtige halvlyd. Skönt O. N.'s sidste forklaring af *Slagelse* i hovedsagen falder sammen med E. M.s (1863 s. 241 f.), ser jeg dog heller ikke her nogen tvingende grund til at opgive tanken om et personnavn. Dette optræder i to former, en stærk (i Slagstrup og Slagslunde) og en svag (sml. den i N.s navneb. s. 85 anførte oldhöjt. form), f. e. i *Slagelse* af opr. *Slagaleysa*. (Forbindelsen „*Cleminde Slagi*“ fra 15de hundredår i ældste danske arkivregistr. III 4 og 56 er tvetydig, men vel snarest latiniseret ejef. med underforstået filius?). Forleddet i *Ramløse* forklares af O. N. i Bl. II 31 efter svensk-norsk *ram* som „fugtig eng“; ja, enhver eng er nu mer eller mindre fugtig; men denne forklaring kan da umulig gå i spand sammen med det engliserede *løse* d. e. „engslette eller england“ (Steenstr. s. 106 øv.), medens N.s tidligere henvisning til mandsnavnet *Rami* falder ypperlig i tråd med min forståelse af efterleddet og derfor af mig tages til indtægt. Da intet vides om, at den del af Åmose åen, der støder op til „*Nidløse*“ (som jeg 1850 har hørt udtalt *Nelløse*) har været kaldt *Nid*, — hos os plejer jo åerne at opkaldes efter byerne, ikke omvendt, — foretrækker jeg udgang fra et mandsnavn *Nidi*, der ikke mangler al tilknytning, jf. O. N.s navneb. s. 68 nd. Har vi et stærktbøjet mandsnavn i det jydsk „*Grandslev*“, tør vi vel forudsætte et tilsvarende svagtbøjet i det sælandske *Grand[e]løse*. Det samme forhold finder sted mellem det jydsk Grumstrup og det sælandske Grumløse, sml. også de mindre ensartede Grinderslev og Grind(e)løse. Om samtidige og nær efterlevende havde givet en høvding, der havde været meget på farten, tilnavnet „*Farandi*“ og derefter opkaldt byen (jf. *Farringløse* hos Steenstrup), vilde det slet ikke undre mig (sml. tilnavnene *viðfari* og *viðförli*); men iadestå derfor kan jeg naturligvis ikke. I *Flemløse* (jf. ovenfor) ser jeg et mandsnavn *Flemi*, uden tvivl i slægt med forleddet i *Flamstad*, *Flamsholt*, og *Barløse*, tidligere „*Bardeløse*“ er ligefrem et oprindeligt *Bardaleysa*: af mandsnavnet *Bardi*, hvorom jf. Bugge i Arkiv II 244.

Da jeg — desværre! — ikke kender befolkningens udtale af forleddet i „*Vesløs*“ og „*Øsløs*“ (Steenstr. s. 103) på halvøen Hannæs ved Limfjordens nordlige bred, må jeg indskrænke mig til følgende antydninger. At den førstnævnte af de to byer ligger noget mere i vest, den anden i øst, kunde jo være tilfældigt, sml. det nærliggende „*Øslev*“, der, så vidt

jeg ved, ikke har en sådan modsætning. Det afgørende, mener jeg, bliver udtalen: lyder „Ves“ og „Øs“ i rette vedkommendes mund med kort æ og ø, peges der upåtvivelig, ligesom f. e. i „Vestrup“ og „Østrup“, over „Vest“ og „Øst“ gennem „Øster“ og „Vester“ tilbage på det oprindelige *østræ* og *vestræ*. Udtales „Ves“ og „Øs“ derimod med lang selvlyd, henholdsvis med *e* eller *æ* og *ø*, tør vi tænke på et mandssnavn, jf. i O. N.s nvnb. Wesi og Øthær¹. Hvis, som jeg ikke nægter, at jeg i mit stille sind håber, ved nærmere undersøgelse personligheden sejrer, vil jeg være tilbøjelig til i formerne „West“ og „Øst“ at se et udslag af nogle Jydærs lyst til at hænge et *t* efter *s* i enden af ord: a(r)s og po(r)s blev *ast* og *post*; „Laust“ m. fl. At *e* var udfaldet af efterleddet *løse*, og det længe før år 1400, er en selvfølgelig Jydskhed; det er sikkert en Jyde, der har været på spil, når i V.s jordeb. to sælandske bynavne fremstilles som „Stenslæs“ og Writslæs! Det *læsn* (opr. *lausn*), som optræder i „Vest-læsæn“, lader sig næppe englisere, men er en yderligere styrkelse af mit leysa (løse).

Foruden de i det foregående omhandlede eller i forbigående nævnte, findes adskillige andre byer på *løse*, hvis forled er et mandssnavn. Således i *Benløse* og *Stenløse* af Bene (Beini) og Stene (Steini), i *Gårdløse* (Skåne) af Gardi (Fornm. sögur III 326 f.) sml. Gårup i Fyn; i *Holløse* og *Valløse*, det første udtalt aldeles som „Holbæk“ (för Holæb-), der af J. H. Larsen i Holb. Avis 1849 nr. 71 med rette henføres til mandssnavnet Hole² (eksempler på dettes forekomst i Nordslesvig se efter registret i S. R. D. IX); det sidste af Vale. At *Ger-* og *Gör-*, om hvis udtale i folkemålet jeg ikke er sikker (ganske vist uden stød, men med kort eller lang selvlyd?) ikke mindre i *Gerløse* eller *Görløse* end i Gerlev og Görlev forestiller et personnavn, er hævet over al tvivl; dog næppe i alle tilfælde det samme. At Gerlev (ældre „Gerthæleff“) i Horns herred snarere indeholder kvindenavnet Gerdr end det temmelig tvivlsomme mandssnavn hos O. N. 1883 s. 30, derom er jeg enig med E. Madsen (1863 s. 262). Når *Görløse* 1370 skrives „Geerløse“ (d. v. s. med langt *e*), viser dette vel tilbage til mandssnavnet *Geri* (Geiri) altså et oprindeligt **Geiraleysa*. Var formen med *ö* den ældre, måtte vi tilbage til mandssnavnet Gyrdr.

Stammer Vemmenæs (på Langeland) fra et „Vemundenæs“ (O. N. under Vemund), gælder samme overgang for Vemmelev og *Vemmeløse* (opr. **Vemundarleysa*). Vemme er altså et kælenavn (kurzname) for Vemund, ligesom *Gumme* for Guðmund (Arkiv III 227). De skriftkloges vanvittige „*Jærnløse*“ hørte jeg endnu i min ungdom gamle bønder i omegnen udtale *Jærløse* med kort æ (uden stød), regelret udviklet af mandssn. *Jari* (jf. *Hjari*) hos O. N., medens *a* i det for længe siden forsvundne „*Warløse*“ (V.s jrdb.) af mandssn. *Wari* i det højeste kunde blevet *ä*. *Kyndeløse* (Sæl.) kommer simpelt hen af mandssn. *Kyndi*, der endnu lever

¹ Når Kok II 436 udtrykkelig siger, at første stavelse i *Vesby* er lang, tager det sig underligt ud, at f. e. Generalstaben har „Vestby“. — Det fordrejede „*Vørslev*“ udtaltes af mine Sælændere altid *Væsløw* med langt, åbent og stødet *æ*. ² Ligesom den anden bydel, nu udtalt *Labæk* (med langt *a* uden stød) til mandssn. Laghi, Lave.

i visse egne af Nörrejylland¹; ligesom „Lindelse“ (Linløse i V.s jrdb.) af Lindi (jf. Linderup m. m.) og „Lyndelse“ (Lundeløse) sandsynligvis af en Lunde.

Ved første øjekast synes det vanskeligt at få de to sælandske „Vanløse“r til at gå op i en højere enhed; men også kun tilsyneladende. Det er den ved pavebrevet ²¹/₁₀ 1186 indførte skrivemåde af forleddet „Huan- (løse d. e. løsæ), der gör knuder. I N. t. f. oldk. II 89 formodede Petersen, at dermed mentes det vestnordiske navn hvönn [opr. *hvänn*] på planten Angelica. Denne formodning gik over til Madsen og Kok og tages nu af Steenstrup (s. 105) for afgjort („bestemt“) rigtig. Jeg er dog så fri at sætte et spørsmålstegn herved. Selv bortset fra det tvivlsomme i, om just denne „bjærgplante“ vilde have bredt sig så yppig, som Petersen forestillede sig, i et så fladt og tilmed oprindelig så fugtigt jordsmon som det, der hører til „Løse“byerne, er jeg betænkelig ved at antage som olddansk et plantenavn, der ellers først møder os langt ned i tiden og det i en form, der næppe er oprindelig dansk. For mig står det som sandsynligt, at hin skrivemåde kun er et, sagtens halvt ubevidst, forsøg på at betegne den særlige udtale af forlydende v (= engelsk *w*), der engang har været herskende over hele Norden, altså også i Sælandsk, og endnu er det i store dele af Nörrejylland. Rent ydre set, bliver „Huanløse“ da lig „Wandløse“, som samme by, i Brøndshøj sogn, skrives 1436; men da var denne udtale for længe siden uddød i Sælandsk. Det andet „Vanløse“ (i Stenmagle sogn) skrives snart *Van-*, snart *Watn-*, så her er for så vidt ingen tvetydighed til stede (Eriks lov 2, 58 har i samme linje „van“ og „vadt“). Kun er der efter min mening hverken tale om vandløshed eller vandeng. I to af vore vestlige stammefrænders mytisk-heroiske sagaer (Fornald. sögur II 10 og 28) nævnes en *Vatnarr* og i Heimskringla (F. Jónssons udg. III 353) en *Vatnormr* i det 12te hundredår. Hvad under da, om vore egne stamfædre, der gerne færdedes på vandet, havde dannet sig et mandsnavn *Vatni*? altså **Vatnaleysa*, siden Vandløse. Netop dette personnavn genfinder jeg i det senere „Vanderup“ ved Flensborg. — Så længe den norsk-færøske overgang af *hv-* til *kv-* ikke er påvist i ældste Dansk, kan jeg naturligvis heller ikke tiltræde den Madsen-Steenstrupske forklaring af *Kvandløse*, men foretrækker indtil videre at lade såvel dette bynavn som *Kvarmløse* henstå uforklarede (på sammenhæng mellem det sidste og det skånske „*Varmlösa*“ kan der vist ikke tænkes?).

Medens det skånske „*Torlösa*“ er regelret aflægger af et **þórdarleysa*, har de sælandske „*Uvelse*“ og „*Ulsø*“ samt det skånske „*Ugglesjö*“ („*Uglöse*“) er mere æventyrlig udviklingshistorie. Her foreligger nemlig frugter af den folkelige sammenblanding af *Ulv* med *Ugle*: „u(g)ler i mosen“, „var-u(g)le“ o. s. v. (Arkiv XI 189 anm. 3). Medens f. ex. gulv, gennem **gullew*, blev til *golle*, blev *ulv*, under påvirkning af *ug(h)le*, til langt bredt *u*, uden stød, i virkeligheden udtalt *uw*. Byens oprindelige navn **Ulfaleysa* af mandsnavnet *Ulf* (jf. „*Uglerup*“ på Tudse næs) blev siden **Ughlelösæ*, afstumpet *Ughlösæ*, *Ulösæ*, hvoraf tilsidst *Uw-else*, ti således må det læses.

¹ En Chr. og Lars Kyndi fra Harboøre nævnes i Berl. tid. 1893 nr. 276 s. 1, en Laust Kyndesen (Borum) ved Lemvig i samme blad 1899 nr. 104 s. 2 sp. 3.

At vi engang, som O. N. formoder (1883 s. 81), har haft et personnavn *Serki*, hvoraf *Særkeløse*, nu Særløse, er ikke umuligt; men nu „Skuderløse“? Om sammenhæng med det „besynderlige“ norske „Skoddri“ (Asen) kan der vist ikke være tale.

Hvilken hjemmel haves for skrivemåderne „*Uggerløse*“ (to sælandske byer) og „*Veggerløse*“ (på Falster). Det sælandske bynavn har jeg altid hørt udtalt *Urløse* med langt *u*, uden stød, og det falsterske udtales efter Trap „*Vejrløse*“, medens Freder. I's registr. (s. 238) 1529 har „*Weerløss kirkce*“. At der i bægge disse forled skjuler sig person-, snarest mandsnavne, derom tvivler jeg ikke; men hvilke? ja det er vanskeligt at besvare. Ved *Urløse* kan ikke tænkes på Uri, som O. N. har i Urlev (sml. S. Bugge i Arkiv XIII 348), da hint „Ur“ tydelig er fremgået af det ældre „*Ugher*“, muligvis aflægger af et, rigtignok lidet kapitelfæstet „*Udger*“ (jf. O. N. s. 69; af opr. *Ut*, da „Odd-“ på Sælandsk umuligt kunde blive *u*). *Vejr-* i det falsterske bynavn fører gennem „*Viger*“ (jf. O. N. s. 106) tilbage til *Wikær(løsæ)* i V.s jrdb., der må være mandsnavnet *Vikarr*. Den lyde er der ved disse forklaringer, at ejeformens *s* mangler. Da nu dettes bortfald næppe tør forudsættes, må jeg ty til antagelse af svage former af de to mandsnavne: *Utgeiri* og *Vikari*. I lighed med det sidste kunde jeg fristes til i de tre Værløser (tidligere Viðer-, Væder-) at finde et mandsnavn *Viðari* (anderledes O. N. i Bland. I 185 f.).

Som udbytte af den foregående undersøgelse overer jeg at fastslå: i de allerfleste af de gamle stednavne på -løse er forleddet et utvivlsomt personnavn d. v. s.: navnet på byens grundlægger. Uden i øvrigt at ville gå historikerne i bedene, knytter jeg hertil et par bemærkninger. I den allerældste tid, da store strækninger endnu lå unyttede hen, har vedkommende høvding eller storbonde (hvad man nu vil kalde ham) næppe ømmed sig ved at „tage selv“; men senere hen, under mere udviklede samfundsforhold, har der sikkerlig været en og anden landshøvding, underkonge eller hvilken titel vi ellers vil give ham, med hvem der måtte forhandles om terrænets overladelse. At det nu her altid skulde have drejet sig om betaling i klingende mønt, er ingenlunde min mening. Der kunde jo f. e. været tale om tak for ydet tjeneste i fortiden eller om forpligtelse til sådan i fremtiden. Hovedsagen er og bliver, at vedkommende storbonde kom i besiddelse af, løste, erhvervede (ved selvtægt, overdragelse eller køb) det pågældende område, som så nævntes derefter (-løse, -løsning).

Når forf. s. 106 åbner stykket om navnene på -by med den udtalelse, at disse „sammensættes så at sige aldrig med personnavne“, så er jeg fuldt enig med ham, såfremt der i dette „så at sige“ tør indlægges en indrømmelse af, at der dog gives nogle, om end forholdsvis yderst få, undtagelser. Kommer „*Kyndeløse*“ (udt. *Kønne-*) af mandsnavnet *Kynde*, hvorom ovenfor, ligger det nær at antage det samme om „*Kyndby*“ (udt. *Køn-*) i naboherredet (Hornsh., jf. forf. i slutningen af stykket om -løse). O. Nielsen henfører, næppe uden grund „*Kundby*“ (af bønderne udtalt med *u*, af andre med *o*-lyd) i Holbæks amt til mandsnavnet *Kundi* (efter

de Sønderj. skatteb. s. 35 f. levede 1542 i Haderslev herred en Kundi Jespersen og en Peter Kundi). „Kund-“ lader sig på ingen måde, skønt forsøgt i Ano. 1863 s. 288, sammenkoble med vestnord. *kinn*, skrænt, der på Sælandsk vilde blevet *king*.

Er det dog ikke at gå altfor vidt, når forf., ført på glat is af min afdøde ven, Joh. Kok, vil skære „alle“ navnene s. 110 f., lige fra Karleby til Burkarl o. s. v., over én kam? Hvorfor i al verden skulde ikke i det mindste de mange „Karleby“er, med O. Nielsen, kunne henføres til mandsnavnet Karli, hvoraf forf. jo selv s. 116 udleder Karlebo?

Ti med den s. 106 anførte svenske forfatter at tage forleddet „kollektiv“, altså vel som ejef. i flertallet, ser jeg for vort vedkommende ingen grund til, sml. ellers om dette navn og om *Bonderup* E. Madsen 1863 s. 272, som i denne henseende indtager et upartisk standpunkt.

Det s. 109 omhandlede *tjærn* ligger det nærmest for os at sammenstille med „*Gadekiærnet*“ (ie d. e. jæ) hos Junge 1798 s. 141 nd. og mig i sin tid meddelt fra „Heden“ mellem Roskilde og Køge (jf. Molb. Dl. s. 272).

Med hensyn til „*Audebo*“ (s. 116) mener jeg i Årb. f. nord. oldk. 1885 s. 307 ff. at have godtgjort, at forleddet stammer fra mandsnavnet Aghwiða. *Aweðe* kan umulig være opstået af *Auti* (snarere, om galt skulde være, omvendt!), for ikke at tale om, at dette navn er lånt fra Tysk, som påvist af mig i anf. skr. s. 320 f. og tiltrådt af Magn. Olsen i D. studier 1906 s. 35 og af Wimmer i runeordb. s. LXXVI.

Lad mig så ende, som jeg begyndte: med en inderlig tak til prof. Steenstrup for de mange tanker, han har sat i bevægelse hos mig og, vil jeg håbe, hos mange andre.

F. Dyrlund.

NORSKE OG ISLANDSKE PERSONNAVNE.

E. H. Lind: *Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden*. 1—5. häftet. Uppsala 1905—10. Lundequistiska bokhandeln.

Det norsk-islandske forråd af personnavne, der forelæ i så mange og til dels gamle kilder, og ved sin art (den stærke bevarelse af gamle navneskikke, og den hyppige anledning til at iagttage det enkelte navns oprindelse) indtager en så fremragende plads for den nordiske navneforsker, — nåede tidlig at blive gjort til genstand for videnskabelige iagttagelser (P. A. Munch 1857, optr. i Saml. afh. IV 27 ff); men nåede senest at blive genstand for et udtømmende værk.

Des fortræffeligere er dette blevet, da det endelig foreligger fra bibliotekaren E. H. Linds hånd. Den vægt, der nu må lægges på nøjagtig og udtømmende samling af kildestoffet, er her kommen til sin ret: redegørelsen medtager hele kildestoffet; den går ned til de enkelte personer og til navnets bøjningsformer og stavemåder på hvert enkelt sted, selv til de afvigende læsemåder i håndskrifterne for så vidt de synes at have

nogen interesse. Fremtidige forskere skal finde stoffet samlet og finde det således, at de ikke behøver at slå disse tusender af citater efter.

Hvad man savner i dette værk er, i sammenligning med den fylde af oplysninger som det bringer, forsvindende lidt. Således har forf. af alt Saksens norske stof nøjedes med at optage Brávallakvadet; også prosa-overleveringerne havde her været på deres plads, og i selve Brávallakvadet havde det stemmet nok så godt med forf.s sædvanlige grundighed at give Saksens former af navnene, ikke blot de normaliserede skrivemåder. Iblandt henvisningerne kunde man ønske en lidt skarpere fremhævelse af navnenes forekomst som tilnavne; dette griber jo stærkt ind i deres brug til stedsnavnsdannelse og i mange andre forhold: rettelig burde enhver gammel-nordisk navnebog tillige indeholde tilnavnene, i det mindste som tillæg.

Med Linds værk har man tilnærmelsesvis fået hele den norsk-islandske navneskat samlet, nemlig med den undtagelse at den senere overlevering (de sidste århundreders optegnelser, og nutidens brug) ikke medtages. Her må vi foreløbig nøjes med de korte antydninger i Aasens Norske navnebog, med Jørgen Blochs fortræffelige samling fra Færøerne (desværre endnu utrykt, DFS. 153) o. s. v. For helt at kende det gamle navneforråd må man have alle de navne med, der er bevarede gennem tiden fra oldkulturens dage. Det var at ønske, at forf. eller en lignende kyndig mand snart tog fat på denne uundværlige udfyldning. En anden lignende opgave, samlingen af den nordiske vikingetids navne på fremmed grund, er i alt fald nu delvis løst ved arbejder som Björkmanns o. fl. a., som D. St. snart skal gøre nærmere rede for; hvoriblandt dr. Jakob Jakobsens ovenfor givne Normannerundersøgelse indtager en smuk plads.

Kun ett stort ønske står da tilbage på de nordiske personnavnes område, at en forsker snart vil afløse O. Nielsens — for sin tid gode — navnebog med en samling af de gamle danske personnavne, svarende til det rige kildestof, der siden er fremdraget på runesten og i breve, og til den større forståelse, som den sidste menneskealders navne- og sprog-arbejder har skaffet.

A. O.

KANCELLI-FORBEDRINGER I VALD. JOBDEBOG?

På „Frems Amtskort“, hvis nøjagtighed og brugelighed jeg ellers så ofte har grund at glæde mig over, er der et herredsnavn, som ikke kan siges at være godkendt, idet Slavs herred er omdøbt til Grindsted herred efter herredskontorets sæde. En sådan forbedring er heldigvis ret enestående, man har f. eks. ikke samtidig gjort Hads herred til Odder herred, hvad der jo vilde have været i stilen. Men forbedringen har, så vidt jeg kan skønne, gamle aner her på egnen, idet et par ganske lignende forbedringer findes i „Kong Valdemars jordebog“. Kun en sand overtro på denne bogs oprindelighed har hindret andre i at se, at den har ændret et par af de gamle herredsnavne, uden at den dog har formået at få senere slægter til at optage ændringerne.

Bægge de ændringer, jeg tænker på, findes på s. 11, hvor vi finder følgende herreder:

Jalyngssæl : Jalyngshæræth, Vvangshæræth.

Almundæssæl : Iarlæzhæræth, Anzstathæræth, Almundæhæræth.

I sin udgave s. 98—99 gör O. Nielsen rede for, hvad disse herreder svarer til i nutiden, og siger dær (s. 99 note 2): Jelling herred fik siden navnet Tørild herred, der nævnes 1387 ... (note 3) ... Alt vel overvejet, er der formodentlig i slutningen af det 13de årh. sket en omordning af syslets herreder, der bevirkede, at Jelling herred kaldtes Tørild herred og ... (note 8: Almundæ hæræth) nu Brusk herred, opr. Broskog-hæræth, der allerede nævnes 1329 ... Herredet har altsa skiftet navn för 1329.

Der kan dog fornuftigvis ikke være mulighed for, at man mellein 1231 og 1329 i herredsnavnet indsatte den ukendte Broskov i stedet for sysselbyen Almind, medens det omvendt lå nær for en mand, der vidste, hvor sysselbyen lå, at indsætte dens navn i jordebogen. Og om muligt endnu klarere ligger forholdet for det første eksempel, hvor det gamle offermidtpunkt Tørild (*Thyr-hillæ, d. v. s. Tors høj¹) er blevet afløst af konge- og kirkebyen Jælling. Tørild blev jo ikke engang kirkeby, men måtte vige for et torp, Nörup.

Vi står sikkert her overfor en bevidst „forbedring“ af herredsnavnene, men denne forbedring har lige så lidt vundet indgang i virkelig brug på stedet, som „Frems Atlas“ har udsigt til at få Slavs herred fortrængt af Grinsted herred.

I forhold til de senere dokumenterede herredsnavne må Vald. jordeb. her sikkert betragtes som den uoprindelige. *Marius Kristensen.*

¹ Sml. Torhöje i Stævnns også i et torp-sogn (Smerup).

KULTUR OG FOLKEMINDER

DET NYESTE FOLKEMINDETIDSSKRIFT

FF Communications, edited for the Folklore Fellows by Joh. Bolte, Berlin; Kaarle Krohn, Helsinki, Axel Olrik, Copenhagen, C. W. v. Sydow, Lund. No. 1—4. Helsinki 1911, Published by the Finnish Academy of Science.

I 1907 stiftedes foreningen *Folkeminde-Forskere (FF)* ganske i stilhed under en navnkundig finsk videnskabsmands besøg i København. Om den vilde nå de vidtrækkende mål af videnskabeligt samarbejde, som den satte sig, måtte naturligvis stå som usikkert. De nu forløbne år har dog bragt en væsentlig del af svaret. Bind efter bind af grundige udgiverværker er fremkomne med foreningens mærke; og nu er den — takket være den udmærkede støtte fra det finske Videnskabsakademi — i stand til et endnu langt større foretagende: at udgive et tidsskrift, oven i købet det første i verden der er beregnet på at samle folkemindeforskere fra alle lande til videnskabeligt samarbejde uden nationale grænser.

Det udgår i hæfter af tvangfri størrelse, der overlades medlemmer af *FF* for en overordenlig billig pris. Fra den egenlige udgivers, Kaarle Krohns, hånd indeholder det, foruden hans tidligere *Mitteilung* om foreningens stiftelse, en *Erster bericht* om dens hidtidige virksomhed. Samlingens videnskabelige tyngdepunkt er dog Aarnes forsøg på at give en almindelig fortegnelse over æventyrtyper, — et forsøg så omfattende og indgående som intet tidligere arbejde i den retning. Grundlaget for hans system er den store finske, væsentlig utrykte æventyrlitteratur, desuden et ikke lille granskningsarbejde med trykte og utrykte nordiske kilder, ligeledes af tyske kilder og endelig en del fra andre europæiske folkelitteraturer; ikke at glemme de bidrag som Joh. Bolte, Tysklands største æventyrkender, o. a. har ydet. Beregnet på at kunne øges yderligere indenfor samme rammer, efterhånden som de enkelte literaturer gennemgås fuldstændig. Denne tilsyneladende døde liste af æventyrtitler i hundredvis er levende udtryk for en vidtrækkende forskningsidé: ikke at ordne æventyrenes brogede verden efter abstrakte „træk“ og „motiver“, men efter selve de eksisterende æventyr som varianter af samme typer. Disse mange numre og navne betyder noget lignende for sagnforskningen som de linnéske „slægter“ og „arter“ i botanikken. Det er midlet til at bringe det i æmne og oprindelse ensartede sammen som første trin til at fatte hele den folkelige tænkeverdens historiske vækst. Ventelig vil de følgende bind af tidsskriftet bringe fuldstændige kataloger over de enkelte landes æventyr, ordnede efter samme princip.

Desuden indeholder hæftet to artikler fra *Dansk Folkemindesamling*: af Axel Olrik en sammentrængt katalog over hele samlingens indhold, af Astrid Lunding en redegørelse for det Svend-Grundtvigske æventyrssystem.

A. O.